

CURRENT RESEARCH IN SOCIAL SCIENCES

CİLT 3, SAYI 3
VOLUME 3, ISSUE 3
EYLÜL 2017 / SEPTEMBER 2017

AIZONIA
PUBLISHING www.aizonia.com

ISSN: 2149-1488

Current Research in Social Sciences

Cilt 3, Sayı 3, Eylül 2017

Volume 3, Issue 3, September 2017

Aizonia Publishing

www.aizonia.com

Current Research in Social Sciences

(Hakemli Uluslararası e-Dergi / Peer-reviewed international e-Journal)

Cilt: 3, Sayı: 3, 2017 / Volume: 3, Issue: 3, 2017

Yayın Tarihi / Publishing Date: 30.09.2017

Sahibi / Owner

Beste TÜRKOĞLU

Yayın Müdürü / Managing Editor

Beste TÜRKOĞLU

Editörler / Editors

Prof. Dr. Bülent OKAY, Ankara Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Yakup KARATAŞ, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Türkiye

Editör Yardımcıları / Assistant Editors

Yrd. Doç. Dr. Gonca Ünal CHIANG, Ankara Üniversitesi, Türkiye

Mukaddes CİHANYANDI, Ankara Üniversitesi, Türkiye

İçerik Editörleri / Content Editors

Yrd. Doç. Dr. Duygu TÜRKOĞLU, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Türkiye

Mukaddes CİHANYANDI, Ankara Üniversitesi, Türkiye

Yayın Kurulu / Editorial Board

Dr. Adnan KARAİSMAİLOĞLU, Kırıkkale Üniversitesi, Türkiye

Dr. Masoumeh DAEİ, Payame Noor University of Tabriz, İran

Dr. Besim ÖZCAN, Atatürk Üniversitesi, Türkiye

Dr. Pavlo KUTUEV, National Technical University of Ukraine
'Kyiv Polytechnic Institute', Ukrayna

Dr. Burak ÇINAR, Niğde Üniversitesi, Türkiye

Dr. Sait OKUMUŞ, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye

Dr. Emrah İSTEK, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Türkiye

Dr. Şener BİLALLİ, International Balkan University, Makedonya

Dr. Fatih KAYA, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Türkiye

Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY, Atatürk Üniversitesi, Türkiye

Dr. Fatma KALPAKLI, Selçuk Üniversitesi, Türkiye

Dr. Yusuf ÖZ, Kırıkkale Üniversitesi, Türkiye

Dr. Gülay SARIÇOBAN, Hacettepe Üniversitesi, Türkiye

Dr. Zinaida SABITOVA, Anadolu Üniversitesi, Türkiye

Dr. Karl VOCELKA, University of Vienna, Avusturya

Current Research in Social Sciences;

Uluslararası, dört (4) ayda bir yayınlanan (Ocak, Mayıs ve Eylül aylarında) hakemli bir dergidir. Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir. Dergide yayınlanan makale ve bilimsel yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir. Dergi TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal ve Beşeri Bilimler Veritabanı, J-Gate, Advanced Science Index, Directory of Research Journals Indexing, Elektronische Zeitschriftenbibliothek (EZB) ve Research Bible gibi uluslararası indekslerde taranmaktadır.

It is an international, tri-quarterly (in January, May and September) peer-reviewed published journal. The official languages of the journal are Turkish and English. The responsibility of articles and scientific papers published in the journal belongs to their authors. The journal was indexed in international indexing sources such as TÜBİTAK ULAKBİM Social and Human Sciences Database, J-Gate, Advanced Science Index, Directory of Research Journals Indexing, Elektronische Zeitschriftenbibliothek (EZB) and Research Bible.

Yazışma adresi / Address for Correspondence

Polsan Blokları 46478 Ada 1B No: 17 Eryaman, Ankara

+90 507 094 9678

crss.aizonia@yandex.com

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Research Article / Araştırma Makalesi

Renaissance English Theatre as a Political Propaganda Instrument of the English Monarchy

İngiltere Monarşisinin Siyasi Propaganda Aracı olarak Rönesans İngiliz Tiyatrosu

Kenan YERLİ 76-85

Araştırma Makalesi / Research Article

Şairin İronik Tasavvuru: Şair Evlenmesi

Ironic Envision of Poet: Şair Evlenmesi

Burak ARMAĞAN 86-91

Research Article / Araştırma Makalesi

A Lonely Woman against the Society: Yerma

Toplum Karşısında Yalnız Bir Kadın: Yerma

Nur Gülümser İLKER 92-97

Araştırma Makalesi / Research Article

Mizah Ekseninde İroni Çerçevesinde Anlam İlişkileri ve Ayşe Kilimci'nin Hikâyelerinde Mizahî Dil

Meaning Relations in Irony Frame and The Humorous Language in Ayşe Kilimci's Stories

Alpay GEZER, Yakup ÇELİK 98-114

Araştırma Makalesi / Research Article

Kapitülasyon Hukukunun Yeniden İnşası: İzmir İspanya Konsolosu'nun Yetki Belgesi Meselesi

Reorganization of the Capitulatory Regime: The Incident of Exequatur of the Spanish Consulate of Smyrna

Yasemin TÜRKKAN TUNALI 115-131

Araştırma Makalesi / Research Article

Cumhuriyet Döneminde Doğubayazıt İlçesinin İdarî Yapısı ve Nüfusu (1923-1970)

Administrative Structure and Population of Dogubayazıt District in Republic Period (1923-1970)

Bilal TUNÇ, Harun AYDIN 132-142

Research Article / Araştırma Makalesi

Prelude to a Coup: The Press and the May 27 1960

Darbeye Giden Yol: 27 Mayıs ve Basın

Cengiz SUNAY, Emrullah ATASEVEN 143-153

Araştırma Makalesi / Research Article

Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti Dönemi Uygulamalarından Vatan Cephesinin Sakarya'daki Yansımaları

In the Turkish Political History Democratic Party's Practices to the Fatherland Front Reflections in Sakarya's City

Bilal TUNÇ 154-168

EDİTÖRDEN

Sevgili okurlar,

Current Research in Social Sciences olarak 3. Cildimizin 3. Sayısında sizlerle buluşmanın keyfini yaşıyoruz. %61,5 kabul oranı ile yayına çıktığımız bu sayıda birbirinden değerli akademisyenlerin çok önemli çalışmalarına yer verdik. 2017 yılı içerisinde vücut bulan üçüncü cildimizin toplam kabul oranı ise %68 olarak belirmiştir.

En yeni bulgularla oluşturulmuş en özgün çalışmaları okurlara ulaştırmayı bir görev addeden Current Research in Social Sciences ailesi olarak editör, yazar ve hakemlerden oluşan partnerlerimize gönülden şükranlarımızı iletiyoruz. Nitekim dergimizde yer alan çalışmaların görülme ve indirilme verilerinin yanında aldıkları atıfların oranları (Eylül 2017 verilerine göre yayınlanan 35 çalışma 23 farklı çalışmada atıf edilmiştir) da göz önünde tutulduğunda geldiğimiz noktanın memnuniyet verici olduğunu ifade etmek gerekir. Ulusal ve uluslararası akademik hayata verdiğimiz hizmetin önemi tarihten azadedir. Bu nedenle her yeni sayıda kendini geliştiren, dinamik ve değişime açık bir dergi olarak bu anlayışları benimsemiş, çağın gereklerine uyum sağlamış akademisyenlerce tercih ediliyor olmak mutluluk vericidir.

Sonraki çalışmalarımızda görüşmek dileğiyle.

Doç. Dr. Yakup KARATAŞ

Editör

Renaissance English Theatre as a Political Propaganda Instrument of the English Monarchy*

Kenan Yerli**

Sakarya University, School of Foreign Languages, Sakarya, Turkey

* This article has been derived from the doctoral dissertation entitled “Political Propaganda in Shakespeare’s History Plays”.

Abstract

Influenced from the sociocultural, religious and political changes that happened in England in the sixteenth century, English Theatre started to desert its medieval characteristics by the ascendance of Elizabeth I to the English throne in 1558. The influence of Protestantism in England was extremely high and as such, medieval plays having religious characteristics started to lose their popularity. In lieu of these plays, various kinds of classical plays, comedies, tragedies and history plays were staged in newly erected permanent theatre houses, and there emerged one of the best theatres of all times. Those newly built theatre houses were not only used for amusement, but also were used with a purpose of the political propaganda of Queen Elizabeth. So as to monitor the theatre, the most effective mass communication instrument of Renaissance England, a governmental body called the Master of the Revels maintained the duties such as licencing and censoring for play companies. This research has studied the general characteristics of the Renaissance English Theatre and the way Queen Elizabeth I employed the theatre as an instrument of her political propaganda.

Keywords: Elizabethan Drama, Renaissance English Theatre, Political Propaganda, Mass Communication.

İngiltere Monarşisinin Siyasi Propaganda Aracı olarak Rönesans İngiliz Tiyatrosu

Öz

16. yüzyılda İngiltere’de meydana gelen sosyo-kültürel, dini ve siyasi değişimlerden etkilenen İngiliz Tiyatrosu Kraliçe I. Elizabeth’in 1558 yılında tahta çıkmasıyla beraber orta çağa özgü özelliklerini terk etmeye başlamıştır. Ülkeye hakim olan Protestanlığın da etkisiyle birlikte, kilise tarafından sahnelenen dini içerikli oyunlar gözden düşmeye başlamıştır. Bunun yerine, oyun şirketleri tarafından yazılan her türlü klasik, komedi, trajedi ve tarihi oyunların sahnelendiği büyük tiyatro binaları kurulmuş ve tüm zamanların en önemli tiyatrolarından birisi ortaya çıkmıştır. Kurulan bu büyük tiyatro binaları, sadece eğlence amacıyla değil, aynı

Makale Bilgileri /
Article Info:

Gönderim / Received:
28.07.2017
Kabul / Accepted:
25.09.2017

** Sorumlu Yazar /
Corresponding Author:

Sakarya University,
Sakarya, Turkey
kenanyerli@gmail.com

Atf için / To cite this article:

Yerli, K. (2017). Renaissance English Theatre as a political propaganda instrument of the English Monarchy. *Curr Res Soc Sci*, 3(3), 76-85.

zamanda Kraliçe Elizabeth'in siyasi propagandasını yapmak amacıyla da kullanılmıştır. Dönemin en etkili kitle iletişim aracı olan tiyatroyu denetlemek için Kraliçe'ye bağlı olarak görev yapan Eğlence İşleri Sorumlusu (the Master of the Revels) oyun şirketlerine lisans verme ve oyunları sansürleme görevlerini yürütmüştür. Bu çalışmada, Rönesans İngiliz Tiyatrosu'nun genel özellikleri anlatılmış ve Kraliçe I. Elizabeth'in siyasi propaganda aracı olarak tiyatroyu nasıl kullandığı araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Elizabeth Tiyatrosu, Rönesans İngiliz Tiyatrosu, Siyasi Propaganda, Kitle İletişim.

Introduction

Renaissance English Theatre was an excellent period for being one of the greatest achievements of the world theatre history. In this period, the medieval conventions were left and a new style of commercialized indoor theatre emerged. Briefly stating, there was a great change in the form of the theatre. In this prolific era, English Theatre presented many valuable playwrights like Shakespeare, Marlowe, Kyd, etc., whom the audiences of Renaissance England enjoyed. Queen Elizabeth I was among the most important audiences and supporters of the play companies. Being the representative of authority in England, Elizabeth showed great interest in the theatre. Inasmuch as she was impressed with the power of the theatre as the most powerful mass communication instrument in those years, Elizabeth wanted to employ the theatre effectively in order to disseminate her political views or propagate. So as to control the play companies she established a governmental body called the Master of the Revels which read and licensed the plays. In Renaissance England the theatre was the most important mass communication organ. To that end, English Monarchy employed the theatre for its own political propaganda. Otherwise, staging the plays without the permission of this governmental office would be a great offense for the play companies. Therefore, it became mandatory for printers to secure a licence from the Elizabethan state. According to a historian, printers and pamphleteers who did not obey the rules were severely and primitively punished:

One printer will be executed under Elizabeth, and an unwise pamphleteer will lose his right hand (to a meat cleaver hammered by a croquet mallet). The deposition scene from Shakespeare's *Richard II* will be deleted from a printed version of the play – it is too incendiary (cited in Murphy, 2012, p. 194).

1. Renaissance English Theatre

1.1. General characteristics

Renaissance was a cultural and scientific revolution which started in Italy in the fourteenth century and then spread to all Europe. As the result of a great interest in classical studies and values, people started to translate and restudy the classical works and then deserted the darkness of the middle age and its conventions. Therefore, this revival of classical learning led to a rise in scientific, cultural and artistic life of Europe which then came to be called rebirth or Renaissance in Europe.

It is fact that these sociocultural, economical, religious and political changes of the Renaissance England affected the theatre and compelled it to change its medieval characteristics and style, too. Owing to the religious alteration of the society from Catholicism to Protestantism, the popular mystery or miracle plays of the Medieval England, which had religious characteristics and recounted biblical stories in pageant wagons, came to be called as heretical by the Protestants after the Reformation movement.

According to Charles Moseley (2007) these mystery or miracle plays were unique occasions for collecting significant amount of money for the purposes of the Catholic Church (p. 14). Therefore, morality plays or interludes took the place of these medieval biblical plays in the early sixteenth century which can be considered as the root of the Renaissance English Theatre. Then in the second half of the sixteenth century, during the reign of Elizabeth I, English people enjoyed one of the greatest theatres of all times. In accordance with the Renaissance and Reformation movements, English theatre changed its form from

the pageant troupes to the permanent theatre houses with box offices.

Queen Elizabeth I is considered to be the symbol of the Renaissance movement in England. It is a fact that after her coming to the throne in 1558 the Renaissance commenced in her country. As the first Protestant Queen of England, she tried to break the dominance of the Catholic Church. In the wake of the invention of the printing press, publishers had printed lots of copies of the Bible; thereafter the holy book became accessible to common people. Owing to high increase in the number of literate people who could read and understand the Bible, people started to question the practices of the Catholic Church and the Pope. As a result, the Reform movement started in the first half of the sixteenth century in Germany and then Protestantism spread through Europe. The independence of the English Church from the Papacy became a great advantage for Queen Elizabeth I in her struggle to break the dominance of Catholicism and establish a secular life-style in England. But there were strong oppositions of both Catholics and English Parliament against some royal practices over which Elizabeth I wanted to prevail during her reign. Opposing the Parliament, Catholics and Puritans Elizabeth I and James I supported theatrical activities. During her reign from 1558 to her death in 1603, Queen Elizabeth I became the major supporter of the English Theatre and her endorsement made the English Theatre one of the most prolific and productive theatres of the world theatre history. In this era, Renaissance English Theatre presented talented playwrights like William Shakespeare, Christopher Marlowe, Francis Beaumont, John Fletcher, Thomas Middleton and Thomas Kyd to world literature.

1.2. Transitional drama

Theatre in Medieval England was quite different than the Renaissance English Theatre. Renaissance England created a different style of drama which broke the conventional rules of the theatre and had an independent form according to Aristotle's ideas. Only after a year Elizabeth ascended to the throne of England in 1559, she proclaimed a prohibition of "unlicensed interludes

and plays, especially those touching upon matters of religion and policy (Montrose, 1996, p. 24). However, the effects of interludes and classically inspired plays, which were the common two types of the Medieval English Theatre, were seen in the plays written until 1585. The famous theatre historian Oscar G. Brockett (1970) explains that after this date these two different styles were melted in one pot to become a single form. He maintains that although the two types employed the same techniques and similar subjects in their plays, both were fundamentally different from each other until the university wits started to write for the public stage (p. 158).

Interludes were short morality plays mostly having historical or biblical stories and were usually performed by professional actors in front of a wide miscellany of audiences in which "the numerous bloody deeds, such as beheadings, flayings, and murders, are all shown on stage" (p. 158).

Classical drama was the product of the English Universities like Cambridge and Oxford in the early sixteenth century which performed plays of classical playwrights like Seneca and Plautus usually in Latin to students or private guests. *Ferrex and Porrex, or Gorboduc* was a good example of Classical drama. I.B. Cauthen Jr (1962) informs that two university students Thomas Sackville and Thomas Norton wrote the first English tragedy, *Ferrex and Porrex, or Gorboduc* which was staged by the Gentlemen of the Inner Temple before the Queen Elizabeth I in 1561 (p. 231).

Briefly stated, the professional actors usually performed conventional interludes and the Universities wrote and performed the classically-inspired plays during the early years of Elizabethan period. Then, they were melted in a pot and contributed to the development of the Elizabethan Theatre. That is to say, the classically inspired plays and the interludes were the roots of the Elizabethan Theatre. However, the other type of medieval dramas like mystery plays or miracles which usually staged biblical and religious plays did not have the chance of surviving in the Renaissance period owing to the emergence of

Protestantism as the dominant form of Christianity and secular policy that was adopted by Elizabeth.

1.3. Government regulation of the theatre

As stated above, 1580s saw the end of the traditional or medieval English drama and the increase of secular public theatre. As the playwrights produced lots of plays attracting the attention of society, this new style of theatre became so popular that in this period play companies were reaching the masses through their plays. Queen Elizabeth, who wanted to control the playhouses and the content of the theatre, founded a kind of censorship mechanism in 1574. It was a governmental body called the Master of the Revels. According to Louis Montrose (1996) this office was a kind of ideological state apparatus of the Queen and “all plays for public playing were made subject to censorship, licensing and payment of fees to the Master of the Revels” (p. 99). Peter Womack (2006) explains that this pre-censorship mechanism was responsible for licensing procedures of the play companies until 1642 (p. 21). For the play companies there were both advantages and disadvantages of the Master of the Revels. It was an advantage because it was protective of the companies against the local authorities which usually did not permit the play companies to perform plays in their regions. After 1574, play companies started to acquire their permit from the central authority and it was valid for their performances anywhere in England. On the other hand, the censorship mechanism which restricted the liberty of the play companies was a great disadvantage for the companies. It is a fact that the Royal House used this governmental body for its political purposes. Thus determining and controlling the political agenda of England would be easier. Nevertheless, it is possible to state that owing to the importance of the support of the central authority to the play companies, the foundation of the Master of the Revels was a positive regulation or development for the play companies. Despite the fact that the authority of the crown was felt profoundly, “play companies had a clear legal right to perform anywhere in the kingdom” (Brockett, 1970, p. 167). However, local authorities were bothered with this

regulation and they thought that Queen Elizabeth I was usurping their authority, because the local authorities were responsible for such kind of activities prior to the governmental regulation. Nevertheless, as Brockett (1970) accounts, local authorities were usually successful in finding ways of evading the licenses held by actors by making up some artificial reasons in order to refuse the licenses, like the danger of plague, the rowdiness of crowds, and the drawing of persons from work or religious services. Therefore without the support of the crown, actors would have had little chance of survival (p. 167). Most of the time the local authorities were against the play companies and their theatrical activities. Ergo, the play companies needed the support and governmental regulations in order for their performances to survive. All things considered, both the English Monarchy and the play companies needed each other mutually. Monarchy needed to control and manipulate the play companies and their plays, and the play companies needed the Monarchy in order to survive and maintain their artistic life. As long as English rulers endorsed them, these play companies could maintain their activities.

Play companies’ obligation of acquiring a licence from a governmental body is one of the most important evidences that English Monarchy used English drama for its political purposes. “Every play had to be submitted to the Master of the Revels for licensing before performance. The principal result was the prohibition of passages thought to be morally or politically objectionable” (Brockett, 1970, p. 171). This proves that theatre plays were giving some moral and political messages to the society. Besides, we can conclude that there was no artistic freedom in Elizabethan England as the Master of the Revels censored the plays which were not in conformity with Elizabethan policy. Paul F. Grendler (2004) maintains that an “Elizabethan dramatist’s job was similar to that of a modern newspaper reporter” (p. 21). Because both the Elizabethan Theatre and the modern newspaper convey information to the society. The other point Grendler (2004) stresses is that Renaissance English Theatre created a new

type of drama: the history play. “In these plays, dramatists drew on the events of the past to shed light on their own times. Early history plays appealed to many viewers because they portrayed glorious English victories over foreign enemies” (p. 21). However, “Shakespeare’s history plays about England’s rulers posed difficult questions about the clash between politics and morality: Does a good king have to be a good man? Do national goals reflect national good, or only the ego and ambition of leaders?” (Grendler, 2004, p. 22). Final comment of Grendler (2004) summarizes the fact that “these complex views of history transformed drama from simple entertainment to food for thought” (p. 22). Because the plays could not be performed without the permission of the Master of the Revels, it is possible to claim that Queen Elizabeth principally used this new style of drama for the political messages she wanted to give to the society or to support her political position.

In his article ‘Patronage, Protestantism, and Stage Propaganda in Early Elizabethan England’ Paul Whitfield White (1991) elucidates that the licensing and censorship mechanism “was not seriously enforced, and that, indeed, Protestant stage propaganda was practised into the early 1570’s” (p. 40). He believes that after this date “growing secularism and commercialism of the theatre in London brought polemical interludes into disrepute and decline” (p. 40).

In conclusion, by the Royal Proclamation of 16 May 1559 Queen Elizabeth I controlled the theatre companies and their plays, similar to the political powers’ controlling the modern media in our age. As many people will remember the Bush administration and the Pentagon carried out a successful war campaign against Iraq in 1991. During these enormous public relations campaigns, the US politicians employed the mainstream media successfully in order to influence the perception of people all around the world. The mainstream media acted as the propaganda organ of Bush and the Pentagon. CNN was the dominant news channel of the Gulf War. CNN sent many cameras and reporters to Iraq and Israel. The US media helped the “Bush

administration to control the flow of representations and thus to manage the global media spectacle of Gulf War I” (Kellner, 2004, p. 136). Similar to the Bush Administration, Queen Elizabeth I encouraged the propaganda. The stage being the most powerful mass communication tool of those years, Queen Elizabeth I employed it in her propaganda. White (1991, p. 40) maintains that stage propaganda was encouraged by the Monarchy and all its organisations and institutions. In his article, he mentions the foreign ambassadors’ reports concerning how Catholics were satirized in the plays and how Protestantism was praised. Brockett (1970) explains the reason why Elizabeth I had to ban the performance of unlicensed works and forbid plays on religious and political subjects, making local officials responsible for all public performances in their towns as a number of steps to end religious and political divisions. He accuses the acting troupes of religious controversies: “By performing partisan plays, the troupes had also aggravated the religious controversies which had shaken England since Henry VIII’s break with Rome” (p. 167). But indeed Queen Elizabeth I just wanted to use this opportunity in order to employ her political agenda through these play companies and she wanted to control the mass communication through the theatre.

1.4. Playhouses and play companies

1.4.1 Acting troupes

There were many acting troupes in England before the 1570’s. The number of operating troupes in England, between 1558 and 1576, was around eighty (White, 1991, p. 39). However, only about twenty of these troupes played at court in the first sixteen years of Queen Elizabeth’s reign (Brockett, 1970, p. 168). These acting troupes usually maintained their performances under the sponsorship of royal authorities or noble people. It was a kind of protection for them. For that reason they usually had names like the ‘Lord Chamberlain’s Men’, ‘Admiral’s Men’, ‘King’s Men’, etc... Otherwise it would be difficult to survive for most of those troupes. “These companies enjoyed the patronage of the monarch and her leading courtiers, including several

members of the Privy Council” (Montrose, 1996, p. 28). Brouckett accounts the ‘Earl of Leicester’s Men’ as the first important troupe which was led by James Burbage, one of the leading and most important characters of the Renaissance English Theatre. Because he built the Theatre, the first permanent playhouse in England, in 1576. This was a dramatic alteration or development in English theatre as it caused the commercialization of the theatre. He later built the Blackfriars, the first private indoor theatre in 1596 in order to access a higher audience size at a more comfortable atmosphere. After this moment, play companies earned large amounts of money. According to Brouckett the other most important troupes were the ‘Queen’s Men’, the ‘Lord Admiral’s Men’ and the ‘Lord Chamberlain’s Men’ which later was chosen to become the ‘King’s Men’, once James I became the king. The other important troupes of this period were ‘Queen Anne’s Men’ (1613-31), ‘Prince Henry’s Men’ (1603-12), ‘Palsgrave’s Men’ (1612-31), ‘Prince Charles’ Men’ (1631-42), ‘Lady Elizabeth’s Men’ (1611-32) and ‘Queen Henrietta’s Men’ (1625-42). The most eligible actors had the chance of performing at royal companies. For example the Master of the Revels chose the best twelve actors from the existing troupes in order to form the ‘Queen’s Men’. This was a political step. The relationship between the monarch and the Queen’s Men was based on mutual benefits:

The Queen’s Men performed ideological and practical work for Elizabeth when they toured widely... While it is problematic to characterize their repertory as flatly propagandistic, their plays – not surprisingly – often promote a coherent English nationalism and they celebrate a pious but moderate Protestantism (Ostovich et al., 2009, p. 15)

Similarly, Jane Milling (2004, p. 143) mentions that a recent study of McMillin and MacLean which involves a detailed discussion of the repertoire of the Queen’s Men, confirms the earlier predictions of David Bevington. He reported earlier that the political ideas of the patrons of the play companies had been effective

on the texts of the plays. The Queen’s Men were supported by the Protestants and they were busy with spreading out ideological state apparatuses in order to discourage the recusancy and radical puritanism.

If we put aside political relations, these actors performing in the royal companies were “paid a yearly retaining fee of five pounds and given allowances for food, light, and fuel” (Brouckett, 1970, p. 169). There was not a sharp division between the court and public theatres. As the plays performed for the public and the court were nearly the same, it is possible to elucidate that there was not a big difference between the court and public theatres which was the characteristic of the Italian stage. As regards to sharing plans of these companies Brouckett (1970) says:

Most of the acting companies in the years between 1558 and 1642 were organized on the sharing plan, under which financial risks and profits were divided among the members...The shareholders formed a self-governing, democratic body, selecting and producing the plays given by the company. Each shareholder probably had some specific responsibility, such as business management, supervising properties or costumes, or writing plays (p. 169).

It was very popular in Renaissance English Theatre for young boys to work as actors in lieu of women. They usually started to work at the play companies at very young ages until they became adult actors.

The company was further augmented by boys apprenticed to well established adult actors. It is normally assumed that they played all of the women’s roles, although this is by no means certain. Older women, especially the comic ones, may have been played by men (Brouckett, 1970, p. 170).

However, the conditions for the acting troupes were not easy, as they did not have a permanent home. Moreover, they were faced with lots of difficulties especially during forced closures: “Most troupes sought to acquire a permanent home, and after 1603 most succeeded in doing so.

Before that time and during forced closures, many troupes had to tour. Troupes often went bankrupt during closures..." (Brockett, 1970, p. 170). These troupes usually had problems when they went out of London to perform their plays, because there were not suitable theatre buildings outside of London.

Touring entailed many problems, for outside of London there were no permanent theatres. Thus, though a troupe might have a licence to perform, it could be denied the right to play on the grounds that there was no suitable place, that the danger of plague was too great, or for other reasons...In some cities actors were welcomed, but in others they were paid not to perform. A number of troupes went to the continent during closures, and it is from these English troupes that the Professional theatre in Germany descended (Brockett, 1970, p. 170).

It is clear from Brockett's account that English troupes went abroad to Germany. Furthermore, Harry Hoppe (1955, p. 27) underlines the fact that some English acting troupes went to Belgium and France to perform and earn money in the early seventeenth century.

1.4.2 Audiences

Theatre was the most important source of entertainment, social activity and communication in Renaissance England. Even though there were hard times for the play companies and the actors, theatregoers never deserted the stage. Brockett notifies a royal decree that in 1574 play companies had the right of performing daily. Although James I later forbade playing on Sundays, it is estimated that theatre companies used to stage about 200 days a year in the early 1600s (1970, p. 188). The most important factors decreasing the number of audiences were "plague, official mourning, religious observances, and unseasonable weather" (1970, p. 188).

According to Brockett (1970), the seating capacity of the public theatres was large. He says "contemporary estimates give 3,000 as the capacity, but modern scholars suggest 1,500 to

2,500. The private theatres probably seated about 500. Usually two or more theatres were open in London, whose population was about 160,000" (pp. 188-189). Another key point to remember is that "the theatres normally played to half-filled houses" (Brockett, 1970, p. 189). In the light of this information it is possible to calculate that during the early years of the seventeenth century, theatre companies used to perform about 214 days a year, by at least two half-filled play houses –one private 250 and one public 750– with a capacity of 1,000 people a day. This means that at least 214,000 audience members a year watched the plays at the playhouses of London, in the early 1600s. It is also possible to calculate the maximum annual number of audience tripled or quadrupled. Then it is possible to claim that yearly average number of the audience varied between 200,000 and 800,000 in those years. Given that the population of London was approximately 160,000 the total number of the audience of the theatre was more than the population of London. This is an indicator of the popularity and power of the theatre in England in Elizabethan and Jacobean periods.

In regard to the way the plays were advertised, it is possible to say that lots of devices were employed in advertising plays involving posters and handbills. Brockett (1970) accounts that the theatre companies sometimes held a procession with drums and trumpets which was indeed the typical device of touring companies, and a waving flag on the roof of the theatre was the signal of the day of performance. And one of the important rituals of those play companies was that actors usually announced the coming plays from the stage (p. 188).

2. Queen Elizabeth and King James' Political Interest in the Theatre

When Queen Elizabeth ascended to the throne in England, she had the chance of maintaining the political ideals of her father Henry VIII and her brother Edward VI. Protestantism was spreading in all of Europe and Queen Elizabeth I was trying to make her country Protestant. In regard to dissemination of Protestantism in England, she had a vanguard role during her long term of

queenship. Elizabeth tried to control the play companies so as to make her propaganda in her fight with her adversaries. In accordance with this purpose, she legislated the controlling and censorship of the plays and play companies. Without the permission of the Queen, it would be impossible to stage a play. The plays which were not in agreement with the political interests of the Monarchy did not have any likelihood of being staged. The same system was sustained during the reign of King James I. In addition to disadvantages, there were some advantages of the system for the play companies like having the prospect of flourishing under the protection of nobles, who were in close relation with the royal family, or under direct protection of the Queen or the King. Names of the companies like ‘the Queen’s Men’, ‘the King’s Men’, ‘the Admiral’s Men’ or ‘the Lord Chamberlain’s Men’, etc. indicate this close relation between the nobles and play companies. Having ascended to the throne of England, for instance, James I became the patron of Shakespeare’s acting company ‘Lord Chamberlain’s Men’ and altered its name to ‘King’s Men’. Hence, *Macbeth* can be pondered as a good example of figuring out the political relation between King James I and Shakespeare’s Company. In his *Macbeth*, Shakespeare narrates the story of King Macbeth differently. *Macbeth* is about a rise and downfall of a Scottish king who lived in the eleventh century. Shakespeare wrote this play soon after King James I had ascended to the English throne as the king who merged England with Scotland. In reality King Duncan “was faced with revolt among the lords, particularly those led by his cousin Macbeth, mormaer (or lord) of Moray. In a skirmish at Bothgouanan Duncan was slain” (Fry and Fry, 2005, p. 48). But in Shakespeare’s account Macbeth and his wife Lady Macbeth plot to kill King Duncan during his visit to their castle. In this perspective, Henry N. Paul evinces that Shakespeare wrote and staged *Macbeth* in front of King James I for the first time in order to compliment to the new king (cited in Williams, 1982, p. 12). It is possible to deduce this conclusion for two reasons. First of all, King James was the first Scottish ruler of England and

Macbeth is a play about the life of a Scottish King. Secondly it is possible to affiliate the moral message of the play, divine right of kings with the result of the famous Gunpowder plot which was organized by Catholics against King James during the early years of his reign. This is a good example for the propaganda of the divine right of kings doctrine of King James I that he mentions in his *Basilikon Doron*.

As he did in *Macbeth*, in some of his history plays Shakespeare reflected some historical events differently than what had been in reality or sometimes did not mention significant events in his plays. In his *Richard III*, for instance, Shakespeare narrates a period of civil war known as the War of the Roses between the two royal houses of Lancaster and York from a Lancastrian viewpoint. On the grounds that Queen Elizabeth I was the crowned Queen of England and her ancestors descended from the house of Lancaster, Shakespeare preferred to present Richard III, the Yorkist King, as a monster and physically deformed as part of the Tudor propaganda. In the play, Shakespeare depicts Richard III with a hunchback. However, a recent scientific study conducted by Isabel Tulloch, from University College London Medical School, has made it perspicuous with incontrovertible X-ray examination evidences that Richard III was not a hunchback (2009, p. 317). With respect to *Richard II*, it is also feasible to put forth that it was one of the plays with which Shakespeare made Tudor propaganda. *Richard II* starts with a scene in which Henry Bolingbroke accuses Mowbray of betraying King Richard. Without knowing the previous parts of the events, it is quite difficult to understand the events impartially. Vilifying Richard II and accounting why and how Richard II is not a good king, Shakespeare evokes the feeling that Richard II should leave the kingship in favour of a Lancastrian King. Although Elizabeth I censored the deposition scene of *Richard II* and interrogated some actors of the Lord Chamberlain’s Men after a performance of this play in relation to the Essex Rebellion, *Richard II* was mainly a part of Tudor propaganda (Henderson, 2004, p. 250). Briefly enunciated,

Richard II was written under the political pressure of Queen Elizabeth I and it was Tudor propaganda.

The reason noble people showed great interest in the theatre was because the theatre was the only and the most effective means of mass communication in those years. Under these conditions, as I evinced earlier, both Elizabeth I and James I saw any kind of propaganda means as a threat to their authority and attempted to control them. In his article 'Despotism, Censorship and Mirrors of Power Politics in Late Elizabethan Times' Robert P. Adams (1979) recounts intense despotism and censorship that "Englishmen experienced under Elizabeth" and tells how Elizabeth was worried by her reportedly spoken sentence: "Know you not that I am Richard II?" (p. 5).

Referring to David Bevington's work *Tudor Drama and Politics*, Suzanne Westfall (2004) says that: "Bevington's argument, that drama was naturally polemical and that patrons either chose or commissioned works that would communicate their own ideologies, has become an assumption for scholars studying patronage and player repertoires" (p. 219). Besides Westfall, Jane Milling (2004) describes the political usage of the theatre by similar words. Milling says "it is undoubtedly true that the appearance of the professional theatre company was as much a result of political forces as it was of economic ones" (p. 141). Referring to McMillin and MacLean's argument about the formation of the Queen's Men in her study, Milling (2004) underlines the fact that there were absolutely political relations and benefits between the English throne and the theatre. "The Queen's Men were 'a company designed to increase the prestige of their patron throughout the land, to harness the theatre in the service of a moderate Protestant ideology'" (p. 143).

Milling (2004), raises a question about whether the actors were political creatures or not. Then she explains this question with a case that: "Robert Shaa, along with fellow actor Ben Jonson, was imprisoned when the Privy Council took action against Pembroke's Men for presenting at the

Swan in 1597 a satirical play called *The Isle of Dogs*" (p. 150). Milling (2004) says that "the text has not survived, but it contained, in the Council's view, 'very seditious and slanderous matter'" (p. 150). Although we do not know the text of Robert Shaa and Ben Johnson today, their imprisonment gives an idea about the position of actors and playwrights of those years. It would not be realistic to call all actors and playwrights marionettes of the English Monarchy who served to their political interests. However, it is impossible to reject the fact that there was a strict relation between the Monarchy and the play companies.

Conclusion

Renaissance English Theatre was one of the most effective and excellent achievements of the world theatre history. As a consequence of the sociocultural, religious and political changes that happened in England in the sixteenth century, there happened a great change in the form of the theatre in this period. Medieval conventions were left and a new style of commercialized indoor theatre emerged. Various kind of classical, comedy, tragedy and historical plays were staged in newly erected permanent theatre houses. In such an atmosphere many valuable playwrights like Shakespeare, Marlowe, Kyd, etc. wrote great number of important plays. Those newly built theatre houses were not only used for amusement, but also were used with the purpose of the political propaganda of the Monarchy. Monarchy employed the theatre effectively in order to disseminate their political views or propaganda. So as to monitor the theatre, the most effective mass communication instrument of Renaissance England, a governmental body called the Master of the Revels maintained the duties such as licencing and censoring for the play companies. Consequently, it is important to underline the fact that in our age there are many ways of reaching the masses like TV programmes, cinema, newspaper, internet, social media etc. In Renaissance England the theatre was the most important mass communication organ. Therefore, English Monarchy employed the theatre for its own political propaganda.

References

- Adams, R. P. (1979). Despotism, Censorship, and Mirrors of Power Politics in Late Elizabethan Times, *The Sixteenth Century Journal*, 10(3), 5–16.
- Brockett, O. G. (1970). *History of the Theatre*. Boston: Allyn and Bacon, Inc.
- Cauthen, I. B. Jr. (1962). Gorboduc, Ferrex and Porrex: The First Two Quartos, *Bibliographical Society of the University of Virginia*, 15, 231-233.
- Fry, P. & Fry, F. S. (2005). *The History of Scotland*, Taylor & Francis E-Library, London and New York.
- Hoppe, H. R. (1955). English Acting Companies at the Court of Brussels in the Seventeenth Century, *The Review of English Studies*, 6(21), 26-33.
- Grendler, P. F. (ed. in chief). (2004). *The Renaissance: An Encyclopedia for Students* (Vol. 2). The United States of America: Frank Menchaca.
- Henderson, D. E. (2004). "Theatre and Controversy, 1572-1603" in Milling, J & Thomson, P (eds.), *The Cambridge History of British Theatre: Vol. 1 Origins to 1660*, pp. 242-263, Cambridge University Press, United Kingdom.
- Kellner, D. (2004). The Persian Gulf TV War Revisited. In Stuart A. & Zelizer B. (Eds.), *Reporting War: Journalism in Wartime* (pp. 136-154). New York: Routledge.
- Milling, J. (2004). The Development of a Professional Theatre, 1540-1660. In Milling J. & Thomson P. (Eds.), *The Cambridge History of British Theatre: Vol. 1 Origins to 1660* (pp. 139-177). United Kingdom: Cambridge University Press.
- Montrose, L. A. (1996). *The Purpose of Playing: Shakespeare and the Cultural Politics of the Elizabethan Theatre*. The United States of America: The University of Chicago Press.
- Moseley, C. W. R. D. (2007). *English Renaissance Drama: an Introduction to Theatre and Theatres in Shakespeare's Time*. United Kingdom: Humanities-Ebooks.co.uk.
- Murphy, C. (2012). *God's Jury: the Inquisition and the Making of the Modern World*. The United States of America: Houghton Mifflin Harcourt Publishing.
- Ostovich, H., Syme, H. S. & Griffin, A. (2009). *Locating the Queen's Men, 1583-1603: Material Practices and Conditions of Playing*. England: Ashgate Publishing Limited.
- Tulloch, I. (2009). 'Richard III: a Study in Medical Misrepresentation' *Journal of the Royal Society of Medicine*, 102, 315-323.
- Westfall, S. (2004). 'An Example of Courtesy and Liberality': Great Households and Performance. . In Milling J. & Thomson P. (Eds.), *The Cambridge History of British Theatre: Vol. 1 Origins to 1660* (pp. 200-223). United Kingdom: Cambridge University Press.
- White, P. W. (2004). The Bible as play in Reformation England. In Milling J. & Thomson P. (Eds.), *The Cambridge History of British Theatre: Vol. 1 Origins to 1660* (pp. 87-115). United Kingdom: Cambridge University Press.
- Williams, G. W. (1982). 'Macbeth: King James's Play'. *South Atlantic Review*, 47(2), 12–21.
- Womack, P. (2006). *English Renaissance Drama*. USA: Blackwell Publishing.

Şairin İronik Tasavvuru: Şair Evlenmesi *

Burak Armağan**

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ağrı, Türkiye

* Bu çalışma 13-15 Mayıs 2016 tarihleri arasında Türk Dil Kurumu ve Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi işbirliğiyle düzenlenen “Türk Edebiyatında Mizah Sempozyumu”nda sunulan sözlü bildirinin genişletilmiş halidir.

Öz

Türk toplumunun hayat koşullarıyla şekillenen edebiyat zevki Tanzimat ile başlayan süreçte yeni hayat-yeni insan oluşturma gayesi çerçevesinde değişmeye başlar. Avrupa'ya gönderilen öğrenci ve elçilerin devrin hâkim olan anlayışıyla karşılaşmaları estetik algılarının bu doğrultuda ilerlemesine yardımcı olur. Algı değişimi edebî türlerde yapısal ve içeriksel farklılaşmayı da doğurur. Doğaçlamaya dayalı geleneksel tiyatromuz söz konusu farklılaşmayı derinden yaşayarak metin, dekor ve eğitimi oyuncu kadrosuyla zenginleşir ve Batılı forma kavuşur. Türk tiyatrosu tarihinde yazılı metne dayalı ilk eser olarak gösterilen *Şair Evlenmesi* sosyal aksaklıkları eleştirirken sanatsal göndermelerde de bulunur. Çevresindeki insanlar tarafından “şair” olarak nitelenen Müştak Bey’in trajikomik hikayesi, hem sosyal yaşamın hem de şairlerin ironik olarak anlatımına dönüşür. Bu ironik şair tasavvuru, bireysel ve toplumsal göndermeleriyle yansıyan ve yansıtılan diyalektiğinde eleştirel bir sembol haline gelir. Bu çalışmada “anlama, idrâk” manalarına gelen “şi’r” kökünden türeyen “şair” kelimesinin çağrıştırdıkları, “Aşk nedir?”, “Şair kimdir?” soruları mizahtan ironiye geçiş bağlamında tahlil edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat, Şair, Şiir, Toplum, İroni, Mizah.

Ironi Envision of Poet: Şair Evlenmesi

Abstract

Literature pleasure of Turkish society which is shaped by living conditions begins to change as part of composing purpose new life-new person in Reorganizations process. Students and ambassadors, adressed to Europe, encounter dominated intellection in that period and their sense of aesthetics proceed with this way. Changing sense creates structural and contextual differences in literary genres. Our traditional theatre based on improvisation lives this

*Makale Bilgileri /
Article Info:*

Gönderim / Received:
10.04.2017
Kabul / Accepted:
19.07.2017

*** Sorumlu Yazar /
Corresponding Author:*

Ağrı İbrahim Çeçen
Üniversitesi,
Ağrı, Türkiye
burakarmagan1987@gmail.com

Atf için / To cite this article:

Armağan, B. (2017). Şairin ironik tasavvuru: Şair Evlenmesi. *Curr Res Soc Sci*, 3(3), 86-91.

differences profoundly get wealth with text, decor and educated casting and obtains occidental form. *Şair Evlenmesi* which is viewed first created script in history of Turkish theatre, criticises social problems at the same time makes artistic references. Mr. Müştak, is known “poet” within the people around him and his tragicomic story changes both social life and ‘poet’s ironic expression. This ironic poet envision become a critical symbol with personal and social references reflex and reflected in dialectics. In this study, word of “poet’s association, which is come ‘understanding’ meaning of poem, will analyze from humour to irony as part of questions are “What is love?”, “Who is poetry?” .

Keywords: Reorganizations, Poet, Poem, Society, Irony, Humour.

Giriş

Türk kültür ve edebiyat tarihinin dönüm noktalarından kabul edilen Tanzimat yılları yüzünü batıya dönen Osmanlı Devleti açısından sancılı bir yenileşme arayışı dönemidir. Batının akli ve mantığı ön plana alarak oluşturduğu modern dünyada her alanda kademeli olarak gelişmişlik hissedilir. 18. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Avrupa ile resmî temas ve işbirliklerin yoğunlaşması aydınların modern hayatı yakından tanımalarını, kendi yetiştikleri coğrafyanın eksikliklerini tespit edebilmelerini sağlar. Geleneksel ile modernin bilhassa aydınlar cephesinde şiddetli çarpışmalara yol açması kültür ikilemini derinleştirirken devletin bekası adına sunulan çözüm önerilerinin edebî sahadaki yansıması mevcut edebiyatın yerine yeni bir edebiyatın oluşturulması ve bu yolla hedef insan tipine ulaşılma gayesi şeklinde görülür.

Edebî türlerin, özellikle tiyatronun, Avrupa halkları üzerindeki yönlendirici, düzenleyici, geliştirici etkisini bizzat yerinde gözlemleyen Osmanlı aydınları bunların kendi sahamızda yer edinebilmeleri için büyük çaba sarf ederler. Batı kaynaklı farklı türlerin edebiyatımıza dâhil edildiği bu dönemdeki eserlerimiz içerisinde en dikkate değer olanı, geleneksel Türk tiyatrosu formunun dışında Batılı anlamda yazılmış ilk tiyatro eseri olan *Şair Evlenmesi*’dir. Tanzimat dönemi fikir önderlerinden Şinasi’nin 1860 yılında Tercüman-ı Ahval’de yayımladığı eser türün

gelişimi için önemli bir evre olması yanında sokağı dil ve yaşam bakımından yansıtması sebebiyle de edebiyatımıza yeni bir soluk getirir.

Şair Evlenmesi içinde barındırdığı unsurlar düşünüldüğünde birden çok hususta birey ve toplum eleştirisi yapar. Öncelikle piyes birbirini sevip evlenmek isteyen Müştak Bey ve Kumru Hanım’ın başından geçen olumsuz durum üzerine kurgulanır: “Piyenin konusu, iş bilir, akli başında bir dost tarafından bir ufak rüşvetle düzeltilen, hileli bir evlendirme vak’asıdır. Şair Müştak Bey, Kumru Hanım’la sevişir” (Tanpınar, 2003, s. 206). Bu ana vaka üzerinden “birbirini görmeden, görücü usulü ile evlenme” âdeti (Akyüz, 1995, s. 58) eleştirilir. Zira birbirini görüp beğenen, sevip evlenmek isteyen iki insan bile kandırılıyorsa “*Ya birbirlerinin ahvalini aslâ bilmeyerek ev-bark olanların hali nasıl olur?*” (Şinasi, 2005, s. 49). Ayrıca eserde dikkat çekilen diğer noktaları Enginün (2009, s. 655) “ferdî hayata ve seçimlere mahallelinin bütün olarak karışması, düğünlerin büyük masraflar gerektirmesi, kaç göçün olduğu kapalı toplumda, kişileri mutsuz kılacak, istekleri dışında sahteliklere kalkışılması ve bir din adamının bile yaptığı haksızlığı rüşvetle düzeltmesi türünden nice bozukluk dile getirilmiştir” cümleleriyle açıklar. Laurent Mignon da (2010, s. 60) Müştak Bey ve Kumru Hanım’ın aşklarının geleneksel toplum yapısında nesneleşmeye yüz tutan bireylerin özneleşme serüvenlerindeki başkaldırı olduğu görüşünü taşır:

Müştak Bey ile Kumru Hanım’ın aşkı doğrudan geleneksel hayata ve onu yaşatan kılavuzlara, imamlara, bireyselleşemeyen, boyun eğen sıradan insanlara bir başkaldırıdır. Müştak Bey’in ve Kumru Hanım’ın geleneklerin neden olduğu emrivakii reddetmelerini alegorik bir şekilde okursak, aşkları geleneksel toplumsal yapılanmaya karşı “ben de varım” diye haykıran bireyin isyanı olarak ve başka, daha özgürlükçü, bir toplumun hayali olarak yorumlayabiliriz.

Âşık-Şair Müştak Bey

Eserin görünen yapısında yer alan eleştirel düşüncelerin haricinde derin yapıda üzerinde

durulması gereken husus Müştak Bey'in "şair" kimliğidir. Orhan Okay (2013, ss. 74-75) Şinasi'nin eseri hazırlarken kurgu, teknik bakımlarından bilinçli davrandığına işaret eder:

Eserin kitap olarak basılırken de baş tarafına koyduğu "tiyatro için tertip olunmuş idi" ibaresi ile sonuna ilave ettiği "bil'iltizam lisan-ı avam üzere kaleme alınmış olan işbu komedyaya oyunu" ifadesi, gerek sahneye koyma tekniğinin, gerekse sade dille yazılmasının tesadüfi olmadığını göstermektedir.

Nitekim eserdeki kişilere verilen isimlerde bile bilinçli ironi dikkat çeker: "Şinasi'nin bu piyesinde, Voltaire'in özellikle ironiyle yerden yere vurduğu din adamı tipine benzer bir kişilik görülmektedir: İmam Ebul-Lâklâka. Zaten imamın bu biçimde adlandırılması, yazarımızın ironik niyetinin en güzel göstergesidir. (Aydın, 2001, s. 141). Dolayısıyla başkişi için "şair" nitelenmesinin yapılması da sözde, alelade bir tertipten ileri gelmez. O halde Müştak Bey'in şahsında somutlaştırılmaya çalışılan âşık, şair gibi özelliklerin açığa kavuşturulması gerekir.

Doğu ile batı tüm alanlarda olduğu gibi aşk, sevgi konularında da ayırım içindedir. Batıda tensel haz peşinde koşan Don Juan, Casanova gibi tipler yüceltilmiş "âşık" örnekleri olarak sunulurken doğu kültüründe gönlü, ruhu ön plana alan aşk söz konusudur. Aşkî manevî yüceltim aracı olarak gören bu anlayış edebi türlerin kullanımına da yansır:

Klasik doğu kültürü, batıya kıyasla gönle ve duyguya daha çok önem vermiştir. Gönlün, duygunun ifade vasıtası nazımdır. Batıda ise doğuya nispetle akıl ve düşünce öne çıkmıştır. Aklın ve düşüncenin ifade vasıtası ise nesirdir. Bu sebeple doğuda söz, batıda yazı önem kazanmıştır. (Gariper, 2013, s. 58).

Duygu ile nazımın özdeşleşimi âşık ile şair beraberliğini/ayniliğini getirir. Âşığın hislerine tercüman olacak şiire yöneliminin temelinde de bu yatar.

Aşk ile ilgili yapılan tanımlamalarda onun fark ettirici ve yüceltici nitelikleri üzerinde durulur.

Platon'a göre "aşk, insanı onur, dürüstlük gibi ilkelere karşı daha duyarlı hale getirmektedir. Bu sebeple aşkın tüm erdemlerin üstünde olduğunu kolayca söyleyebiliriz" (Çavuş, 2004, s. 171). Aşk engel ve kuralla sınırlandırılmaz: "Aşk, toplumsal hiyerarşi ya da sınıf farkı tanımaz, aşk kültür ve eğitim farkı tanımaz, aşk dirimsel eksiklikler tanımaz, aşk her türlü özveriyi yaptırma gücüne sahiptir, aşk hiçbir kural tanımaz" (Tiryaki, 2004, ss. 17-19). İnsan tabiatı gereği aşkı hisseden birey, yine bu tabiat gereği güzele meylederken sosyal oluşum ve sınıflandırmaların dışına çıkarak kişisel özgürlüğüne ulaşır: "İnsan aşk ile yaş, sosyal statü, gelenek gibi birçok farklılıkları aşarak ruhundaki sonsuzluk ve özgürlük arzularını gerçekleştirir" (Korkmaz, 2008, s. 136). Aşk ile birey, dünya üzerinde şiddetle hissettiği yarımı tamamlama, yoksunluğu giderme, hayatı anlamlandırma gayesi güder: "[aşk] bedeninin karşısındaki aynadan gördüğü boşluğu doldurma gereksinimidir. Bir başka deyişle, bu taraftaki boşluğun karşıya yüklediğimiz anlamlarla gerisin geri bize yansımaları aşkta sağlıyor olabiliriz" (Eradam, 2004, s. 70). Gönül birliğindeki âşıklar "hiç kimseye ihtiyaç duymazlar, kendi kendilerine yeterler. Bir çaba harcamadan birbirlerini yüceltirler. Hiçbir açıklamaya ihtiyaç duymadan anlarlar birbirlerini, birbirleri hakkında her şeyi bilirler hiç konuşmadan" (Hasanoğlu, 2010, s. 39). Bu durum aşkın manevî yönünün, âşıkların ruhsal birlikteliğinin de delilidir.

Yukarıdaki hususlar dikkate alınarak Müştak Bey'in âşık/şair konumu yeniden değerlendirilmelidir. Arapça'da "şiddetli arzu, keyif, neşe, sevinç" anlamlarına gelen "şevk" kelimesinden türeyen "müştâk" kelimesi "özleyen, can atan" demektir. (Devellioğlu, 2005, s. 756, s. 994). Buradan hareketle kelimenin eserde "aşka gelen, aşkı arzulayan" manalarını barındırdığı söylenebilir. Piyes boyunca Müştak Bey Kumru Hanım ile aşk evliliği yapıyor olduğunu ifade ederek isminin gereğini yerine getirir: "*Buna <âşık evlenmesi> derler (...) Aşk ve muhabbetsiz evlenen geçinebilirse aşk olsun*" (Şinasi, 2005, s. 35). Karşılıklı aşk yaşadığını iddia eden ve aşkı yücelten Müştak Bey, aşk olmadan yapılan evlilik

üzerinden toplumun geleneksel yapısını eleştirir. Eser içinde Müştak Bey'e biçilen âşık rolü, şair kimliğiyle birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Aslında onun şairliği, aşıkta gösterdiği başarıdan fazla değildir.

Güzel sanat dallarından edebiyatın en eski türlerinden olan şiirde amaç güzele ulaşmak, haz uyandırmak, ruhî doyunluğu sağlamaktır. Estetik bir form olan şiir, var olana farklı bir dikkatle yaklaşarak onu yeniden gözler önüne sermeye, bilinmeyi açığa çıkarmaya çalışır. Günümüzdeki kullanımıyla şiir yazan kişilere verilen isim olarak şair "anlama" (Devellioğlu, 2005, s. 999), kavrama, "fehm, idrâk" (Sâmi, 2012, s. 798) manalarına gelen şi'r kökünden türer. "Goldziher Arapça'nın "şeare" kökünün mânâsından da hareketle şair'i "tabiat üstü sihri bilgiye sâhip olan (sezişle bilen)" diye tarif ederek Arap topraklarında şairin kâhinle birleştirildiği bir geleneğe dikkat çeker" (Özgül, 2010, s. 243). Bu doğrultuda şair için anlayan, kavrayan, sezen, idrâk edebilen, fark eden, farkında olup farkındalık yaratabilen tanımlamaları yapılabilir. Müştak Bey'e şair niteliğinin yakıştırılmasındaki ironik tavır da esasen şair kelimesinin içinde barındırdığı ve çağrıştırdığı yukarıda sıralanan anlamlarda yatar.

Tanzimat ile başlayan süreçte önde gelen fikir adamlarının ortak kanaatleri sanatı, özellikle edebiyatı yenileşmenin aracısı yaparak toplumun hizmetine sunmayı gerekli görmeleridir. Osmanlı'nın batı karşısında askeri, siyasi, sosyal alanlarda geri kalmasında devlet adamlarının yeniliğe ihtiyaç duymayan bakış açılarının yanında aydın kesimin suskun tavırları da pay sahibidir. Her ne kadar yüzyıllardır hüküm süren imparatorluk ve bu imparatorluğun yükseliş devirlerinde vücut bularak oturmuş bir edebiyat zevki/anlayışı geçerliliğini korusa da yeni hayata ulaşabilme yolunda sanattan beklenen, şahsiliikten kurtulup toplumu aydınlatıcı rol oynamasıdır. Dolayısıyla aydın tabakadan olan şairler, hâlin çıkmazlarını belirleyip bunlar karşısında çözüm üretebilmeli, yönetime ve halka yön verebilmeli, geleneksel değerlerle yeniliği harmanlayabilmeli, sağlıklı bir değişim süreci için etkili konumda olabilmelidirler. Müştak Bey nezdinde Şinasi,

toplumu içinde ötekileşmiş, gelenekten habersiz, toplumsal aksaklıklar bir kenara kendi sorununda bile hareketsiz, aciz kalan, duyarsız, öngörüsüz ancak şair kimliği taşıyan tipleri eleştirir.

Yenilikçi havası tiyatroya gidişi ile somutlaştırılan Müştak Bey içinde yetiştiği toplumun geleneksel yapısındaki önce büyük kardeşin evlendirildiği uygulamadan bağımsız davranmaya çalışır. Bunu aşk ile aşabileceğini düşünmesi Müştak Bey'in aşktan gözü kör olmuş yapısından değil toplumuna yabancı, batı özentisi, silik ve yüzeysel kişiliğinden kaynaklanır. Zira aşk insanı dikkatsizlikten, özensizlikten alıkoymak ve anlayışını, bakışını genişletir: "Kör aşk konusunda herkesin bildiği şeyler ancak kısmen doğrudur. Çünkü aşkın görüşü çok kuvvetlidir, son derece büyük bir dikkat ve keskin bir öngörüyle, nesnesinin en ufak ayrıntılarını algılar" (Blondel, 2005, s. 21).

Henüz birinci sahnede Hikmet Efendi, arkadaşı Müştak Bey'i kendisine oyun oynanabileceği ihtimali üzerinden uyararak ister: "*Sakın Kumru Hanım'ın yerine onu [Sakine Hanım] sana verip de bir dek etmesinler!*" (Şinasi, 2005, s. 36). Ancak arkadaşının bu sözlerini Müştak Bey latif olmayan bir latife olarak görür.

Üçüncü sahnede Müştak Bey kendi kendine yüz görümlüğü değerlendirmesi yapar. Kendi toplumuna hatta sevgilisine yabancı olduğu bu sahnedeki ifadelerinde de gizlidir. Öncelikle böyle durumlarda âdet üzere yüz görümlüğü adlı hediyenin verilmesinden habersizdir. Hatta Kumru Hanım'ın bunu isteyip istemeyeceğini de bilemez. Olası bir talep karşısında bulduğu çözüm maniden bozma, adı şarkı olan kendisinin beyit dediği birkaç cümlelik şiir(!) sıralamaktır: "*Nasıl etmeli? Adam sen de... O da kolay: Şöyle birkaç beyit veriveririm vesselâm...*" (Şinasi, 2005, s. 39). Müştak Bey'in Kumru Hanım'a verdiği değer oldukça sıradan, özensiz şekilde ve muhtemelen o anda yazılan şiir ile anlaşılabilir. Yalnız bu sahne bile Müştak Bey için yapılan âşık ve şair atlandırmalarını açar niteliktedir.

Dördüncü sahne Müştak Bey'in baygınlıklar, krizler geçirdiği kandırılma sahnesidir. Beşinci ve altıncı sahnelerde imam ve kılavuzun

kışkırtmasıyla ayaklanan mahalleli karşısında Müştak Bey'in çaresiz çırpınışları görülür. Şairlik, bir taraflıyla kelime oyunculuğudur. Günlük, sıradan kelimelerle bile eşsiz şiirler kurgulayabilme sanatıdır. Bunlar elbette keskin bir zekâ, yetenek ve eğitimi gerekli kılar. Müştak Bey ise şairliğin bu yönlerine haiz değildir; kendisini ifade etmekte sıkıntı yaşar, derdini anlatamaz, çıkar yol bulamaz, temize çıkabileceği çözüm önerisi sunabilmekten acizdir. Aşkın ya da şairliğin gereği olan öngöründen bile yoksun oluşu kendisine oynanacak oyunu fark edememesine sebep olur.

Yedinci sahnede Hikmet Efendi'nin devreye girmesiyle hilenin çözümü sağlanır. Bu bölümde Müştak Bey'in konuşmalara dahil olmaması çözüm odaklı olmayan pasif kişiliğinin yansımasıdır. Hikmet Efendi'nin imama rüşvet vermesi ve olayın ancak bu şekilde düzeltilmesi bozulan toplumsal sistemin eleştirisi olarak değerlendirilmelidir.

Dokuzuncu ve son sahne ise Hikmet Efendi'nin Müştak Bey'e nasihat ettiği bölümdür. Arkadaşının söylediklerine kulak asmayan başkişi yaşadıklarından ders çıkarmış görünmese de “*Ben o ders alıncaya kadar az zahmet mi çektim? Her ne ise... Evlendirmenin ilmini pek âlâ öğrendim*” (Şinasi, 2005, s. 50) diyerek eseri bitiren son cümleleri kurar.

Müştak Bey'in gerek şair gerek âşık kimliklerinin geçerli bir zeminde oturmadığı muhakkaktır. Esere genel hatlarıyla bakıldığında tipler üzerine kurgulandığı görülecektir. İmamdan kılavuza, bekçiden çöpçüye kadar konuşturulan hemen her şahıs karakteristik yansıtıcı konumundadır. Bu bağlamda Müştak Bey'e atfedilen değerler sanatsal eleştirinin ironik ifadesi olarak okunmalıdır.

Sonuç

Şair Evlenmesi yenileşme hareketini resmî olarak kabul eden Osmanlı Devleti içindeki aksaklıkları ironik bir tavırla eleştiren mizahi bir eserdir. Görünen yapıda eğlenceli komedi söz konusuysen ana kurguyu oluşturan evlilik vakasında seçilen

karakterin ‘şair’ kimliği taşıması Şinasi'nin sanatsal göndermelerde bulunduğu delilidir.

Kelimenin kökeni, anlamı ve çağrıştırdıklarından hareketle denilebilir ki şair; olayları/durumları anlayışı, sezişi; içinde yaşadığı toplumu insanları ve gelenekleriyle tanıması, analiz edişi hususlarında diğer insanlardan fark edilir şekilde kabiliyetli; yalnızca günün çıkmazları için değil gelecekle ilgili öngörüler taşıyabilen ve yapıcı yönlendiricilik vasfına sahip, bireyselliğini toplumcu yapıda eritebilen, sanatını bu doğrultuda kullanabilen kişidir.

Şair ile âşığın birlikte anılmasının temelinde aşkın gönülde filizlenmesi ve bu duygunun en tercih edilen ifade aracı olarak şiirin seçilmesinin payı büyüktür. Âşık-şair birlikteliğinden beklenen sevilene yönelik yazılan şiirde okuyucunun kendinden bir parça bulabilmesi, hissine tercüman olacak kurgunun sağlandığını görmesidir. Dolayısıyla aşkın fark ettirici, birleştirici gücüyle yüceltici özelliğinin şair kimliğinde toplanması gerekir.

Müştak Bey'in âşık/şair olarak sunulması ancak her iki konumun vasıflarından uzak olması esasen tüm olay örgüsünün sebebidir. Kendisini ateşe atan yine onun mahalleli karşısında kendini ifade etmekten aciz, savunmasını yapamayan, silik karakteridir. Duruşu, davranışı, yüz görümlüğü olarak öne sürdüğü şiiri düşünüldüğünde Müştak Bey için ‘şair’ nitelemesinin yapılması zor, âşıklığı ise tartışmalıdır. Eser içinde kendisine bu vasıfların atfedilmesi, onun vasıtasıyla gerçek hayatta örneğine rastlanır müteşairlere yönelik eleştiriden ileri gelir.

Kaynakça

- Akyüz, K. (1995). *Modern türk edebiyatının ana çizgileri*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Aydın, A. (2001). Şinasi'nin ‘şair evlenmesi’nde fransız etkisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 137-150.
- Blondel, E. (2005). *Aşk*. (E. Özdoğan, çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çavuş, R. (2004). Shakespeare’de aşkın farklı kimlikleri. *Doğu Batı*, 27, 171-185.

Devellioğlu, F. (2005). *Osmanlıca-türkçe ansiklopedik lûgat*. (A.S. Güneyçal, haz.). Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

Enginün, İ. (2009). *Yeni türk edebiyatı tanzimat'tan cumhuriyet'e*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Eradam, Y. (2004). Aşkın sözü kördür: batı'nın aşk pazarı ve paradigmaları üzerine bir deneme. *Doğu Batı*, 27, 63-83.

Gariper, C. (2013). Yenileşmenin başlangıcı ve öncüleri. R. Korkmaz (Ed.), *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı* içinde (ss. 43-85). Ankara: Grafiker Yayınları.

Hasanoğlu, A. (2010). *Aşkın halleri*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Korkmaz, R. (2008). *Aytmatov anlatılarında ötekileşme sorunu ve dönüş izlekleri*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Mignon, L. (2010). Bir rasyonalistin romantik isyanı: şair evlenmesi. *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 29(1), 55-65.

Okay, M. O. (2013). *Batılılaşma devri türk edebiyatı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Özgül, M. K. (2010). Şiir, şair ve sair... . *Hece Türk Şiiri Özel Sayısı*, 53/54/55, 238-255.

Sami, Ş. (2012). *Kâmus-ı türkî*. (F. Nergiz-A. Ençakar, haz.). İstanbul: Şifa Yayınevi.

Şinasi, İ. (2005). *Şair evlenmesi*. (Ş. Kutlu, haz.). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Tanpınar, A. H. (2003). *19 uncu asır türk edebiyatı tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.

Tiryaki, C. (2004). *Aşkın kökeni*. İstanbul: Berfin Yayınları.

A Lonely Woman against the Society: Yerma

Nur Gülümser İlker*

TOBB University of Technology and Economy, Department of Foreign Languages,
Ankara, Turkey

* This study has been presented as a proceeding in III. International Language Education and Teaching Symposium, L'Università degli Studi Roma Tre, 20-23 April, 2017 - ROMA.

Abstract

Federico García Lorca is one of the most important authors of Spanish Literature who best describe the woman trapped between the life dictated by traditions and human instincts in Spanish society of the 20th century. Growing up in the lands graced with Andalusian cultures, Lorca observes the most natural state of man and its place in the rules of society and carries the theme of "woman". In Lorca's works, women -as an individual in a traditional society- remain between the desires of their instincts and human nature, and the patriarchy of the Andalusian lands. The young woman Yerma in Lorca's work named "Yerma" -as an individual- remains in this dilemma. Young woman is married to Juan for four years, and their marriage needs a fresh life; a child is missing. Juan, who devotes himself to the business and his field, is indifferent to Yerma and the idea of having a child. There is no sexual attraction between them, marriage has been done in a traditional way, not through sexual attraction and love, but with the right of families. As to Yerma, it is necessary to be a mother culturally under the traditional understanding dictated by the society, and it also needs sexual saturation with the gap that the husband cannot see. It's a lonely woman. The society alienates her as a childless woman, and her husband, Juan, turns back, not providing her a warm home. Thus, the young woman is pushed to loneliness both socially and familial. With all these gaps, the young woman becomes a desolated individual in society. In this work, Yerma -as a feminine individual- is studied as a lonely woman against the Spanish society.

Keywords: Spanish Literature, Lorca, Woman, Society.

Toplum Karşısında Yalnız Bir Kadın: Yerma

Öz

Federico García Lorca, İspanyol Edebiyatının en önemli yazarlarından biridir. Eserlerinde 20. yüzyılın İspanyol toplumunda gelenekler ve insan içgüdüleri tarafından dikte edilen hayat arasında sıkışıp kalmış kadını ustaca ele alır. Endülüs kültürüyle bezenmiş topraklarda büyüyen Lorca, insanın en doğal halini ve toplum kurallarında sıkışıp kalmış "kadın" temasını işler.

Makale Bilgileri /
Article Info:

Gönderim / Received:
28.06.2017
Kabul / Accepted:
21.09.2017

Sorumlu Yazar /
Corresponding Author:

TOBB University of
Technology and Economy,
Ankara, Turkey
gulumsenilker@gmail.com

Atf için / To cite this article:

İlker, N. G. (2017). A lonely woman against the society: Yerma. *Curr Res Soc Sci*, 3(3), 92-97.

Lorca'nın eserlerinde, kadın -geleneksel toplumda bir birey olarak - kendi içgüdüleri ve insan doğasının getirdiği arzularla Endülüs topraklarının ataerkilliği arasında kalırlar. Lorca'nın "Yerma" adlı eserindeki Yerma adlı genç kadın -bir birey olarak- bu ikileme kalmaktadır. Genç kadın dört yıldır Juan'la evlidir fakat evliliklerinin bir şey eksiktir; Bir çocuk. Kendini işine ve tarlasına adanmış Juan, Yerma'ya ve bir çocuk sahibi olma fikrine kayıtsızdır. Aralarında hiçbir cinsel çekim yoktur. Evlilik; cinsel çekim ve sevgiyle değil, ailelerin kararı ile geleneksel bir şekilde yapılmıştır. Yerma'ya gelince, toplum tarafından dikte edilen geleneksel anlayışın altında sosyal açıdan da anne olması dikte edilir. Kocasından göremediği cinsel doyuma da ihtiyacı vardır. Yalnız bir kadındır Yerma. Toplum onu çocuğu olmayan bir kadın olarak ötekileştirir ve kocası Juan ona sırt dönerek sıcak bir yuva sunmaz. Böylece, genç kadın hem toplumsal hem de ailevi yalnızlığa itilir. Toplum içerisinde yalnızlığa mahkûm edilmiş bir bireye dönüşür. Çalışmada, Yerma, İspanyol toplumu içerisinde yalnız bir kadın olarak ele alınacaktır ve de toplumun dikte ettiği yaşantının kadın üzerindeki etkisi irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: İspanyol Edebiyatı, Lorca, Kadın, Toplum, Yerma.

Introduction

Federico García Lorca is one of the authors who depict "woman", getting stuck between life and human instinct dictated by traditions in the 20th century Spanish society, in the finest way. He exhibits a thorough knowledge not only of his art but of his people and the traditions (Devi, 2016, p. 6). Having grown up in the territories which are embellished by Andalusian culture, Lorca deals with the theme of "woman" in his works by observing the most natural state of humans and their positions within social rules. In Lorca's works a lively and imaginative manner, a traditional and suffocating realism and heavy-handedness can be seen reflecting the life of Spanish women (Edward, 1985, p. 104). As an individual in traditional society, woman gets stuck between her instincts and desires arising out of human nature and traditions in Andalusian territories dating back to the past in the works of Lorca. L. Stainton expresses -when it comes to

Lorca's literary talent and vision- that his literary power and originality cannot be denied in the way of treating the woman in society (Stainton, 1998, p. 434).

Yerma, a young woman in author's work titled "Yerma", is an individual getting stuck in this dilemma. She is married to her husband Juan for four years and has no children, which is the lacking part of their marriage. Dedicated to his work and farm, Juan is always indifferent to his wife and does not take kindly to the idea of having a child. He is interested only in earning money and does not care about Yerma's desire of having a child. Although Juan and Yerma are married to each other, regarded as the first step of social order, their marriage turns out to be a cold house with no children or affection. There is no sexual attraction between these two young people, either. Their marriage is based on the approval of their families traditionally instead of sexual attraction and love. In this regard, the role actually dictated to the Yerma is basically to be a mother, and to continue marriage in the traditional way (Shekari, 2015, p. 2388). Two separate individuals try to maintain their marriage with no love or desire.

Yerma feels sexually attracted by Shepherd Victor which she cannot feel for her husband and we understand how much she is deprived of this kind of feelings which are unique to human nature. While she is in need of being a mother both biologically as a result of being young and married woman and culturally as a result of traditional perceptions dictated by the society, she needs to be sexually satisfied as a result of her emotional emptiness because of the lack of love. Yerma is a lonely woman. The position of Yerma is considerably clear as a result of the conflict of the social rules and the nature rules which is the main problem of Lorca (Önalp, 1986, p. 232). Society others her as an infertile woman having no children while her husband turns his back by not giving her a warm home. Therefore, she is isolated in both socially and familial terms. In this regard, this young woman turns out to be an isolated individual in the society because of the emptiness which is brought by lack of love, satisfaction and children.

1. Yerma against Traditional Society's Perception of Woman and Marriage

In accordance with Spanish society in the 20th century, a woman is married off to an appropriate candidate who is approved by the family elders at a suitable age. Marriage is one of the keystones which shape moral structure and order of the society. On the other hand, woman is to comply with the directions of family elders in the issue of marriage by ignoring her own desires and feelings. Woman is the person who will start the family and she is obliged to maintain this order by accepting the man who is approved by family elders to get married. According to Koğacıoğlu importance and existence of the woman is her family (Koğacıoğlu, 2009, p. 363).

In accordance with traditional perceptions of the society, woman cannot choose whom to get married while she is also deprived of such feelings as love, desire and sexual urge arising out of human nature as dictated by the society. These natural feelings of the human are ignored by the society. With the roles dictated by society, Yerma's own thoughts, character, and desires are of no importance (Fusco, 2001, p. 2). When Yerma is given by her father to Juan, she accepts it by adapting herself to customary traditional orders. There is no need for any love, liking or affection to get married. Juan is a rich farmer having lots of animals and a house. So, he is regarded as an adequate man and deemed as an approved man for Yerma.

Yerma: My father gave me to him and I accepted. I accepted with pleasure. That's the reality (Lorca, 2006, p. 89).

It is understood from Yerma's words that she naturally accepts the man who is approved for herself without going beyond traditional patterns. Unfortunately, there is no chemical attraction, love or sexual desire between these two young people who are deemed as appropriate for each other. Traditions established and adapted by people are not in parallel with the instincts.

Old woman: Listen to me. Do you love your husband?

Yerma: What do you mean?

Old woman: I ask you whether you love him or not. Do you have desire for him?

Yerma: I don't know.

Old woman: Do you shiver when he gets closer to you? Do you lose your consciousness when he approaches his lips? Tell me.

Yerma: No. I have never felt like that (Lorca, 2006, p. 89).

Basis of this marriage which is ethically approved by the society and regarded as the keystone of traditional order is open to questioning. Questioning it through Yerma is actually the basis of Lorca's feminine concern and social criticism that continued throughout his life (Polydorou, 2011, pp. 106-107). There is no love, desire or ambition in this marriage. Approval of two people for each other in the basis of femininity and masculinity by ignoring their feelings leads to a kind of mechanized robotic union. However; Yerma is a woman who is deprived of love and interest from her husband.

Yerma: I would love to see you that you would take care of me when I feel ill one day saying "my wife is ill, I will slaughter this sheep and cook a meat dish for her", "my wife is ill, I will keep that chicken's fat for her to drink, it would may be good for her", "I will take this sheep skin to my wife to protect her feet from snow". I'm just that person. I take care of you in the best way (Lorca, 2006, p. 80).

2. Yerma against Maternity Fact

There is an established marriage, the first step which is ethically and traditionally deemed by the society as a duty, between Yerma and Juan although it does not include any love, affection or sexual desire. However, in the work, the woman is established as having deep desires and passion that are to be satisfied by the man, and the importance of sexual attraction is emphasized at this point (Sherwin, 2005, p. 51). They have fulfilled a divine mission by getting married and it has been approved by the society. However; there is a

second step after marriage: having a child. Patriarchal order and traditional rules have taken love and sexual pleasure away from the hands of the woman, and have forced her to only be mother as a social duty (Zecchi, 2005, p. 152). By getting married, a woman is expected to give birth to a child and bring up new individuals for the society. Woman's duty in the society is not limited to getting married. It is regarded as inadequate solely and giving birth becomes an obligation, which increases the load on the shoulders of the woman.

“Only we, as the women having incurred the wrath of destiny, beat ourselves up for everything.” (Lorca, 2006, p. 88)

Woman longs for giving birth after a specific age by her nature. However; she cannot have a child because of either biological problems or lack of sexual attraction between woman and man. Yerma aches for giving birth to a child but she cannot do this because of lack of sexual appetite and lovelessness arising out of indifference of her husband, Juan, as well as his keen interest in his works. In addition to lack of the feeling of having a child, the young woman also feels herself incompetent and socially deprived. Because, society perception orders that a married woman must give birth to a child and devote herself to bringing up her children. Deprived of all this foregoing, she is othered by the society with an inconsiderate point of view. This social pressure is added into biological thirst of her body. As the desire of being a mother biologically increases, it starts being perceived as an obligation because of social pressure (Paris, 1989, p. 364). As she sees women and families with children around, she becomes a low spirited woman which she cannot deal with. She first thought about their common children in the future before she started questioning her feelings towards Juan prior to their marriage.

“The first day we got engaged, I started thinking about our common children who I will give birth to.” (Lorca, 2006, p. 89)

Traditional society perceives maternity as the most important fact which a married woman will perform (Ledasma, 2007, p. 6). Deprived of being

a mother, Yerma experiences a great loneliness and emotional destruction. She feels lonely as a woman and finds herself in a conflict with the rules which are established by the society. According to Sievering-Lorenzo rules which are established by the society both keep the woman away from sexual life and cause a great thirst for the woman; a great thirst for freedom, sexual desire and maternity (Sievering-Lorenzo, 2003, p. 310).

There is a kind of maternity which is coded in the society prior to marriage (Öner, 2015, p. 147). Yerma always dreamt about it before she got married. However; her destiny keeps her away from the privilege of being a mother. Deprived of the motherhood status which is coded and dictated by the society, young woman is parched in her body's infertility and emotional emptiness.

Both childbirth and maternity are within the flow of routine works which are coded as female labor (Direk, 2015, p. 163). Yerma stays out of this normal and accepted perception and routine. One of the reasons which push her to desperation is biological: Everybody has psychotherapy energy for sustaining its kind (Abreyava, 2015, p. 205). Woman is the most appropriate kind for giving birth to and raising a child with the help of her gender which is garnished with the ability of giving birth and breast feeding as well as desire of taking care instinctively. This point of view is also reinforced by other points of view regarding maternity (Koçkar, 2015, p. 210). Another reason is social pressure. If the young woman had not been othered and her lack of giving birth to a child has been tolerated, she might have not fallen into a deep desperation and loneliness. However; society tends to isolate abnormal and eccentric one (Şener, 1997, pp. 149-150). The facts of giving birth and being a mother are dictated to the young woman within the framework of social rules which are not explicitly defined. As conscious individuals, Yerma and Juan might have had the ability of overcoming the problems in their marriage. However; infertility is deemed as a problem and problems of the woman body are regarded as the objects which are about family and social order, not about personalities of the women

(Koğacıoğlu, 2009, p. 360). This brings the relationship of Yerma and Juan to a deadlock. She delivers the following speech because of the problem of infertility:

“Country woman who does not give birth is useless, even dangerous, like a bunch of thorn. She is like a hazardous waste abandoned by the God..” (Lorca, 2006, p. 108)

As a rational person and individual who can think and have feelings and emotions, Yerma behaves unfair to herself just because of her infertility. She is not aware of the fact that a woman does not need a child in order to be valuable as an individual on her own. She is unfortunately affected by the social perception and gets the wrong idea that a woman without a child is just a useless object. Yerma is not physically sterile. Her sterility is imposed upon her from outside sources, chiefly her husband, Juan, and her observance of the strict code of honor which guides the woman’s life (Volk, 1968, p. 47). Isolated by the society, this young woman would have not been deprived of this feeling if she had been loved and supported by her husband, Juan. However; Juan’s conservative and indifferent personality makes the woman feel lonely within her family. Moreover; when Yerma starts going out of the house and visits veteran seniors in the village in order to find the means of giving birth to a child, Juan finds this situation inappropriate and brings his two sisters to their house in order to keep an eye on the young woman. Now, she is completely alone and isolated in her house with an indifferent husband and two sisters-in-law who try to catch her mistakes any time. Having realized abundance, fruitfulness and existence in the nature, this young woman finds something even in this nature to humiliate herself.

“As I see wheats coming into ears, fountains continuously giving water and sheep giving birth to hundreds of lambs, I feel myself humiliated and despised.” (Lorca, 2006, p. 108)

Deprived of abundance and fruitfulness, young woman cannot make an organic link with the impositions of her time. She is an infertile and

worthless woman having no child, so she is lonely.

“See how lonely I am. I’m as lonely as the Moon looking for itself at the sky.” (Lorca, 2006, p. 119)

Conclusion

Isolated in this society which is loyal to traditions and cares about ethical codes, this young woman is advised to give birth to a child through illegal methods and learns that there is a sepulcher where secret meetings are held for this purpose. When she realizes all this, she discovers the hypocrisy between moral discourses of the society and immorality. As an honorable and virtuous woman caring about family values, she sternly rejects this idea of giving birth to a child through illegal methods. So, she is lonely again. Society insults on values which are dignified through immoral relationships under obscure affairs while it advocates to moral matters by condemning natural and sexual urges of people. Having witnessed this hypocrisy, Yerma is aware of the fact that she is lonely in all terms. She runs the risk of being lonely but withstands against unvirtuousness. She is a lonely but honorable woman. Society is a liar advocating to moral matters and tradition in a hypocritical manner while Juan is a rich but selfish and infertile man who cannot give a child to a young woman.

Human instincts, love, desire and sexual appetites which are ignored, depreciated and deemed as immoral are overwhelmed by social rules. However; Yerma does not surrender it. She chokes and kills her husband, Juan, as a result of a battle of nerves. Now, she has concretely lost everything. She is aware of the fact that she has shaped her destiny. She has committed a crime which will make her lonely forever in order not to surrender dishonorable aspect of the society.

References

- Abreyava, E. (2015). Yüceltme Olarak Annelik. *Cogito: Annelik*, Issue: 81, 201-206.
- Devi, R.R. (2016). Federico García Lorca: an introduction to eternal Spain. *Pune Research Journal*, Vol. 2, Issue: 4, 1-7.
- Direk, Z. (2015). Karşılıksız Hayat. *Cogito: Annelik*, Issue: 81, 158-167.

- Edward, G. (1985). *Dramatists in Perspective: Spanish Theatre in the Twentieth Century*. Cardiff: Uof Wales Publication.
- Fusco, A. (2001). A Psychological Outline of "Yerma's Dream". *Journal of Comparative Literature and Culture*, Vol.3, Issue: 3, 2-4.
- Koçkar, A. İ. (2015). Günümüzde Anne Olmak. *Cogito: Annelik*, Issue: 81, 207-218.
- Koğacıoğlu, D. (2009). Gelenek Söylemleri ve İktidarın Doğallaşması: Namus Cinayetleri Örneği. *Cogito: Feminizm*, Issue: 58, pp. 350-384.
- Ledasma, B. (2007). *La Mujer Retratada en Yerma de Federico García Lorca*. https://issuu.com/.../la_mujer_retratada_en_yerma__de_fed (14.11.2016).
- Lorca, F. G. (2006). *Toplu Oyunları 1*. Tl. Hale Toledo. İstanbul: Mitos Boyut Yayınları.
- Önalp, E. (1986). Şair ve Yazar Olarak Federico García Lorca. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, No: 1, 227-233.
- Öner, A. C. (2015). Dişi Bir İkarus: Kadınlık-Yazarlık-Annelik Arasında Sylvia Plath. *Cogito: Annelik*, Issue: 81, 142-157.
- París, C. (1989). *Unamuno: Estructura de Su Mundo Intelectual*. Madrid: Antropos.
- Polydorou, E. M. (2011). *The Reception of Federico García Lorca and His Rural Trilogy in the UK and Spain after 1975* (Master Thesis). Department of Hispanic Studies. University of Birmingham. UK.
- Şener, S. (1997). *Yaşamın Kırılma Noktasında Dram Sanatı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Shekari, J. (2015). A Study of the Roles of Women in Federico García Lorca's Play the Blood Wedding Play. *Journal of Fundamental and Applied Life Sciences*, Vol. 5, Issue: 51, 2383-2389.
- Sherwin, C. (2005). *The Representation of Masculinity in the Theatre of Federico García Lorca* (Master Thesis). Department of Spanish. Durham University. UK.
- Sievering-Lorenzo, M. G. (2003). Thesis Doctoral: *De la Preocupación Pedagógica la Expresión Literaria de la Infancia: de Ganivet a Lorca y Cernuda*. La Universidad de Ginebra. Faculty no: 543.
- Stainton, L. (1998). *Lorca: A Dream of Life*. London: Bloomsbury Publication.
- Volk, D. L. (1968). *Sterility: A Study of Theme in Three Plays by Federico García Lorca* (Master Thesis). University of Montana. USA.
- Zecchi, B. (2005). All about Mothers: Pronatalist Discourses in Contemporary Spanish Cinema. *College Literature*, Vol. 1, Issue: 32, 146-164.

Mizah Ekseninde İroni Çerçevesinde Anlam İlişkileri ve Ayşe Kilimci'nin Hikâyelerinde Mizahî Dil*

Alpay Gezer**^{1,2} – Yakup Çelik³

¹ Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Ağrı, Türkiye

² Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

³ Yıldız Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye

* Bu makale birinci yazarın devam eden “Ayşe Kilimci’de İnsan-Eser-Üslûp” adlı doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

Öz

Bu çalışma ile ironi kavramının etrafındaki muğlaklığın giderilmesine cüzi bir katkı sağlayarak Ayşe Kilimci'nin hikâyelerindeki mizahî dili ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Kimi zaman bir edebî sanat, kimi zaman bir edebî tür, kimi zaman da bir bakış açısı, mizaç veya üslûp olarak değerlendirilen ironi; örtük bir anlama gönderme yapması yönüyle mecaz, kinaye, tevriye, tecâhül-i ârif, metafor, alegori, fabl, parodi, fıkra, satir, mizah, kinaye, ta'riz, mübalağa gibi çok geniş bir kavram çerçevesiyle doğrudan ve dolaylı olarak girift bir ilişki ağına sahiptir. İroni kavramında tarihsel süreç içerisinde farklı disiplinlerin de etkisiyle –felsefe, psikoloji, mitoloji, sanat vb.- özellikle olumsuzdan olumluya doğru bir anlam genişlemesi söz konusudur. İroni bilinçli bir tercihten ziyade bir bakış açısının, bir mizacın doğal yansımasıdır. Mizahî bir dile sahip olmak yaratılıştan gelen bir eğilimdir. Az veya çok her insanda mizahî bir tavır söz konusudur. Bu tavır, kimilerinde mizaçlarının eğilimi doğrultusunda kendilerini ifade tarzının başat unsuru olurken kimilerinde bir çeşni mesabesinde kalmaktadır. Mizahî bir eleştiride hem eleştiren hem eleştirilen açısından bir açılım söz konusudur. Eleştiren tersinden anlam yüklemesi yaptığı için muhatabı mizah zeminine çekerek kendisine gelebilecek tepkiyi en aza indirmektedir. Eleştirilen ise ortaya çıkan mizah unsuruyla öfkesi izole olduğu için eleştirildiği noktayı daha sağlıklı bir şekilde görebilmektedir. Bu çalışmada ironi kavramının neleri ihtiva ettiğini, ironinin kavram çerçevesine dâhil olan edebî sanat, tür ve ifadelerle bağlantıları kısaca ortaya konularak Ayşe Kilimci'nin hikâyelerindeki mizahî unsurlar tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İroni, Ayşe Kilimci, Hikâye, Metafor, Edebî Sanat, Mizah.

Meaning Relations in Irony Frame and The Humorous Language in Ayşe Kilimci's Stories

Abstract

This study aims at uncovering humorous language in Ayşe Kilimci's stories as well as removing ambiguity in concept of irony in a humble manner. Irony, comprehended as a literary art, a

Makale Bilgileri /
Article Info:

Gönderim / Received:
12.06.2017
Kabul / Accepted:
24.08.2017

* Sorumlu Yazar /
Corresponding Author:

Ağrı İbrahim Çeçen
Üniversitesi, Ağrı, Türkiye
alpeygezer@hotmail.com

Atf için / To cite this article:

Gezer, A. & Çelik, Y. (2017). Mizah ekseninde ironi çerçevesinde anlam ilişkileri ve Ayşe Kilimci'nin hikâyelerinde mizahî dil. *Curr Res Soc Sci*, 3(3), 98-114.

literary genre, a point of view, temperament or taste at times, has an elaborate set of relationship implicitly or explicitly with a broad context of simile, allusion, double-entendre, tecâhül-i ârif, metaphor, allegory, fable, parody, anecdote, satire, humor, antithesis and hyperbole in terms of referring to implicit meaning. When it comes to irony, with the impact of several disciplines as philosophy, psychology, mythology and art etc., extension of meaning is on the carpet especially following a line from negative to positive pole diachronically. The irony is a natural reflection of a temperament, a perspective rather than a conscious choice. Having an humorous language is a tendency coming from creation. More or less, an humorous attitude in each human is the subject. While this attitude happens the dominant element of expressing themselves, in a style in the direction of ones' temperament tendency, it stays as a flavor degree in others. An evaluation both for criticizing and criticized is the subject in an humorous criticism. The criticizing reduces the reaction the least that he may face attracting his interlocutor to humor floor because he loads the meaning in reverse. The criticized is also able to see the point he criticized healthier because his anger is isolated by coming up humor element. This study focuses on what irony is comprised of, its interrelatedness with literary art, genre and expression, and it ascertains humorous elements in Ayşe Kilimci's stories.

Keywords: Irony, Ayşe Kilimci, Story, Metaphor, Literary Art, Humor.

Giriş

Ana hedefin güldürme olduğu mizahta genellikle mizahın altında bireysel ve toplumsal aksaklıkların çok çeşitli derecelerde eleştirildiği, iğnelendiği durumlar söz konusudur. Eleştiri dozunun güldürme unsurunun önüne geçtiği durumlarda hiciv, kara mizah, ironi gibi mizah unsurları gündeme gelir. Bu noktada hiciv ve kara mizah gibi mizah unsurlarının en önemli araçlarında biri olan ironinin irdelenmesi elzemdir.

Anlatı eserlerinde ironi, yerinde kullanıldığında okuyucu üzerinde sarsıcı bir etki oluşturmaktadır. Söylenenin tam tersi bir anlam alanı oluşturmak üzere kurgulanan ironide yazar, düz bir anlatımla kırıcı olabilecek bir durumu ince bir alayla yumuşatıp muhatabının bir bakıma savunmasını

kırmaktadır. Kimi anlatılarda eser tamamen ironi üzerine kurulurken kimilerinde sadece ifadeye zenginlik katan bir unsur olarak işlenir. Zaten bir edebi eserde baştan sona ince bir alayın hüküm sürmesi, sıkıcılığı da beraberinde getirir (Haksal, 2014, ss.106-107).

Necip Tosun, ironinin kavram alanıyla ilgili şu değerlendirmeyi yapıyor:

İronide tersinden anlam yükleme yöntemi izlenir. Aslında kelimeler söylendiği anlamda değildir. Sonlarında parantezli ünlem vardır ve cümlenin tersi bir anlamı ifade eder. Kısaca ironi, 'Açık övgüyü ya da eleştiriyi gizleyen dolaylı bir anlatım yoludur.' İroniyle mizahın aksine, bir komikliği yakalamaktan ziyade, izleyiciyi/okuru sarsmak hedeflenir ve insanın gerçek karşısındaki kayıtsızlığına vurgu yapılır. Bu nedenle ironik anlatımda (eğer ortaya çıkıyorsa) gülünçlük amaç değil, sonuçtur. (Tosun, 2014, ss. 281-282).

İroninin kavram çerçevesinin çok geniş olması, birçok disiplin tarafından başat bir kavram olarak ele alınıp bir anlatım vasıtası olarak kullanılması ve hâlihazırda gelişmeye ve zenginleşmeye devam eden bir kavram olması hasebiyle etrafında bir kavram kargaşası olması tabiidir. İroninin kendi bünyesinde örtülü bir anlam, tersinden anlama, mizah ve yergiyi bir arada barındırması kendisine yakın birçok edebi sanat ve türlerle karıştırılmasına sebep olmuştur. İronide mündemiç olan anlamlarla çeşitli yönden bağlantısı olan kavramların ironi ile bağlantılarının açık bir şekilde ortaya konulması ironi kavramı üzerindeki muğlaklığın giderilmesinde önemli bir rol oynayacaktır. Böylece edebi eserlerdeki mizahî dilin önemli ayaklarından olan ironinin tespiti ve çözümlemesi kolaylaşacak, eserden beklenen fayda hâsıl olacaktır.

Ayşe Kilimci daha genç yaşlarından itibaren başarılı bir hikâyeci olacağının işaretlerini göstermiştir. İlkokuldayken Hindistan'da "Shankar's Weekly" dergisi tarafından düzenlenen "Dünya Çocuklar Arası Hikâye Yarışması"nda yaş grubu birincisi olan (Andaç, 1999, s. 168)

Ayşe Kilimci, Atilla İlhan, Yaşar Nabi Nayır, Hilmi Yavuz, Necati Cumalı gibi edebiyatçıların övgülerine mazhar olmuştur. İlk kitabı olan “Yapma Çiçek Ustaları” adlı öykü kitabı için güç beğenilirliği ile tanınan Rauf Mutluay, “Bu kadar başarılı bir kitap hatırlamıyorum,” demiştir (Andaç, 2004, s. 203). Feridun Andaç (1999, s. 168)’ın “öykü yazmak için doğmuş” dediği ve Feyza Hepçilingirler (2013, s. 157)’in taşan, coşan, köpüren bir anlatımı var, dediği yazarın hikâyeleri incelendiğinde metaforik ve mizahî bir dilin varlığı kendini hissettirmektedir. Yazarın hemen hemen bütün hikâyelerinde gerek mizacından gerekse hayata eleştirel bakışından kaynaklanan mizahî bir hava mevcuttur. Yer yer ironilerle beslenen bu mizahî hava hikâyeye zenginlik katan önemli bir üslûp unsurudur.

1. Mizah

Türkçe karşılığı “güldürü” olan mizah sözcüğü dilimize Arapçadan geçmiştir. “Şaka ve latife yapmak anlamındaki Arapça “mezah” kökünden türemiştir (Durmuş, 2012, s. 205). “Latince de “humere” olan mizah, nemli anlamına gelmektedir. İsim hali “umor”, nemli ya da sıvı anlamındadır. Bu iki kelime, akıcı ve ıslaklık anlamında olan Yunancada hygros kelimesinden türemiştir.” (Cavanaugh, 2002, s. 14). Mizahın kökeninde hoşgörü ve eğlence gibi iki önemli unsur vardır (Yardımcı, 2010, s. 2).

Düşüncelerin şaka ve nüktelerle süslenerek anlatıldığı söz ve yazı çeşidi olarak tanımlanan mizahın özü, kelime oyunu ve sözlü şaka türleriyle ifadenin katı sınırlarının aşılmasından kaynaklanan “komiklik” unsurudur. Mizah, hicivdeki kin ve intikam kaynağından beslenmez. Çünkü mizahın amacı küçük düşürmek değil, hayatın olumsuz gerçeklerine karşı bir savunma refleksi ortaya koymaktır (Durmuş, 2012, s.s. 205-206).

Snetsinger ve Grabowski’ye göre mizah, üç aşamadan müteşekkildir;

Uyarılma, sorun çözme ve sonuç. Uyarılma evresinde dinleyici, mizahi bir işaret alır. İşaret, bir sembol olarak da adlandırılabilir. Bu bir palyaço kostümü veya bir

komedyenle göz göze gelme de olabilir. Sosyal durum, uyarıcı evreyi etkilemektedir. Bununla beraber şakanın yapısı, içeriği ve karmaşık olup olmadığı uyarıcı evreye uygun olmalıdır. Bir işitsel veya görüntüsel mizah uyarımı olduğunda, birbirine uymayan bilgileri anlamak için problem çözme basamak olur. Sorun çözmenin ardından uyumsuzluklar, sonuçlandırılır. Çözümle beraber gülümseme ve gülmenin çeşitli şekilleri ortaya çıkar (Akt: Yardımcı, 2010, s. 15).

Mizah genellikle kişiler arasındaki iletişimi kuvvetlendirmek, gergin bir ortamı yumuşatmak, negatif havayı dağıtmak için veya sempatik görünmek amacıyla ortaya konulur. “Pozitif yönlü kullanılmak üzere düşünülse de, yine de mizah, küçümseme, kişinin ya da bir şeyin eksi yönleriyle alay etme düşüncesiyle de kullanılmaktadır. Kişinin bir şeye gülmesi için, kendisini iyi hissetmesine, sağlıklı olmasına ve gülme yeteneğine ihtiyacı vardır. Mizah, her insanın ayırıcı psikolojik parmak izidir.” (Manning, 2002, s. 12).

Karataş (2011, s. 291) hicvi, “dozu kaçan, küçümseyici, aşağılayıcı bir hâl alan mizah” olarak tanımlar. Yardımcı, mizahın bir türü olan kara mizah hakkında şunları söyler: “Kara mizahı hiciv ve yergiden ayırmak zordur ancak kara mizahtaki yergi çok daha acımasızdır. Enis Batur'a göre “...vatoz gibi çarpıp geçer kara mizah deyişleri, ama değdikleri yerde durmadan hatırlanan bir acı kalır.” Kara mizahın ayırt edici bir özelliği de, tohumunda görülen koyu umutsuzluktur.” (Yardımcı, 2010, s. 14). Hiciv ve kara mizahın en etkili silahı ironidir. Bu bağlamda ironinin kavram alanının belirginleştirilmesi özellikle edebi malzemede mizahın tespitini ve anlaşılmasını kolaylaştırır.

1.1. İroni

İlkçağ düşünürlerinden günümüze kadar çeşitli aşamalardan geçerek kavramsallaşan ironi Antik Yunan’da “Haksız olunan durumda bile karşıtları yanılarak haklı çıkmayı sağlayacak bir araç.” (Güçbilmez, 2005, s. 13-14), “Tartışmada rakibini oyuna getirmek amacıyla bilmiyor gibi

görünmek” (Ayto, 1991, s. 304) anlamlarında bir konuşma hilesi -Sokratik ironi- olarak başladığı yolculuğunda “söylenen sözün aksini ima etme” anlamını hep korumuştur. Klasik dönemden romantik döneme gelince ironi “Nesneliliğin kırılması, sanatçının başkaldıran bir dürtüyle gerçekliğin sınırlamalarının ötesine geçmesi...”(Güçbilmez, 2005, s. 13-14) anlamını yüklenmiştir. Bünyesinde yoğun bir belirsizlik ve eleştiri barındıran postmodernizmle birlikte de ironi altın çağını yaşamaya başlar. Çünkü ironi ilk defa bir akımın başat aracı durumundadır (Kızıler, 2007, s.129). İroni ile ilgili birçok yazar, düşünür ve eleştirmen tarafından çeşitli değerlendirmeler ortaya konulmuştur;

Kierkegaard, “Söylev sanatında sık kullanılan bir söz oyununun adı ironidir ve özelliği, söylenen sözün aksinin ima edilmesidir. Böylece, ironinin her biçimi için geçerli olabilecek bir belirleme elde ederiz; yani fenomen öz değil, özün karşıtıdır. Ben konuşurken, düşünce ya da anlam öz, sözcük ise fenomendir (Kierkegaard, 2003, s. 227) diyerek ironinin ana omurgasını teşkil eden sözle anlamın zıtlığını ifade eder. Berel Lang da Kierkegaard ile aynı doğrultuda “Bütün ironi çözümlemelerinde, aşkınsal olsun olmasın, ironiye atfedilen tek özellik, merkezindeki tersine çevirmedir (Lang, 2008, s. 248).

İroniyi “Evrenin ve yaşamın insan aklının sınırlarına sığmadığını göstermenin yoludur.” (Demiralp, 2008, s. 166) şeklinde tanımlayan Oğuz Demiralp, “...bir kültürde biriken irini akıtmak içindir.” (Demiralp, 2008, s. 168) dediği ironinin toplum için önemini şöyle açıklar: “İroni ülkelerle gerçekler, söylenenler ile yapılanlar arasındaki mesafeden beslenir. Amacı bu mesafeyi azaltmaktır. Ancak bu mesafenin ayırımında olan toplumlar ilerler ve ironiye gereksinme duyarlar. Bu mesafeyi yok sayan asık suratlı toplumların vay haline!” (Demiralp, 2008, s. 168).

Küçük İskender, ironinin fonksiyonunu şöyle ifade ediyor: “İroni, ölüme uzanan bir yolda gerekirse hayatı ti’ye alabilmekte, erk’i koşulsuz, acımasızca hicvetmektedir.” (Küçük İskender, 2007, s. 137), “İroniyle insan hayatının girilmemiş, az girilmiş, mutlaka daha fazla girilmesini düşündüğü yerlerine girmeye, kendi

ruhunun, başka ruhların kapalı unutulmuş çekmecelerinde insana dair derinlikler, incelikler, güzellikler ve tabii sızılar keşfetmeye çalışır/ çalışıyor.” (Küçük İskender, 2007, s. 139).

İroninin eleştiriye tahammülün az olduğu, çevresindeki aksaklıkları dillendiren insanların çeşitli cezalara çarptırıldıkları toplumlarda bir çıkış yolu olduğunu Vefa Taşdelen şöyle ifade eder:

İroni, tam söyleme, açık ve anlaşılır söyleme sanatı değildir. Onda, okuyucunun ve dinleyicinin anlayış ve algılayış biçimine emanet edilmiş bir anlam derinliği vardır. Tam anlaşılmamanın nedeni, tam söylememedir. İronide tam söyleme değil, yarım söyleme, çarpıtarak söyleme, kısmen söyleme, gerisini dinleyene bırakma gibi özellikler vardır. Ne konuşan, ne de dinleyen yanlış anlamının sorumluluğunu üstlenir. Çünkü ortada neyin doğru anlaşılacağı hep bir sorun olarak kalır. Söylenen bir şey, anlaşılan başka bir şeydir. Bu nedenle, insanların "kuşdili" ile konuşmak zorunda kaldıkları sansürün, baskının, sindirme ve yıldırma politikalarının izlendiği dönemlerde, özellikle sanatta ve gündelik yaşamda, ironi, sıkça kendisine başvurulmuş bir tarz olmuştur. Zira ‘filanca çok adil bir kişidir’ demek, gerçekten ‘adalet onun yanına yöresine bile uğramaz’ anlamında kullanılsa bile, bir dava konusu olamaz. Çünkü onun, yargıya konu olabilecek görünen, somut anlamında bir aşağılama, bir hakaret yoktur. (Taşdelen, 2007, s. 54).

Beliz Güçbilmez, Fransız sözlük bilimci Furetière’den ironinin ne olduğu, nasıl yapıldığı ve etimolojisinin ne olduğuyla ilgili şöyle bir alıntı yapar:

İroni: Konuşan kişinin muhatabını küçük düşürmek için, övüyor gibi yapıp onu eleştirdiği ve suçladığı durumlarda kullandığı bir söz hüneri. İroni hem sözcüklere hem de tonlamaya dayanarak yapılır. En çarpıcı ironiler gerçeğin karşıtı ile yapılanlardır. Sözcük Yunanca

eironeia'dan gelir. Aldatma ve kandırma anlamına gelir, kandırmak fiilinin Yunancasından türetilmiştir. (Güçbilmez, 2005, s. 12-13).

Necip Tosun ironideki eleştiri ve alay unsurunu şöyle ifade eder:

Anlatımda yazar her ne kadar bir saçmalığı/karşıtlığı tarafsız bir şekilde anlatıyor gibi gözükse de, metnin gerisinde ağır bir eleştiri vardır. Toplumsal yapı, tarihsel yanlışlıklar, yaşanan saçmalıklar, bürokratik açmazlar, yanlış algılayışlar ironinin gücüyle mahkûm edilir. Ayrıca anlatımda bir üst bakış ve ince bir alay kendini hissettirir. Ama bu alay, bildik küçümsemeye işaret eden bir tavır olmayıp, bu acınası olaya duyulan tepkinin bir sonucu olan karşı koyuştur. (Tosun, 2013, s. 216).

Wayne C. Booth “İroniyi farkında olmadan atlayan naif bir okur ne olup bittiğini tamamen yanlış anlayacaktır” (Booth, 2016, s. 58) derken ironiyi doğru çözümlemenin ne kadar hayati bir öneme sahip olduğuna işaret etmektedir. Bu bağlamda Waddy de ironinin iki olumsuz özelliğinden bahseder; bunlardan ilki, sözün yanlış anlaşılabilme ihtimali, diğeri ise muhatabın maruz kaldığı aşağılamadır (Waddy, 1889, s. 241- 242).

İroninin bir anlatım tekniğinden ziyade bir mizaç olduğu (Ünal, 2007, s. 67), hayata ironik bir bakış açısıyla bakmanın bir seçim olmadığı, bunun insanın hamurunda olduğu (Özcan, 2007, s. 138) da çeşitli yazarlarca ifade edilmektedir. Bu noktada eserlerinde ironiyi başarıyla uygulayan kişilerin bilinçli bir tercihten ziyade kendi mizaçlarının ve yeteneklerinin rotasında yaratılış icabı metaforik ve mizahî bir dile sahip oldukları yadsınamaz bir gerçektir.

Son tahlilde ironide olmazsa olmaz diyebileceğimiz üç sacayağından bahsedebiliriz. Bunlar; tersinden anlam yükleme (söylenen sözün aksini ima etme), mizah ve eleştiridir. İroni bir gülme biçimidir (Bakhtin, 2014, s. 155), lakin komedinin üretmeye çalıştığı bir tür boşalım olan kahkahanın değil; buruk bir gülümseyişin peşindedir (Güçbilmez, 2005, s. 39). İroninin alay

etmenin kabalığından uzak, dalga geçmenin uçurluğundan ötede olduğunu belirten İnan (2000, s. 116), ironide alayın bulunduğu zemine işaret etmiştir. Taşdelen, ironinin olmazsa olmaz diyebileceğimiz bu sacayaklarıyla ilgili şöyle bir değerlendirme yapmaktadır:

İronik tarzda ifade edilen bir hadise, bir eser, bir konuşma, ‘olmuş bir şey’dir. İşte bu ‘olmuş şey’, ironiyi önceler. Bu yönelim, onu önemli ölçüde ‘eleştirel’ bir tavır haline getirir. Gerçekten de, ironik tevazuun ardında her zaman fark ettirmeden karşısındakine iyi bir ders vermek, fakat bunu örtük ve kinayeli bir şekilde adeta saman altından su yürüterek yapmak isteyen eleştirel bir tavır vardır.(...) Anlamı tersinden söylemek, mizah değeri taşıyan bir söyleme biçimidir, bu nedenle ironist güler yüzlüdür. Onun gülümsemesinde karşısındaki kişiden ısrarla anlamasını istediği bir şey vardır: Gerçek aslında söylediği gibi değildir, hatta söylediğinin tam aksidir. Yansıttığı bu çelişkiden ve mizahi değerden ötürü onu ‘ciddi’ birisi olarak düşünemeyiz. Bunun böyle olması da gerekir. Zira ironi ciddiyet adına yapılmış ciddiyetsizliklere karşı verilmiş bir savaştır. Onu ölçülü, akıllı ve mantıklı birisi olarak düşünemeyiz. Bu da normaldir. Zira ironi, ölçü adına yapılmış ölçüsüzlüklere, akıllılık adına yapılmış akılsızlıklara, mantık adına yapılmış mantıksızlıklara karşı bir saldırdır. (Taşdelen, 2007, s. 55-56).

Tersinden anlam yükleme, mizah ve eleştiri sacayakları üzerinde sınırsız bir evrene göndermeler yaparak gelişmeye devam etmekte olan ironi, mizahın en önemli araçlarından biri olarak insanlığı gerçeğin bilinmeyen vadilerine doğru keşfe çıkarmaya devam edecektir.

1.1.1 İroni hinterlandında kavramlar arası ilişkiler

Antik Yunan’dan postmodern dünyaya sanatsal, felsefî, edebi ve tarihsel bir genişliğe ve birikime sahip olan ironinin kimi yönlerini -örtük anlam, zıtlık, iğneleme- ihtiva eden söz sanatları ve

kavramlarla aralarındaki doğrudan ve dolaylı ilişkilerin ortaya konulması ironinin kavram alanının netleşmesine imkân sağlayacaktır.

Mecaz, istiare, kinaye, tevriye, tecâhül-i ârif, metafor, alegori, fabl, parodi, fıkra, satir, mizah, kinaye, ta'riz, mübalağa gibi edebi sanat ve türlerin ironi ile ana bağlantıları örtük bir anlama gönderme yapmalarıdır. Bu edebi sanat ve türlerin gerek birbirleriyle gerekse ironi ile değişik derecelerde ilişkileri söz konusudur. Bu ilişkilerin ortaya konulması ironinin konumlandırılacağı yüzeyin belirginleşmesini mümkün kılacaktır.

İroni ile hiciv arasındaki münasebetle ilgili Ünal, şöyle bir değerlendirme yapıyor: “Hiciv, ironiyle amaç bakımından ayrılmaktaysa da ironistin vazgeçilmez araçlarından biridir. Onu ironiden ayıran şey; hicvi yapan kişi ile ironiyi yapan kişi arasındaki farktan doğar. Birinin zemini vardır, diğerrinin yoktur. Birincide saldıran ve saldırılan arasında mesafe vardır. İkincide yoktur.” (Ünal, 2007, s. 74-75) Hicvin yergi ve alay vasıfları ironinin merkezindeki ‘tersine anlam yükleme’nin dışındaki en önemli sacayaklarını oluşturması bakımından dikkate değerdir. Satirin temel özelliği yapısında bulunan komiklik vasıtasıyla ortaya konulan saldırganlık unsurudur (Cebeci, 2016, s. 84). Bu noktada ironi satirin kullandığı bir tekniğe dönüşebilmektedir. Satir (hiciv) ironiyi bir teknik olarak kullandığında Cebeci’nin Muecke’den aktarımına göre şu temel karakteristiklere sahip olması gerekir: “İronide öncelikle ironistin ya da ‘gözlemci’nin bir duruma ilişkin algısıyla, (eğer varsa) ironinin saldırdığı kişinin yani ‘ironinin kurbanı’nın aynı olaya ilişkin algısı bir arada sunulur ve bu iki algı arasında bir ‘uyumsuzluk ve zıtlık hali’nin bulunduğu vurgulanır.” (Cebeci, 2016, s. 193-194).

Booth, metaforik unsurların ironiden ayrıldığı noktayı şöyle ifade eder: “Anlamın uzatmalı katları, alegori ve fablda metafordaki gibi işler. Söylenenden daha fazlasını görme gereği fark edildiğinde bir şok anı yaşansa da bu uyumsuzlukları görüp sonra aralarında seçim yapmak değil, bir anlam ekleme gereğidir.” (Booth, 2016, s. 58). Uyuşmazlığın ardından bir seçim söz konusu olduğunda metafor değil, ironi

devreye girer (Booth, 2016, s.56). Diğer taraftan ironiyi alegorinin bir formu olarak gören Quintilian ironi ile alegoriyi bütünleştirir (Cebeci, 2016, s. 297). Cebeci’nin Joseph Dane’den aktardığı “Süreklilik gösteren bir metafor alegoriye, süreklilik gösteren bir mecaz kinayeye dönüşür.”(Cebeci, 2016, s. 263-264) ifadeleri alegorinin, alegorinin bir formu olan fablın ve metaforun ironi ile sıkı bağlarının olduğunu gösterir. Cebeci, metaforla ironinin ayrıldığı noktayı şöyle ifade eder:

Söylenen sözün tersinin kastedilmesi olgusu, metafor açısından geçerli değildir: Metaforda da ironi de olduğu gibi ‘yüzey anlamı’nın ötesine geçilmesi söz konusu olmakla birlikte bu ‘öteye geçiş’ durumu bir ‘reddediş’ten ya da ‘tersine çevirme’den çok, bir kesiş ve genişleme hali olarak tezahür eder (Cebeci, 2016, s. 298).

İroninin mizahla olan ilişkisi bağlamında fıkra ile olan ilişkisi de gündeme gelmektedir. İroni mizahın aksine bir komikliği yakalamaktan ziyade, muhatabını sarsmayı hedefler ve insanın gerçeğe kayıtsızlığına vurgu yapar. Bu sebeple ironik anlatımda gülünçlük amacı değil sonucu ifade eder. İroni, bazen alınganlık meydana getirebilecek gerçeklere "neşe" katar. Bir gerçeğin, bir doğrunun "neşeye" büründürülmesidir. Muhatapta acı bir gülümseme neşet eder. (Tosun, 2007, s. 84). Cebeci, Hutcheon’a göre ironi ile mizah arasındaki temel farkın mizahın bir söylem topluluğunun mevcut bağlantılarını güçlendirmeye hizmet etmesi olduğunu söyler (Cebeci, 2016, s. 303). İroni ile fıkra arasındaki bağlantıya dikkat çeken Cebeci, fıkranın ironik bir araca dönüşmesine işaret eder,

İroni, fıkra aracılığıyla bir yandan baskıcı politik unsurları eleştirmeyi ve cezadan kaçınmayı mümkün kılar; bir yandan da bir grup insanla dayanışma duyguları uyandırır ve biriken kızgınlıkların ifade edilmesine olanak verir. (...) İroninin başarılı olması için en azından belirli bir grup tarafından anlaşılması gerekir. Fıkroda ise anlayanların sayısının mümkün olduğu kadar çok olması önemlidir. Fıkroda aslolan eğlendirme,

ironide ise eleştiridir (Cebeci, 2016, s. 301-302).

Bir maksattan dolayı sözü hem gerçek hem de mecaz anlamda kullanmak (Küleççi, 1995, s. 68) olarak tanımlanan kinayeyi Quintilian'ın 'anlamla söz arasındaki zıtlık'ı ifade açısından mecaza göre daha ileri bir aşama olarak görmesi (Cebeci, 2016, s. 263) dikkate değer bir değerlendirmedir. David Mikics, ironinin en basit formda, bir şeyi söylerken başka bir şeyi kastetmeyi içeren bir kinâye olduğunu söyler (Mikics, 2007, s. 160). Kinayedeki mecaz anlamın tezat olarak yorumlanması kinayeyi ironiye yaklaştırmıştır. Yalnız bu tezatlık tersinden anlam yükleme değildir. Gerçek anlamla mecaz anlam arasındaki farklılık tezat olarak da yorumlanmıştır. Bu noktada Küleççi'nin söyledikleri dikkat çekicidir:

Kinaye ile zihinde bir çeşit tezat meydana gelir. Mananın şiddet ve tesiri tezatla daha da artar. Tezatta birbirine zıt tarafların her ikisi de söylendiği halde kinayede yalnız birisi söylenir, diğeri okuyucu ya da dinleyicinin zihninde kendiliğinden oluşur. Yani kinaye öyle bir tezattır ki söz söyleyen onu söylemez yalnız onu düşündürür. Teşbihe nispetle istiare ne ise tezada nispetle kinaye de odur (Küleççi, 1995, s. 70).

Cebeci, parodi ile ironi arasındaki yakın ilişkiyi şöyle ifade ediyor:

Metinde biri 'açık' diğeri 'örtülü' iki anlam düzeyinin varlığıyla karakterize olan ironi ile parodi arasında ortak alanlar mevcuttur. Her iki türde de, normal iletişim sürecinin şifreli mesajlar aracılığıyla 'sekteye uğratılması', okuyanın bazen pek açık olmayan bu mesajları çözümleyebilmesi gerekir. (...) Kural olarak ironi parodiye göre daha karmaşık bir yapıya sahiptir. İronideki 'açık mesaj'la 'örtülü mesaj' arasındaki farkın her zaman çok belirgin olmaması yüzünden, okuyucunun ironiyi algılamak için özel bir gayret göstermesi gerekir. Parodide ise 'parodisi yapılan metin'le 'parodinin kendisi'nin nispeten daha kolay biçimde karşılaştırılabilmesi

gerekmektedir; bu yüzden 'parodisi yapılan metnin' okuyucu tarafından mümkün mertebe kolayca tanınması önemlidir." (Cebeci, 2016, s. 85).

Parodi ile ironi arasındaki en büyük farklardan birisi de bazı parodilerin eleştirel olmaktan çok metne yönelik bir hayranlığı ortaya koymasındır (Cebeci, 2016, s. 85).

Birden çok anlamı olan bir sözcüğün yakın anlamını söyleyerek uzak anlamını kastetme (Karataş, 2011, s. 588) olarak tanımlanan tevriye de bünyesindeki çift katlı anlamlılıkla ironi ile karıştırılmıştır. Tersinde anlam yüklemenin olmaması ve olayın sadece sözcük düzeyinde kalması yönleriyle tevriye ironiden ayrılır. Sözcüğü tevriyeli olarak kullanarak bir eleştiri yapıldığında tevriyenin ironiye yaklaştığı görülür.

Dokundurma, dokunaklı söz söyleme, taş atma, taşlama (Devellioğlu, 1995, s. 1034) anlamına gelen ta'rız için Ahmet Cevdet Paşa'nın Belâgat-ı Osmâniyye adlı eserinde nerdeyse ironi ile birebir örtüşen bir açıklama söz konusudur. Ahmet Cevdet Paşa, ironinin tersinden anlam yükleme hususuna işaret ederek şöyle der:

Ta'rız, bir ciheti gösterip de diğeri ciheti kasd etmektir. Nitekim şuna buna bed muamele eden bir şahsın yanında "insân-ı kâmil, ancak nâsa hüsni muâmele eden kimsedir" dersin ve "Sen insan-ı kâmil değilsin" demeyi kasd edersin. Mevsûf olan muhatab ise ibarede mezkûr olmadığı gibi mahzûf dahi değildir. (2000, s. 100).

Söylenen sözle, kastedilen gerçek arasında tam bir zıddiyetin olması ve söylenen sözün hakiki manasıyla almanın mümkün olmaması (Küleççi, 1995, s. 76) ta'rız ile ironinin aynı istikamette olduğunu gösterir. Ancak ta'rızde sözün şiddeti azaltılırken hem dinleyen hem söyleyenin zevk alması söz konusu iken (Küleççi, 1995, s. 76) ironik bir saldırıda muhatabın zevk alması çok nadirdir. Diğeri taraftan ironinin geniş bir çerçevede ele alınması, kendisinin bizatihi bir anlatım biçimi ve bir bakış açısı olması yönleriyle de ta'rızden ayrılır.

Tecâhül-i ârif'i, "hayret, tevbih, övmeye mübalağa, yüceltme, tahkir, tezyif, gibi bir

nükteden dolayı bilinen bir şeyi bilmiyor davranmaktan doğan san'attr." (Bilgegil, 1989, s. 196-197) şeklinde tanımlayan Bilgegil, tecâhül-i ârifî ironinin karşılığı olarak görür. Bilgegil'in tecâhül-i ârif'le ilgili değerlendirmesi Sokratik ironi ile örtüşmektedir. Külekçi, tecâhül-i ârif'teki nükteleri, "tenşit (neşelendirme), tevbih (azarlama), tahayyür, tevellüh (hayranlık), tedellüh (şiddetli aşk), metihte mübalağa, zemde mübalağa" (Külekçi, 1995, s. 116) olarak ifade eder. Tevbih ve mübalağa nüktesiyle yapılan tecâhül-i ârifin ironiyle örtüştüğü, neşelendirme ve hayranlık nükteleri ile yapılan tecâhül-i ârifin ironiye ters düştüğü görülür. Tecâhül-i ârif bünyesindeki neşelendirme ve hayranlık nükteleri ile parodiye yaklaşır.

Kavram çerçevesinin genişliği ile birçok edebi tür, sanat ve kavramla doğrudan ve dolaylı olarak bağlantısı olduğu görülen ironi, hem amaç hem de araç olarak görülmüştür. İroninin etrafındaki kavram kargaşasının ironideki mündemiç anlamların bir bütün olarak değil de ayrı ayrı olarak ele alınıp ve tanımlamalara gidilmesinden kaynaklandığı görülür. Diğer taraftan ironinin sabit bir zeminde olmaması ve postmodernizmle birlikte felsefenin, edebiyatın ve sanatın başat unsuru haline gelmesi kendisiyle ilgili yeni açılımları da beraberinde getirmiştir. Mizahî dilin en önemli argümanlarından olan ironinin Antik Yunan'dan günümüze kadar sürekli gelişen ve yenilenen bir tarzda hareket etmesi, beraberinde gelişen ve yenilenen tanımları gündeme getirmekle birlikte kavramın "neliği" noktasında yer yer muğlak bir havanın oluşmasına da zemin hazırlamıştır.

1.2. Ayşe Kilimci'nin hikâyelerinde mizahî dilin kullanımı

Ayşe Kilimci'de hikâyelerinin en önemli özelliklerinden biri de yer yer kara mizaha yaklaşan mizahî dilidir. Kilimci, mizahî dilinin bir unsuru olarak ironiye de yer verilir. Ancak ironi onda bir anlatım biçimi olmaktan ziyade hikâyeye zenginlik katan bir tondur. Kilimci, okurun da hikâyeye katılmasını ve hikâyeyi yorumlamasını arzulamaktadır. Yazar mizahî dilini örtülü anlamlar üzerine bina ettiği için yerine göre bir

tezat, kinaye, ta'riz, hiciv, tecâhül-i ârif, tevriye gibi söz sanatlarının nesre yedirilmiş yansımalarına ve özellikle ironik söylemlere hikâyelerinde sıklıkla yer verir. Kilimci'nin mizahî dilinin özelliğiyle ilgili Buket Uzuner, şöyle bir değerlendirme yapar:

Ayşe Kilimci'nin eserlerinde yoğunluğun dertli, hüznü insan hikâyeleri olduğuna bakmayın, yazarın mizah dili öyle sivridir ki, özellikle Balkan-Anadolu kültürüne özgü edepsiz ve gerçekçi kara mizah, gözleriniz dolduğu sırada, acıyı kahkahalarla yakalayıp tuş eder; bu da bizim coğrafyamızda tarih boyunca sağlam kalmanın gizli güçlerinden birini ayan beyan ortaya döker. Bu sivri, boyun eğmez mizah, Ayşe Kilimci edebiyat işinin ikinci önemli temelidir. Kendi deyişiyle 'ballı baldıran'ı 'kendisiyle cenk'idir (Uzuner, 2006, s.14).

Kilimci'nin hikâyelerinde mizahî dilini yansıtan tespitlerimiz şöyledir:

"Tüketen" adlı hikâyede anlatıcının, "Anonstaki adam, akmayan suların kesilmek üzere olduğunu canhıraş bir feryatla anons ediyordu." (Kilimci, 1976, s. 8) şeklindeki ifadesiyle yurttaki su sıkıntısı tezat unsuru kullanılarak nükteli bir şekilde ifade edilmiştir.

"Yapma Çiçek Ustaları" adlı hikâyede Pembe Hanım yaşı kemale ermiş, evlilikten artık çok uzakta diyebileceğimiz Nadide Hanım'a, "İlahi hocânım, delikli boncuk yerde kalmaz, kız kısmı evde kalmaz." (Kilimci, 1976, s. 35) diyerek ironi yapmıştır. Hikâyenin bağlamında Pembe Hanım'ın bu sözlerle üstü kapalı olarak Nadide Hanım'ı alaya aldığı bellidir. Pembe Hanım, "Delikli boncuk yerde kalmaz." atasözünde mündemiç anlamın zıddını kastederek aslında Nadide Hanım'ın bu yaştan sonra evlenemeyeceğini ima eder.

"Düzlüğe Çıkmak" adlı hikâyede çiftlik sahibesinin oğlunun suçunu örtbas etmek için illegal yollara başvurup amacına ulaşmasından sonra hikâyenin sonundaki ifadeleri tipik bir kara miza örneğidir,

“Epeyce bir vakit oraya taşındı Bulunmaz. Oğlunu görecekmış. Hay geri zekî hay. Geçende kovmuşlar. «Git artık be» demişler, «kapı önlerine çömüp ağlayışlarıyla dikkati çekiyorsun.» Aptaldı, daha da aptalladı. Bütün gün zırlar, ağıt düzer, ninniler söyler. İşinden de hayır gelmez bunun artık, netmeli ki? İnsan acıyor biliyor musun? Atamam da. Ah bu yüreğimin yufkalığı...” (Kilimci, 1976, s. 71). Çiftlik sahibesinin oğlu hizmetçileri Bulunmaz’ı iğfal edip hamile bırakınca çiftlik sahibesi, kızın tecavüze uğramasının da aslında bir hizmet olduğunu ileri sürer. Çocuğunu düşürmesi için Bulunmaz’ı ayak işlerine verir. Çocuk doğunca Bulunmaz’ı aklı kıt birisiyle evlendirmek ister. Bulunmaz çocuğuyla evden kaçır ve polise şikâyetinde bulunur. Çiftlik sahibesi hatırlı dostları vasıtasıyla oğlunun reşit olmadığına dair rapor alır. Bulunmaz’ın çocuğunu da anne babası yok kaydı düşülerek bir çocuk yurduna verir. Bulunmaz da yarı deli bir şekilde çiftlikte yaşamaya başlar. Zalim çiftlik sahibesinin acımadan, yürek yufkalığından bahsetmesi ile ortaya çıkan ta’riz mizahı beraberinde getirir.

“Duvarlar” adlı hikâyede Zekiye’nin maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamayan kocası için Hanife ninenin e senin bir kocan olacaktı, n’oldu o, duruyor mu?” (Kilimci, 1976, s. 91) imalı sorusuna verdiği cevapta ironik ifadeler mevcuttur,

“Bir tarihte vardı, şimdi de var. Ama sözde var. Kocam felanım değil o benim, öldü. Elli ikisini, sene-i devriyesini bile yaptım kızlarımla. Karafatma dağına gezmeğe gittik, yemekler yedik, defler çaldık, dünbekler furdük. Papatyalardan taç ördüm kızlarıma.” (Kilimci, 1976, s. 92). Zekiye’nin ölmeyen kocası için elli iki mevlidi yaptırarak kocasını hem yerip hem onunla alay etmesi, hicivle mizaha ulaşıldığını gösterir.

Zekiye, rutubetli evinden dolayı duçar olduğu romatizmaları için “...havayı radyocu adamdan daha doğru bildirir oldu artık.” (Kilimci, 1976, s. 92) der. Burada karşılaştırma ile kişileştirilen romatizmalar hicvedilerek kara mizaha ulaşılır.

“Atlara Kargış” adlı hikâyenin son bölümünde İsrail Bey’in oğlu Burak, mavi pelerini ile ata biner. Emet Hanım’ın oğlu Halil İbrahim de ata

binmek ister. Ancak annesi, atı sütçünün total kıratına benzetir, attan ürkebileceğini söyler. Durumu idrak eden Halil İbrahim “—Ben atları hiç sevmiyorum anne, hiç...” (Kilimci, 1976, s. 157). Kocasını trafik kazasında ölen Emet Hanım geçim darlığı çekmektedir. Oğlunun sünnet vakti geldiği halde yaptıramamaktadır. Zengin komşuları çocuklarını sünnet ettirirken sevabına Emet Hanım’ın çocuğunu da sünnet ettirirler. Zengin komşunun sünnet edilen çocuğu çok güzel bir atla mahallede gezdirilir. Emet Hanım’ın çocuğu da ata binmek için heveslenir. Annesine ısrar eder. Annesi çocuğunun bu talebinin orada gerçekleşmesinin imkânsızlığını farkındadır. Sonra oğluyla aralarında yukarıdaki diyalog geçer. Emet Hanım’ın güzel atı sütçünün total kıratına benzetmesi, durumu anlayan oğlunun da atları hiç sevmediğini söylemesi kara mizahtır.

“Mahkemecilik” adlı hikâyede suçlu kızın, annesine hitaben söylediği,

“Ender ne demiş bilerseniz: Kimse ne en kusurlu, ne de en kusursuzdur. 'Eh doğru diyesiniz yok mu bu söze sizin? Bir yes de diyemez misiniz? Yazık o denli gitmeleriniz dil derslerine boşuna anne Hanım.” (Kilimci, 1976, s. 221) sözlerdeki hicvin barındırdığı yergi ve alay mizaha kapı aralar.

“YanlıŞ Bilmesinler Bizi” adlı hikâyedeki eşek, hayvan, deve ve karınca isimleri üzerinden güzel bir nükte ile mizah yakalanmıştır,

“Evet canım, o eşek, şu hayvan, bu deve. Güzeel. Karınca hangimiz? Karınca arıyoruz, o gerekli bize, karınca olan yok mu?” (Kilimci, 1976, s. 248).

“İnsan Hep Yeni” adlı hikâyede Hacı Aşır’ın “Ey yukarıdaki, sen de Allah’san yani, bu kapıları açarsın bize. Yahut biz yükleniriz.” (Kilimci, 1983, s. 10) sözleriyle sözü beklenilmeyen bir sonuca bağlamak olarak tanımlanan terdit sanatı vasıtasıyla mizaha ulaşılmıştır.

“Süleyman ve Pehlivan” adlı hikâyede ana ve yardımcı kahramanların isimlerinden olay içerisinde verilen mesajlara kadar ironik bir üslup benimsenmiştir.

Pehlivan Bilgin karakterinin ad ve soyadında şöyle bir ironi vardır: Bu karakter, çok şey

bildiğini sanan ancak bildiği şeyleri yanlış (tersten) bilen bir karakterdir. Doktora küfrettiğinde iki günlük istirahat alacak kadar doktordan dayak yemesi (Kilimci, 1983, s. 38) ile Pehlivan adı arasında bir ironi mevcuttur. Burada mizah ironi ile sağlanmıştır.

Hikâyedeki diğer mizah unsurlarının şöyle sıralayabiliriz;

Pehlivan, Süleyman Demirpençe'ye seslenirken görev yaptığı ili kesinlikle söyleyemeyeceğini, bunu Süleyman'ın kendisinin bulması gerektiğini söyler (Kilimci, 1983, s. 33). Hâlbuki pehlivan on sekiz senedir hapisanede yatmaktadır ve en büyük arzusu Süleyman Demirpençe'den bir merhaba sözünü duymak ve ondan bir gül almaktır. Pehlivan güya görev yerini (hapisane) gizli tutup kendisiyle Süleyman'ın iletişime geçmesini sağlayacaktır,

“Efendim, mevcut Süleymanların en azizi olarak, sizi muhabbet ve en derin saygılarımla selamlar, gül kadar mübarek ellerinizden öperim. Bir zaman, hastaneler, pastaneler, meyhane ve postaneler, kerhaneler ve mapısaneler kontrol baş muhabiriydim.” (Kilimci, 1983, s. 33) Pehlivan'ın mesleği işportacılık iken kendini hapisanede muhabir olarak tanıtır ve Süleyman'la tanış olduğunu iddia eder,

Hani ya biz iyi savaştıydık? Heep kaahraamaan Türk Milleetii. Kırk, yok yüz milyon Türküz mademkise, kâinat bize vız gelmek icap etmez mi? Gafletin lüzumu yok. Boncukçular haklı, herkesi, bütün Türkleri toplayalım, imanım tahtelbahir. Cümlemizi de Ulus Meydanı'nda toplayalım. Bir Türk cihana bedel. Milyonlan olunca, bissürü dünyaya bedel olmaz mıyız? Basit bir mizan işi. (Kilimci, 1983, s. 34-35). Atatürk'ün ‘Bir Türk cihana bedeldir’ sözü bir kara mizah unsuru olarak kullanılmıştır,

“Benim bu daireye girmeme imza koyan siyasilerimiz, yurdumuzu sırasında biçok şeyden kurtarmakla birlikte, şu anda Cumhuriyetimizin en göbeğinde fink atmakta, kimseleri iplememekteler. Çok fazla canlar yanıyor

Süleyman. O heriflere söyleyiniz, yakacaklar canlarını. O vakit, söylemediydin Pehlivan demeyin.” (Kilimci, 1983, s. 35) ifadeleriyle Pehlivan, siyasileri alayla yergi ekseninde hicveder.

Pehlivan'ın,

Bakınız, geçende yazdırma servisimi denetlemek için uzaya çıktım. Hazır miraçtayım dedim, gideyim bari Hazreti Allah'la görüşeyim. Gittim, kabul buyurdu. Randevum yoktu, ama, Allah bu, kabul etti mübarek. Vizitesi 500 kâat. Ben bin verdim, üstü kalsın dedim. Ne olacak, dedim, sen şunun şurasında bunca yıllık Allahlık ettin bize. Şu son politik durumlarını dünyanın şeyettik birlikte. Yiğit isen, gel de şu kurduğun dünyada, aklına su kaçırmadan kulluk et bakalım dedim. Ne desin, güldü. Gülüştük. (Kilimci, 1983, s. 35).

ifadeleriyle yazgı (kader), rüşvet ve politika üçgeninde mübalağa ile nükteli bir eleştiri yapılmıştır.

Pehlivan'ın, “Biz böyle pazarları gezer, çoluk çocuğumuzun nafakası peşinde tükenirken, karı evde nirinam. İyi mi? Bacadaki karga söyledi. Hayvan niye yalan desin de günaha girsin değil mi?” (Kilimci, 1983, s. 36) ifadeleriyle karga üzerinden bir ironi kurgulanmıştır.

Pehlivan, “Bakırköy'deki akrabalarımı 18 yıldır bu doktor olacıklara söylerim, dinlemezler.” (Kilimci, 1983, s. 38) sözleriyle naklinin yapılmasını istediği Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesindeki hastalar ve “akrabalık” kavramı üzerinden tecâhül-i ârif vasıtasıyla mizah elde edilir.

Pehlivan'ın Süleyman Demirpençe'ye şu tavsiyesinde iğneleme ile mizaha kapı aralanır, “Ben işimi bitirdim, sen de işini bitir. Al şapkanı git azizim. Ne canını sıkıyorsun, seni layıkınla anlamayan bu millet için.” (Kilimci, 1983, s. 34).

“Bildin mi Fatma” adlı hikâyede Paşa Bey karısının evin temizliği hususundaki tavrını ince bir alayla anlatır,

“Temizlik ha temizlik. Evi bundan sonra temizlemese de olur. Kirlenmeyecekmişesine

arıttı. Kendisine sorsan ı-ıh der. Evin tozu, bulaşığı bitmez, her iş bitse, der.” (Kilimci, 1983, s. 69).

“Salyangozcu Kız” adlı hikâyede Tabakhane mahallesinde doğan Hanım’ın doğduğu mahalle ile yaptığı salyangoz ayıklama işi arasında bağlantı kurmasında (Kilimci, 1983, s. 94), ve Züriyet’in salyangoz ve anarşiden ölenlerin sayısını karşılaştırdığı sözlerinde hicivden mizaha ulaşılmıştır,

“Aslanlarım, Türk salyangozları bunlar. Her gün düzineyen adam öldürmede, bir de salyangozların en dadısını satmakta birinciyiz, dünya yuvarlağında (Kilimci, 1983, s. 100).

“A’rafta” adlı hikâyede Miyase, kocası Memo’nun üstüne kuma getirmesini ironik bir üslûpla eleştirir,

“A’raf kurbanı erim, ben Çukurova’ya indim de ne oldum?” (Kilimci, 1983, s. 106). Hikâyede Miyase, kocası Memo için “a’raf kurbanı erim” derken kocasıyla dalga geçmektedir. A’rafta kalan Miyase’nin kendisidir. Bir yandan kocasından vaz geçmez, bir yandan kumayı kabullenmez. Halbuki Memo, kararını kumadan yana vermiştir ve Miyase’nin yüzünü görmek istememektedir.

“Sırma” adlı hikâyede Muazzez Hanım’ın Sırma’ya hoca nikâhıyla ilgili söyledikleriyle dini nikâhtaki mehir mevzuu hicvedilerek alay ve yergi bağlamında mizaha ulaşılmıştır.

“Vekâlet verdin mi peki hocaya? Bedelin biçildi mi, yirmi iki ayar altınla, santime vuruldun mu? Yok değil mi, o da olmadı...” (Kilimci, 1987, s. 33).

“Şiirci” adlı hikâyede ana kahraman Cazibe Hanım’ın gazetede yayımlanan şiirlerinin altına kocasının kendi adı Necati Aslan’ı yazdırması üzerine tartışma çıkar. Necati Bey’in terdit sanatı ile beklenmedik bir cevap vermesi üzerinden mizaha ulaşılmıştır,

“Senin adını mahalli gazetelere faş eder miyim ben avradım.” (Kilimci, 1987, s. 80).

“Gazal Hanım’ın Nakışları” adlı hikâyede geçen yazar-anlatıcının “Konuşmamaktan, bunca sözsüzlükten çeneleriniz ağrımış mıydı?”

(Kilimci, 1987, s. 97) ifadesinde bir ironi ile mizaha ulaşılmıştır.

Hikâyede yazar-anlatıcı ana kahramanların (Gazal Hanım ile Sukur) uzunca gezintilerinden bahsederken mübalağa ile mizah oluşturmuştur,

“Eshabülkehf’ten inip, Yediuyurlar Mağarasına girip oradan da Mekke’ye uzandığı söylenen yollara vurmak, Mekke’ye kadar onunla yan yana yürümek geçmedi mi içinden? Geçmiştir geçmiştir...” (Kilimci, 1987, s. 94).

“Döşek” adlı hikâyede Şehmus’un Dilşah’a kendi saçları hakkında söylediklerinde ironi vardır,

“ Her ne kadar, saç sefadan, tırnak cefadan uzar, derler ise de avradım, inanmaa. Bak bizim saçımız, saç tıraşı pahalı diye uzar ha uzar, hem de ağarmiy, ama tırnaklarımız köreliy” (Kilimci, 1987, s. 105-106).

“Kuyu” adlı hikâyede randevu evi işleten Fatma’nın İsmigül’e söylediklerinde namus kavramı üzerinden oluşturulan ironi ile mizah yakalanmıştır,

“Sen yat kalk şükret ki, benim gibi namuslu bir anneye düştün. Kızım, orospuluğun da namusu vardır, kendine göre, namuslu geçinenin de yedi çeşit orospusu vardır...” (Kilimci, 1987, s. 131).

“Göçmen” adlı hikâyede Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında anlatılan olağanüstü hikâyelerden birinin anlatımında mübalağa ile mizaha ulaşılmıştır,

“Ben Çanakkale savaşında çarpıştım, diyen böyle bağırdığı askerlerce düştüymüşçesine anlatılan top, Beşparmak Dağlarındaki mesaisini tamamlayıp sustu, soğudu, sır oldu.” (Kilimci, 1987, s. 143-144).

“Nafakacılık” adlı hikâyede Üzeyir’in abisi ve annesi uyuşturucudan cezaevine girmişlerdir. Cezaevinin yeri ve durumu anlatılırken bir kara mizah örneği sergilenir,

“Neyse ki, anne ile abinin yattıkları cezaevi yeni yapıydı, kent dışında, havadar, etrafı yeşillik, misler gibiydi... Bununla avunuyordu geride kalanlar.” (Kilimci, 1987, s. 156).

“Gül Bekçisi” adlı hikâyenin ana kahramanlarından memur Tamam Efendi’nin ismi

ile yapılan hiciv mizahı ortaya çıkarmıştır. Hikâyede müdürlerinin her emrine itaat eden memurlardan söz edilmektedir.

Hikâyede Müdür, müdürlüğünü pekiştirmek için planlarını ahşap odasında gerçekleştirmektedir. Müdürün odasından “ahşap kal’a” diye bahsedilerek kale kelimesinin eski yazımıyla müdürün davranışlarının eskiliği arasında bir ilişki kurularak yaratılan hiciv mizahı da beraberinde getirmiştir (Kilimci, 1989, s. 14).

Hikâyede kurumun eski yöneticisinin bir tasarrufuyla ilgili açılan soruşturma ile ilgili söylenenlerde mübalağa ile mizah oluşturulmuştur,

“İsraf yok. İsraf edenin peşini bırakmam. Bakın, benden önceki idare iki odanın arasındaki duvarı yıkıp, yer genişletme israfı yapmış diye, soruşturma açtırdım. Bir oda eksik çıkıyor sayımda. Zimmetlerine bir oda geçirdiklerini bildirdim sayın valime...” (Kilimci, 1989, s. 17).

“İki Bin Yılın Resmi” adlı hikâyede öğretmen, iki bin yılının resmini yapma ödevi verdiği Güldiken şaşırtıcı bir resim yapar. Resimde kocaman parlak bir güneş vardır. Öğretmeni, “Bu ne oğlum?” dediğinde Güldiken, “İki bin yılında dünya istemedin mi sen? İşte iki bin yılının güneşi” diye cevap verir (Kilimci, 1989, s. 75). Dünya, Güldiken’in gözünde resmini yapamayacağı kadar karmaşıktır. İki bin yılında güneş yine aynı güneştir, bakış açısıyla kara mizah ortaya konulmuştur.

“Kafdağı’na Nakış” adlı hikâyede Âdem’in yurt dışına gidebilmesi için emniyette siyasi bir dosyasının olması gerekmektedir ki iltica talebinde bulunabilsin. Ancak Âdem, hiçbir siyasi eyleme katılmadığı için böyle bir dosyayı da hazırlamak çok zordur. Bu mevzuyla ilgili Adem’in karısı kara mizah misali bir değerlendirme yapar,

Ele geçmez kuş olmuş siyasi dosya. İltica modası çikalıberi... Hiç mi eylemi olmadı bu Âdem'in? Öyle diyorlar emniyetten? Enine boyuna döktüm, döşedim, yok, yok... Bir vukuatı olaydı siyasi, böyle yüzümü yerlere verip de ben... Evde kahırdan,

sokakta küfürden öteye geçmez ki bizim Âdem'in siyaseti... Kalbine ayan olurdu isyanı, evet. Ama, ah bir yürüyüşe katılsaydı, kahrolsun deseydi. İsyânını sokaklara salsaydı Âdem. Keşke emniyetlere düşeydi, gözaltlarına alına, dosyalara künyesi, sureti düşeydi, siyasi eylemci diye... Yaşasın şey, deseydi keşke, kahrolsun öbür şey. Yumruk sıkaydı, isyanını bağırardı keşke... Keşke! (Kilimci, 1989, s. 89).

“Acı Şeker Arzuhalı” adlı hikâyenin son bölümünde Hüsmen’in makamdan istekleri kara mizah örneğidir,

Hüsmen kulunun arz etmeye çalıştığı durumlara asgari ücretiyle dayanması hususunda, delanlı oğlumun nefis durumlarıyla kör dövüşü mevzusunda, yanı sıra öbür çocukların ilaç niyetine pişirilen ete balığa, süte, meyveye tahammülü ve de burunlarını, gönüllerini duyarsız kılmaları hususunda yüksek makamınızdan çare aradığımı, takdirlerinize arz ederim. (Kilimci, 1989, s. 126).

“Kuytuda” adlı hikâyede “kardeş” ve “gâvur” kelimelerinin tezatlığından ortaya konulan hicivle mizaha kapı aralanır,

“Köyüne gittiğin iyi oldu, vururlardı seni. Yaşatmazlardı bu kardeş gâvurlar.” (Kilimci, 1989, s. 129). Burada 70’li yıllardaki öğrenci olaylarına gönderme vardır.

“Son Darbe” adlı hikâyede barış gönüllüsü Suzanna’nın darbeden yaklaşık bir sene sonra yazmış olduğu mektupta darbe ile ilgili dilinin azizliği ile yanlış kullandığı “sıkışık”, “anarşi”, “ihtar” kelimelerin etkisiyle bir nükteli durum ortaya çıkmıştır,

Ortalık düzeldi Türkiye’de? Hani o zaman sıkışık yönetim var idi, ama insanlar savaş gibi zayıf. Şimdi de sıkışık yönetim, hem asker ihtar yaptı, yani o kötüleri okşadı asker, bravo, aferim. Şimdi rahat herkes? Ben çok merak ediyorum çocuklarım sizi, gene anarşi basıyor yuvayı? Ama anlatıyorum herkese, çocuklar büyüklerden

cesur, geri attılar onca taşı, kaçtırtılar düşmanı... (Kilimci, 1989, s. 191-192).

“Kandı Gümüş Kuş” adlı hikâyede Recai ile karısı Zeynep arasında geçen evlatlık almayı düşündükleri kızın Zeynep’e benzerliği mevzuu hakkındaki konuşmada psikolojide “yansıma” olarak tarif edilen Zeynep’in tavrı hicvedilerek mizah oluşturulur,

“Adama bak yaa, kız olsun da diyor, çamurdan olsun Bu saçın neresi güzel Reci, dağlı sarı işte, ham sarı... Ben bildiydim bunun böyle olacağını. Hem ham sarı hem esmer. Ne giysi güler üstünde, ne altın... Sarışın bir yoksul kız çocuk bulamadın mı, azıcık beni andıran... Komşularında vardır belki, ha..’, ‘Sarman kedi ister gibi söyledin Cano... Anası nasıl da boylu, bak. Serv-i revan bir kız olur, ne güzel. Büyüdüğü zaman röfle yaptırırısın, seni andırır’, ‘O kadar kolay mı ben olmak? Bir röfleyle, öyle mi? İçsel derinliğim peki, o nasıl?’, ‘Dışsal uyum gerçekleşsin de, içsel derinliği kim bulabilmiş ki, o...’” (Kilimci, 2006a, s. 16).

“Yeşil Pancurlu Yuvamız” adlı hikâyede kooperatif evlerinin müteahhit Rüstem’in adamları tarafından ikinci defa işgal edilmeye çalışılması üzerine Maarem’in annesi Halime’ye kara mizah örneği şunları söyler: “Evleri ikinci kez ele geçirin de, size ev hediyesi kırma tüfek getirelim...” (Kilimci, 2006a, s. 30).

“Faktör Aşk” adlı hikâyede devrimci kızın kocası ile kayınpederi arasında yurtdışı ile memleketin karşılaştırılması üzerine geçen konuşmada kayınpeder, uzun süredir ailesini görmeye gelmeyen damadının yurtdışını övmesi üzerine iğneleyici bir karşılık verir,

—Ne uzun gittin bu sefer, dedi yaşlı adam. Sesinde hem küseneklik, hem umut, hem de yanıtını almaktan ürktüğü sorular vardı.

—Gittim ya, dedi genç adam, oralar bildiğiniz gibi değil.

—Zordur herhalde... Buralar da zordaydı ama... Bilinmez ki, herkesin zoru kendine. Siz hiç yurtdışına çıkmadınız, değil mi?

dedi adam, zorla belli belirsiz söylenmiş bir 'baba' ilişitirerek cümlesine.

—Kısmet olmadı oğlum, dedi yaşlı adam...

—Benim için yurtdışı öz memleketim, dedi genç adam

—Ne tuhaf... Orda yaşadım, orda okudum. Bambaşka bir uygarlık, başka düzen, tertip, estetik... Bir görseniz, ne güzel...’

—Keşke, hiç gelmeyeymişsin oğlum, bu kadar gözünde kaldıysa... Kalacak idiyse...

—Toprağın seni çekiyor, öyle deme şey, baba... Toprak çekiyor. Devrimci çalışmalar bir yandan, vatan diyetini ödemek gerektiği duygusu öbür yandan... (Kilimci, 2006a, s. 116-117).

“Çöpkıran” adlı hikâyenin çöpçatan kelimesinden bozma ismiyle oluşturulan ironi kara mizahı beraberinde getirir. (Kilimci, 2006a, s. 127).

“Hükümet Onaylı Sevginin Zabta Alındığının Hikâyesidir” adlı hikâyede Amirin sorduğu sorulara, Medeni’nin verdiği cevaplar üzerine Amir’in ironik karşılıklar vermesi mizahı oluşturur,

—Yok be abi, o bana âşık.

—Ne vakittir âşık bu sana?

—Düneyin bu vakitten beri âşıktır amirim.

—Yapma.

—Bunca zaman yaman sevda çekmişsiniz.

—Düneyin bu vakitten beridir aşk, müşkül iş...” (Kilimci, 2006a, s. 160).

“Erkeğe Bakmak” adlı hikâyede Neriman Hanım’ın kıyafetinin alındığı yer bir hiciv malzemesi olur,

—Yabanlık işte efem... Bir bu... Buraya kaydolurken büyük oğlum almış idi, Osman Bey malı, ayıptır söylemesi...

—Sen söylemesen de o söylüyor nere malı olduğunu. Sizi pek açmış bu renk... Uğrun nereye? (Kilimci, 2002, s. 50).

Hikâyenin ana kahramanlarından Mustafa Bey’in “Dilitatlı” soyadıyla bir ironi yapılmıştır. Çünkü Mustafa Bey’in kendisine iade-i ziyaret için gelen huzurevi sakinleriyle yaptığı konuşmada hep iğneleyici sözler sarf eder (Kilimci, 2002, s. 54-56).

“Uvertürcü Leydi Di” adlı hikâyede Umutkan’ın “köşeyi dönmek” sözünün gerçek anlamını öğrenmeden mecaz anlamını öğrenmiş olmasında kara mizah söz konusudur. Umutkan, şarkıda geçen “Sütçü köşeyi döndü.” sözünden bir şey anlamaz. Ona göre sütçü köşeyi dönemez (Kilimci, 2002, s. 86). Şarkıda köşeyi dönmek, gerçek anlamında kullanılmıştır.

“Söyle Kalbim” adlı hikâyede Hamiyet Hanım, yeni neslin kitaba bakışını ironik bir şekilde eleştirir,

“Bilmem... Birazcık öyle görüyorum da ben... Kitabı tutuşlar bile değişik. Kokusunu içine çeken yok, sayfalarını kırıyorlar. Ah, okumayan ne âşik olur güzeltene, ne umutlu ne de güzel olur, efemim!..” (Kilimci, 2002, s. 111).

“Karım Öle” adlı hikâyede damat kahvesindeki Rüstem, Niyazi için bulduğu kızı ironik bir dille kendisine anlatır,

Avlu komşuları iyi insanlar, onlar da Kürt kızı almış, ama o kadar kusur olur kadı kızında da. Ayrı gayrı yok artık, Özal selamı vermişiz, herkeş birlik, kardeş. O da dağ Türk’ü zaten, öyle söylemiyor mu büyüklerimiz? Hem kanaatkâr, hem çilekeş...” (Kilimci, 2002, s. 136).

Hikâyenin bağlamında kızın doyumsuz olduğu görülür.

“Polis Bilir...” adlı hikâyede polisin her şeyi bildiği ifade edilir ve yakalananların ifadesi alınır. İfadeyi alan polis, sorduğu sorulara Zahide’den cevap alamayınca kendi tahminleri doğrultusunda Zahide adına cevap verir. Zahide’nin susmasını suçuna hamleder. Ancak hikâyenin sonunda Zahide’nin ahraz olduğu anlaşılır (Kilimci, 2002, s. 141-148). Hikâyede terdit ve polisin her şeyi bildiği ironisi ile mizah oluşturulmuştur.

“Hayatın Galibi” adlı hikâyede ana kahraman Müdür Mutlu’nun hapishaneyi kabir gibi görüp hapishane komutanına söyledikleriyle kara mizah oluşturulmuştur,

“Namazı çok heves ettim ise de beceremedim, zaten dizlerim ağrıyor, 'Oturup da kıl,' dedi hoca efendi, ama, af

buyur belim de çok ağrıyor. Oruca gücüm yetmez, zaten hep orucuz bizim oralarda biz. Ben ölmüşüm, vadem yetmiş, aman bu ne hoş kabirdir komtanım. Badanalı madanalı. Bu Münkir Nekir de bıyıklı, hayret, tıpkı bizim İsmo. Tavanda ışık pel pel eder, kabrime şavk verir, demekğine iyi kul imişim hayattayken, nur iniyor kabrime o sebepten. Her sabah siliyorlar, arı sili ediyorlar melaiyeler.” (Kilimci, 2006b, s. 28).

“Kiracı” adlı hikâyede Arzuhalci Muharrem, karısı ile başkalarının karılarını karşılaştırırken ironiye başvurur. Böylece yazar ironi vasıtasıyla kara mizahı yansıtmış olur,

“Arkadaşların hanımları iki göz sefertasına yemek koyup tatlı maya ekmeği ve suyla birlikte yanına katardı, ama sağ olsun bizim hanım, ben çıkarken derin uykularda olduğundan, öylece gelirdim işe. Tut ki memleket hastanesinde nöbete kalmış hemşireydi, benimki ama, her gece nöbette idi. N’aparsın, geçim dünyası.” (Kilimci, 2006b, s. 38).

“Dünya Vatandaşı Adolf Üzeyir” adlı hikâyede Adolf ile İbrahim arasında geçen diyalogda tecahül-i ârifle mizah oluşturulmuştur, “sulama” ile kastedilen bir kadınla yaşanan gayrı meşru ilişkidir,

Her şey serbest, eker, biçer, içerler. Hele şehrin biraz dışında bir köyü var, satarlar da... Ben gözlen gördüm, onların belediye arazözünü gidiyor orda bi yer sulamaya.

—Neyçin gidersen İbrahim?

—Sulamaya enişte...

—Neyi sulamaya?

—Bilmezden gelme abi, işte ekmişler, yazık olmasın, sulayalım o da bir can... Demiştir yaa. Neler öğrendim ben sizin buradan... (Kilimci, 2006b, s. 72).

“Amirim Suçum Ne?” adlı hikâyede Mahsun’un mahalleden tanıdığı Zübeyir’in polisler tarafından öldürülmesine Mahsun’un yorumunda alay ve yergi bir arada kullanılarak elde edilen hicivle kara mizah oluşturulmuştur,

Bizim mahalleden bi Zübeyir vardı, İstanbul'da mühim bir okula, galiba mühendis mektebine gitmişti. İşte o Zübeyir tam son sınıfa geçtiğinde, memlekete de geleceği sıra ha, tatile girdikleri gün bi vukuat çıkmış kantinlerinde. Bizim oğlanın kafasını içine göçürmüş oradakiler. Görev icabı elbet, asayiş sağlayacak derkene, kim vurduya gitmiş dağ gibi oğlan... Çok da akıllıydı biliyor musun?.. Kafası, görenler anlattı da öğrendik, yarisına basılan top gibi içine göçmüş... (Kilimci, 2006b, s. 125).

Hikâyede site bekçisinin Mahsun ve arkadaşına “Site sakinleri rahatsız oluyor, uzaklaşın.” uyarısına Mahsun bir karşılaştırma yaparak eleştiri dolu bir karşılık verir. Burada da kara mizah söz konusudur,

‘Len oğlum, yıldızlar sitedekilerin tapulu malı mı?’ diyecek oldu kirvem. Baktık, adamın kalbi kötü değil belki ama, görev gereği sert çıkacak, çıkmak zorunda. Hadi dedik, şeytana kör nalet, buradan uzaklaşalım, demeklerine yıldızlar da onlarınmış... Deniz de onlarınmış anasını satayım, rüzgâr da, Samanyolu da... Olsun, n'apalım, biz de şerefle, vatanla idare ederiz. Önce vatan!... (Kilimci, 2006b, s. 123).

“Sadece Sevdim” adlı hikâyede Fransız tabip yüzündeki kırmızılığa beklenmeyen bir açıklama getirir. Böylece terdit vasıtasıyla mizah ortaya çıkmış olur,

İşte o güllerden açmıştı sanki sağ yanağında, bilmeyen yakıştırmaz. Ya da benim gibi bakmayan... ‘Anneniz size yüklü iken gül mü aşırımı?’ dedim birinde. Bizim burada öyle söylenir.

‘Yok, başkasının vatanından toprak aşırırken oldu,’ dedi.

‘Bombadan...’

‘Yok ziyani...’

Yüzünde gül açan adam, benim kalbimde güller açtıran, vay, vay gidi devran... (Kilimci, 2006b, s. 266).

Sonuç

Mizah, bir yandan kişinin kendisinin rahatlamasını sağlarken, diğer taraftan insanlarla sağlıklı ve derin ilişkiler kurması için uygun bir atmosfer hazırlar. Mizah kavramı çerçevesinde gittikçe genişleyen bir kavram alanına sahip olan ironi, tersinden anlam yükleme, gülmece ve eleştiri sacayakları etrafında gelişimini devam ettirmektedir. Hiciv ve kara mizahın en önemli dayanak noktalarından olan ironi, psikolojiden edebiyata, sanattan felsefeye kadar birçok disiplin ve akım için başat bir araç olmuştur. İnsanın kendini ve hayatı anlamlandırabilmesi noktasında çok önemli bir fonksiyon icra eden ironi, son tahlilde ölüm karşısında çaresiz kalan insanın sessiz bir tepkisi, biricik sığınağı olmuştur. İnsanın her canlının bir gün mutlaka ölümü tadacağı gerçeğini bildiği halde ölüm yokmuş gibi yaşaması çok kuvvetli bir ironidir. Çok az insan bu ironiyi kırıp hayatını ona göre idame ettirir. Gündelik basit olaylardan varoluşsal problemlere kadar pek çok alanda varlığını hissettiren ironi etrafında kavram kargaşasının oluşması çok doğaldır. Birçok krizde insanın nefes almasını sağlayan, muhatabın sarsılmasına sebebiyet vererek algı penceresini genişleten ironide mizahın eğlendirme amacı yoktur. Ortada kahkahadan ziyade gerçeğin anlatıldığı gibi olmadığı mesajını veren buruk bir gülümseyiş vardır. İronide ironist ile muhatabı arasında mesafenin olması muhatabı düşünmeye sevk ederken salt hicivde eleştirenle muhatabı arasındaki mesafe kapanır ve muhatap doğrudan doğruya eleştiri ile karşı karşıya kalır. Doğrudan eleştirin muhatabın menfi karşılıklarıyla hakarete dönüşmesi işten bile değildir. Ancak dozu ayarlanmış ironik bir eleştirin bir iletişim kanalı bularak olumlu bir diyaloga dönüşmesi çoğunlukla mümkündür. İroni sayesinde mizah unsurlarından hiciv ve kara mizahtaki sertlik yumuşar. İroninin bu parçalı ve genişleyen yapısı birçok edebi sanat, tür ve kavramla karışmasına, yanlış tanımlamalar ve değerlendirmeler yapılmasına yol açmıştır. İroni ile doğrudan veya dolaylı olarak ilgisi olan kavramların ironi ile ilişkilerinin hususiyetleri net bir şekilde ortaya konulur ve ironinin sacayağı olan özellikleri de

ihmal edilmezse bir algılama ve düşünme biçimi olan ironi ile ilgili daha sağlıklı tanımlamalar ve değerlendirmeler yapılabilir.

İnsana, hayata, topluma eleştirel bir dikkatle bakan Ayşe Kilimci, mizacının da etkisiyle hikâyelerinde yer yer metaforik ve mizahî bir dil kullanmıştır. Bu bilinçli bir seçim değildir. Yazarın gazete yazılarını, röportajlarını, söyleşilerini incelediğimiz zaman kendisinin sadece yazarken değil, yaşarken de mizahî bir dil kullandığı görülmektedir. Yazarın hikâyelerindeki mizah unsurlarını değerlendirdiğimizde suni bir yapıyla karşılaşmayız. Kullandığı mizah unsurları bir teknik kaygıdan ziyade mizacın esere yansımadır, diyebiliriz. Yazar kendini tanıma, aşma ve çevresini anlamlandırma sürecinde yeri geldikçe kendi doğallığı içinde başarılı bir şekilde mizahî bir dayanak noktası olarak kullanmıştır. Mizahın bir dayanma, katlanma ve bir yaşama biçimi olduğunu Kilimci’de sarıh bir şekilde görülmektedir. Mizah dilinin özellikle antik Yunan’daki temsillerde sıklıkla kullanıldığı da dikkate alınırsa yazarın mizah unsurlarını kullanmasındaki başarısında sahneleme tekniğine yakın dilinin de etkisinin olduğunu söyleyebiliriz.

Kaynakça

- Ahmet Cevdet Paşa. (2000). *Belâgat-ı Osmâniyye*. haz. Turgut Karabey-Mehmet Atalay. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Andaç, F. (1999). *Öykücünün kitabı*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Andaç, F. (2004). *Edebiyatımızın kadınları*. İstanbul: Dünya Yayıncılık: 201- 210.
- Ayto, J. (1991). *Dictionary of word origins*. New York: Arcade Publishing.
- Bakhtin, M. (2014). *Karnavaldan romana*. (C. Soydemir, çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bilgegil, M. K. (1989). *Edebiyat bilgi ve teorileri (Belâgat)*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Booth, W. C. (2016). *İroninin retorisi*. (S. Sarı, çev.) Ankara: Hece Yayınları.
- Cavanaugh, R. (2002). *An analysis of the relationship between humor styles and perceived*. Unpublished Doctoral Dissertation. Quality Of Life Among University Faculty. UMI Dissertation Information Service.
- Cebeci, O. (2016). *Komik edebi türler parodi, satir ve ironi*. 2. bs. İstanbul: İthaki Yayınları.

- Demiralp, O. (2008). Altın dalma. *Cogito Dergisi İroni Özel Sayısı*, 57, 164- 168.
- Devellioğlu, F. (2013). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Durmuş, İ. (2012). “Mizah”. *TDV İslam ansiklopedisi*. C.30. İstanbul: TDV Yayınları: 205-206.
- Güçbilmez, B. (2005). *İroni ve dram sanatı*. Ankara: Deniz Yayınevi
- Haksal, A. H. (2014). *Öykü ağacı*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- İnan, A. (2000). *Yolculuk hazırlıkları*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Hepçilingirler, F. (2013). *Öyküyü okumak*. İstanbul: Okuryazar Yayınevi:145-162.
- Karataş, T. (2011). *Ansiklopedik edebiyat terimleri sözlüğü*. İstanbul: Sütun Yayınları.
- Kızıler, F. (2007). Postmodernist ironi, *Hece Dergisi*, 124, 125-134.
- Kierkegaard, S. (2003). *İroni kavramı*. (S. Okur, çev.). İstanbul: İş bankası Kültür Yayınları.
- Kilimci, A. (1976). *Yapma çiçek ustaları*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kilimci, A. (1983). *Sevdadır her işin başı*. İstanbul: Kaynak Yayınevi.
- Kilimci, A. (1987). *Sevgi yetimi çocuklar*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kilimci, A. (1989). *Gül bekçisi / Eylül arifesi mektuplar*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kilimci, A. (1997). *Yeni moda aşklar destanı*. İstanbul: Papirüs Yayınevi.
- Kilimci, A. (2002). *Mucize var mıdır Memet abla?*. İstanbul: Epsilon Yayınevi.
- Kilimci, A. (2006a). *Yeni moda aşklar*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Kilimci, A. (2006b). *Şu ölüm dedikleri*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Küçük İskender. (2007) Gingsberg/ Dadaloğlu kardeşliği’nde ironi. *Hece Dergisi*, 124, 136-137.
- Külekcı, N. (1995). *Açıklamalar ve örneklerle edebi sanatlar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Lang, B. (2008). İroninin sınırları. *Cogito Dergisi İroni Özel Sayısı*, 57, 231-249.
- Mikics, D. (2007). *A new handbook of literary terms*. New Haven: Yale University Press.
- Manning, K. (2002). *Lighten up! an analysis of the role of humor as an instructional practice in the urban and culturally diverse middle school classroom*. Unpublished

Doctoral Dissertation. Cleveland State University. UMI Dissertation Information Service.

Özcan, G. (2007). İroni... çünkü ben böyle çok ciddiym. *Hece Dergisi*, 124, 138-139.

Taşdelen, V. (2007). İroni. *Hece Dergisi*, 124, 53-66.

Tosun, N. (2007). Öyküde ironik anlatım. *Hece Dergisi*, 124, 84-91.

Tosun, N. (2013). *Öykümüzün kırk kapısı*. Ankara: Hece Yayınları.

Tosun, N. (2014). *Modern öykü kuramı*. 2. bs. Ankara: Hece Yayınları.

Uzuner, B. (2006). *Yapma Çiçek Ustası*. Radikal Kitap. 10 Mart: 14

Ünal, H. (2007). Bir portre ve Türk şiirinde dokuz ironik söylem. *Hece Dergisi*, 124, 67-83.

Waddy, V. (1889). *Elements of composition and rhetoric*. Cincinnati: American Book Company.

Yardımcı, İ. (2010). Mizah kavramı ve sanattaki yeri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 3(2), 1-41.

Kapitülasyon Hukukunun Yeniden İnşası: İzmir İspanya Konsolosu'nun Yetki Belgesi Meselesi*

Yasemin Türkkan Tunalı**

Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, Türkiye

* Makalede kullanılan ve İspanya Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nden temin edilmiş belgeler, TÜBİTAK 2014 Yurtdışı Araştırma Burs Programı çerçevesinde edinilmiş olup; *İspanyol Diplomatik Kaynaklarına Göre I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele'de Türkiye*, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2016 künyeli doktora tez çalışmasında kullanılmamıştır.

Öz

Osmanlı Hükümeti, I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden faydalanarak, 19. yüzyıldan itibaren devletin adlî, idarî ve malî egemenliğine engel oluşturan kapitülasyon rejimini, 1 Ekim 1914'ten geçerli olmak üzere tümüden ilga ettiğini duyurmuştur. İlga kararını takiben Hükümet; malî, adlî vb. düzende oluşan boşlukları yeni kanun ve düzenlemelerle gidermeye yönelmiştir. Kapitülasyonlardan faydalanan tüm devletler gibi, İspanya da ilga kararına itiraz etmiş, özellikle konsoloslukların adlî imtiyazları üzerindeki haklarını saklı tuttuğunu duyurmuştur. İspanya diplomatik teşkilatının, kapitülasyonların kaldırılmasının kabulü anlamına gelebilecek her türlü hareketten kaçındığı bu dönemde; 1915 yılının Ağustos ayında İspanya İzmir Konsolosluğu ve İzmir Valiliği arasında yaşanan bir sürtüşme, İspanya'nın bu politikasını zora sokmuştur. İspanya Hükümeti; bu olay nedeniyle ilga kararını fiilen tanımak ya da Osmanlı Devleti'ndeki dış temsilciliğini kapatmak çıkmazıyla karşı karşıya gelmiştir. İspanyol diplomasisi olası bu sonuçlara karşı önlemler üretirken; Osmanlı Hükümeti ve mülki idareciler, İspanyol diplomatik teşkilatını yeni kanun ve düzenlemelere uymaya zorlamıştır. Bu şekilde Osmanlı Devleti, İspanya'ya kapitülasyonların ilgasını kabul ettirmeyi amaçlamıştır. Çalışma, bu gelişmeleri İspanya Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nden edinilen diplomatik raporlara yansıyan haliyle ele almakta; Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden ulaşılabilen belgelerle desteklemektedir. Diplomatik raporların incelenmesiyle, kapitülasyonların ilgasının ve izleyen yeni düzenlemelerin, İspanya Hükümeti ve diplomasisi tarafından nasıl değerlendirildiğinin ortaya konması amaçlanmaktadır. Özellikle adlî imtiyazlar meselesinin, Osmanlı idaresi ile yabancı devlet temsilcilikleri arasında doğurduğu durumlara ve tarafların bu hallerde karşılıklı olarak geliştirdikleri politika ve girişimlere bir örnek sunması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Adlî kapitülasyonlar, Berat, İspanya, İstanbul İspanya Temsilciliği, İzmir İspanya Konsolosluğu, Kapitülasyonlar, Osmanlı Devleti, Yetki Belgesi.

Makale Bilgileri /
Article Info:

Gönderim / Received:
10.07.2017
Kabul / Accepted:
23.09.2017

** Sorumlu Yazar /
Corresponding Author:

Hacettepe Üniversitesi,
Atatürk İlkeleri ve İnkılap
Tarihi Enstitüsü,
Ankara, Türkiye
yturkkan@hacettepe.edu.tr

Atıf için / To cite this article:

Türkkan-Tunalı, Y. (2017). Kapitülasyon hukukunun yeniden inşası: İzmir İspanya Konsolosu'nun yetki belgesi meselesi. *Curr Res Soc Sci*, 3(3), 115-131.

Reorganization of the Capitulary Regime: The Incident of Exequatur of the Spanish Consulate of Smyrna

Abstract

The Ottoman Government - taking advantage of the outbreak of the World War I- declared the complete abolition of the capitulary regime, which had impeded the judicial, administrative and financial sovereignty of the Empire since the 19th century, to be put into force by the 1st of October 1914. Following the decree, the Government issued complementary laws and regulations in order to consolidate the new capitulation-free regime. As all the other beneficiary states, Spain also objected the unilateral abolition of the capitulations and announced particularly reserving its rights over the consulates' judicial privileges. At a time when the Spanish diplomatic organization avoided any action that could result in Spain's direct or indirect recognition of the abolition decree, a discord between the Consulate and the Governorship of Smyrna in the summer of 1915, jeopardized that very Spanish policy. Therefore, the Spanish Government come across with the dilemma of *de facto* recognition of the decree or shutting its diplomatic mission in the Ottoman territory. In this period, while the Spanish diplomacy took measures against these possible consequences, the Ottoman Government and local authorities forced the Spanish diplomatic organization to comply with the new laws and regulations. Thus, the Ottoman Empire intended to attain the recognition of the abolition decree by Spain. This paper targets to study the cited incident, as addressed in the diplomatic reports of the Archive of the Spanish Ministry of Foreign Affairs and to support with the documents available of the Ottoman Period of the State Archives of the Prime Ministry. Examining the cited diplomatic documents, the paper aims to reflect how Spanish Government and diplomacy assessed the abolition decree and following new regulations. The paper particularly aims to exemplify the situations engendered by the issue of the judicial capitulations, between the Ottoman authorities and the foreign representatives as well as the policies and initiatives developed by the both parties.

Keywords: Abolition of Capitulations, Exequatur, Judicial Capitulations, Ottoman Empire, Spain, Spanish Consulate of Smyrna, Spanish Legation of Istanbul, Spanish Policy.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin ilk defa 16. yüzyılda, tek taraflı olarak Fransa'ya verdiği kapitülasyonlar; zamanla kapsam ve alanları da genişletilerek, ikili anlaşmalar yoluyla hemen her Avrupalı devlete tanınmaya başlanmıştır. İspanya Kraliyeti Devleti de bu rejime, 14 Eylül 1782 tarihinde, İstanbul'da imzalanan ve İspanya-Osmanlı ilişkilerinin temelini oluşturan *Barış, Dostluk ve Ticaret Antlaşması* ile dâhil olmuştur. Bu antlaşma ile birlikte İspanya konsolosluk ve konsolosluk çalışanlarına, idarî-adli hak ve yetkilerin yanı sıra, İspanyol tebaasına da geniş adli kapitülasyonlar tanınmıştır. Yine 13 Mart 1862 tarihinde imzalanan *Ticaret ve Serbest Dolaşım Antlaşması* ise İspanya'ya Osmanlı toprakları ve sularında iktisadî-ticarî imtiyazlar vermiştir (Marqués de Olivart (Ed.), 1894, ss. 324-337).

19. yüzyıla gelindiğinde kapitülasyon rejimi; yabancı devletler ve onların vatandaşlarının yanı sıra *protégé* sistemineⁱ dâhil olan Osmanlı tebaasından fertlerin de faydalanması sonucunda, Osmanlı Devleti'nin kendi topraklarında adli, idarî ve malî egemenliğini zedeleyen bir nitelik kazanmıştır. Kapitülasyon rejiminin tümünden kaldırılması meselesi Osmanlı Devleti tarafından ilk kez, Kırım Savaşı sonrasında toplanan 1856 Paris Konferansı'nda gündeme getirilmişse de bunun hayata geçirilebilmesi ancak, I. Dünya Savaşı'nın yarattığı uluslararası siyasi ortam içinde mümkün olmuştur.ⁱⁱ 9 Eylül 1914'te Takvim-i Vekayi'de ilan edilen padişah iradesi ile 1 Ekim 1914 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere kapitülasyonlar tek taraflı olarak kaldırılmış; karar, yine aynı gün yabancı temsilciliklerin misyon şeflerine birer notayla bildirilmiştir (Yerlikaya, 2011, s.103). Böylelikle Osmanlı Devleti, diğer devletlerle ikili ilişkilerini; devletler hukukunu karşılıklılık ve eşitlik prensipleri temelinde yeniden düzenlemiştir.

İstanbul'da bulunan diğer yabancı temsilcilikler gibi, dönemin İspanya Krallığı İstanbul Tam Yetkili Fevkalade Elçisi Julián María del Arroyo y Moret de, kapitülasyonların ilgası karşısında ilk olarak; kararın müzakere edilmeksizin, tek taraflı olarak alınmasına itiraz eden ve İspanya Hükümeti'nin bu iradeyi tanımadığını bildiren bir

protesto notası vermiştir. İspanya Dışişleri Bakanlığı, takip eden günlerde elçiye gönderdiği talimatta ise ilga kararını duyuran iradenin, iki devlet arasında imzalanmış ve halen yürürlükte olan antlaşmanın 3, 5 ve 6. maddelerini ihlal ettiğine dikkat çekmiştir. Buna göre; Osmanlı Devleti'nin uzun yıllar önce bu antlaşmaya başvurarak, hükümlerinden faydalandığı hatırlatılmakta; İspanya Hükümeti'nin, iradenin geçerliliğini tanımadığı vurgulanmaktadır (Türkkan Tunalı, 2016, ss.122-123). Talimatta ayrıca, İspanyol elçinin kapitülasyonlar konusunda atacağı adımlarda İngiltere, Fransa ve İtalya büyükelçileriyle birlikte hareket etmesi emredilmektedir.

İspanya Hükümeti'nin kapitülasyonların ilgasına yönelik itirazının temelinde *1782 Barış, Dostluk ve Ticaret Antlaşması* olduğu görülmektedir. Özellikle vurgulanan 3. madde, İspanyol konsolosların Osmanlı topraklarındaki hukuki statüleri ve görevleriyle ilgili kapitülasyonları düzenlemektedir. Buna göre; Osmanlı Devleti, İspanya konsoloslarına, konsolosluk çalışanları ve tercümanlara tüm ferman ve beratları temin edecek; bu kişiler, diğer dost devletlerin büyükelçi, konsolos, tercüman ve elemanlarının yararlandığı ayrıcalıklardan faydalanacaktır. Antlaşmanın 6. maddesiye, Osmanlı valileri ve yetkililerinin, sebepsiz yere İspanyol vatandaşlarını hapsedemeyeceğini; rahatsız edemeyeceğini ya da onlara hakaret edemeyeceğini öngörmektedir. Hatta herhangi bir İspanyol vatandaşının, yanında tercüman bulunmadan tutuklanması halinde, büyükelçi ya da konsolosun ilk talebiyle birlikte, bu durumdan sorumlu olan Osmanlı yetkilileri hak ettikleri cezaya çarptırılacaktır (Türkkan Tunalı, ss.123-124; Cantillo (Ed.), 1843, ss. 568-569).ⁱⁱⁱ Söz konusu anlaşma maddelerinin; Osmanlı topraklarında adli dokunulmazlığı, yalnız İspanyol diplomatlarına değil, fakat aynı zamanda tabiiyet bağıntısı olmaksızın tüm temsilcilik çalışanlarına da tanıdığı söylenebilir. Özellikle 6. madde; Osmanlı mülki idarecilerinin, İspanyol tebaasından sıradan kişiler üzerindeki idari yetkilerini oldukça sınırlamaktadır. Böylesi bir sınır aşımının; doğrudan doğruya ilgili İspanyol

temsilciye şikâyet hakkı, Osmanlı yetkilisine ise ceza yaptırımını doğurması ise devletler hukukunun karşılıklılık ve eşitlik ilkeleriyle bağdaşmamaktadır. Talimatta 1782 Antlaşması'na dikkat çekilirken, iktisadî ve ticarî imtiyazlar sağlayan 1862 Antlaşması'na değinilmemesi; İspanya'nın, kapitülasyon rejimi içinde bu adli ve konsolosluk kapitülasyonlarına daha çok önem verdiğini de göstermektedir.^{iv}

Elçi Arroyo, ilga kararının yürürlüğe girmesinden bir gün önce, İspanya Hükümeti adına Osmanlı Hariciye Nezareti'ne verdiği protesto notasında; karşılıklı senetlerle bağlanmış kapitülasyon rejiminin tek taraflı olarak feshedilemeyeceğini belirtmiştir. Yine notada, Osmanlı yetkililerinin kapitülasyon maddelerine aykırı her eylemine karşı şerh koyduğunu ve vatandaşlarının bu nedenle uğrayacakları zarardan ötürü tazminat talep etme hakkını saklı tuttuğunu bildirmiştir. Yine aynı dönemde İspanyol elçi; kendisine bağlı konsolosluklara gönderdiği bir talimatta; iktisadi ve ticari imtiyazların ihlallerine neden olan düzenleme ya da olaylarda, kendisinin misyon şefi sıfatıyla, genel olarak sunacağı protesto yeterli olacağından, konsolosların hiçbir protesto vermemelerini emretmiştir. Öte yandan, adli kapitülasyonların ihlali durumunda, konsolosların, kendisini haberdar ederek, her bir olay için ilgili valiye protesto vermeleri gerekmektedir. Bu plan doğrultusunda İspanyol diplomasisi; Osmanlı Hükümeti'nin kapitülasyonların ilgasıyla ortaya çıkan yasal boşlukları düzenlemek amacıyla hazırladığı yeni kanun ve talimatnamelerin ilanıya, benzer protesto notalarını yinelemiştir (Türkkan Tunalı, 2016, s. 130).

Osmanlı Hükümeti, 3 Ekim 1914 tarihinde çıkardığı *İmtiyazat-ı Ecnebiyenin İlga Üzerine Ecânip Hakkında İcra Olunacak Muameleye Dair Talimatname* ile yabancıların dâhil olduğu adli işler ve yabancı ruhban, eğitim ve sağlık kuruluşlarının uyması gereken kuralları belirlemiştir (Elmacı, 2001, s. 117). Kapitülasyon ve imtiyazlara yer olmayan yeni düzenin temelini oluşturan bu talimatname; ayrıca 15 Ekim 1914 ve 17 Ekim 1914 tarihlerinde çıkartılan iki yeni kanunla tamamlanmıştır.^v Bu kanunlardan ilkiyle, Osmanlı topraklarındaki yabancı temsilciliklerinde

çalışacak yabancı ya da Osmanlı tebaasından kâtip, hizmetli, kavas ya da dragomanların (avukat/tercüman) Türkçe biliyor olmaları ve yeni bir çalışanın alınması gerektiğinde, konsoloslukların en büyük Osmanlı mülki amirliğine başvuracakları; gerekirse alınacak çalışanlar için mülki amirlerin tavsiyesi aranacağı gibi kurallar getirilmiştir. 17 Ekim tarihli kanunla birlikteyse; Osmanlılar ile yabancılar arasında 1 Ekim'den önce başlayıp, devam etmekte olan davalarda, -daha önce adli bir imtiyaz olarak tanınan- konsolosluk dragomanlarının, mahkemeye katılımı ve müdahalesine artık izin verilmeyeceği hükme bağlanmıştır (Elmacı, 2001, s.111). Bu haliyle, Osmanlı toprakları içinde konsolosluklara ve konsolosluk çalışanlarına verilmiş, adli-idari ve kişisel imtiyazların tamamen ortadan kaldırıldığı; sözü geçen kadrolarda görevlendirilecek temsilcilik çalışanlarının -uyrukluk farkı gözetilmeksizin- Osmanlı kanunlarına bağlı olacakları gibi köklü bir değişim getirdiği söylenebilir.

Elçi Arroyo, İspanya için öncelikli olan konsolosluk ve adli kapitülasyonları tümünden kaldıran bu düzenlemelerin her birini ayrı ayrı protesto etmiştir. Bununla birlikte Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği raporlarında; bu tür yasaların, İttihat ve Terakki Hükümeti'nin kapitülasyonlar meselesindeki kararlılığını gösterdiğini vurgulamaktadır. Elçi; bu kararlılık karşısında, verilen protesto notalarının beyhude olduğuna; İspanyol hak ve imtiyazlarının kaderinin, ancak savaşın sonucunda netlik kazanacağına inanmaktadır. Bu süre zarfında İspanyol diplomat; ilga kararını doğrudan ya da dolaylı olarak tanımak anlamına gelebilecek her türlü eylemden kaçınmayı planlamaktadır (Türkkan Tunalı, 2016, s. 141).

1. İspanya İzmir Konsolosluğu ve İzmir Valiliği Arasında Sürtüşme

Osmanlı Devleti'nin yeni rejimi düzenlemeyi ısrarlı bir şekilde devam ettirdiği ve özellikle konsoloslukların yoğun olarak görev yaptığı vilayetlerde sözü geçen talimatların sıkı bir şekilde uygulandığı bu süreçte,^{vi} 1915 yılı Ağustos ayında İspanya İzmir Konsolosu ile İzmir Valisi

arasında bir kriz doğmuştur. İspanyol diplomatik raporları, bu krizin, İspanya'nın kapitülasyonların ilgasını tanımamaya yönelik politikasını tehlikeye düşürdüğünü teyit etmektedir.

İzmir Konsolosu Ángel Sánchez Vera'nın İstanbul Temsilciliği'ne gönderdiği 11 Ağustos 1915 tarihli raporu, 30 Temmuz günü İzmir Valiliği'ne gönderdiği sözlü notanın, “*garip ve gerçekten anlaşılmasız bir şekilde hem çok ağır hem de çok basit bir sorun doğurduğunu*” bildirmektedir (Archivo de Ministerio de Asuntos Exteriores [AMAE], 3025, 23, 11 Ağustos 1915). Bahsi geçen sözlü notanın çevirisi şu şekildedir:

Aydın Vilayeti Umumi İdaresine,

İspanya Kraliyet Konsolosluğu, Aydın Vilayeti Umumi İdaresine, yeni kavas Ahmet bin Ali Bey'in bu sabah polis adına, evraklarının tam olup olmadığının tespiti için Fassoula Karakolu'na çağrıldığını bildirmekten onur duyar. İspanya Kraliyet Konsolosluğu prensipte, önceden ve resmi yazıyla başvurulduğu ve de geçerli bir sebep olduğu müddetçe, kavaslarının kendilerine ihtiyaç duyulduğunda polis merkezine ya da herhangi bir Osmanlı resmi dairesine gitmesinde sakınca görmemektedir. Maalesef Konsolosluk, edindiği tecrübe doğrultusunda, bu tür sözlü haberlendirmelere itibar etmemektedir. Konu, söylendiği gibi kavasın evraklarıysa, ilgili görevli bu evrakları konsoloslukta da tetkik edebilecektir. (AMAE, 3025, 89, 30 Temmuz 1915).

Konsolos Vera'nın doğrudan İzmir Valisi Rahmi Bey'e^{vii} hitaben kaleme aldığı bir sonraki notası, sözlü notanın Vilayet İdaresi'ne ulaşması üzerine yaşanan gelişmeler hakkında bilgi vermektedir. Notaya göre; Konsolosluk Dragomanı Mr. Donikian, 3 Ağustos günü İzmir Valiliği Umur-ı Hukukiye Müdürlüğü'ne çağrılmıştır. Umur-ı hukukiye müdürü^{viii} ile görüşmesinde, sözlü notanın kendisi tarafından yazılmış olması halinde, İzmir Valisi Rahmi Bey'in Mr. Donikian'ı sürgün edeceği yönündeki sözlerini aktarmıştır. Konsolos Vera notasında, bu görüşmeyle ilgili olarak, dragomana yöneltilen

tehditlerin ne Vali'ye ait olduğuna ne de gerçekliğine inandığını; umur-ı hukukiye müdürünün tehditlerinin, korkutmak istediği kişiden çok, Valiliğe zarar verdiğini yazmaktadır. Konsolos, “Osmanlı yetkililerinin, Konsolosluğun iç rejimine karışma yetkisini ya da iş dağılımını ve Konsolosluk yazışmalarını kimin yazdığını bilmek isteğini tanıyamamakla birlikte” tüm yazışmaları bizzat kendisi yapmaktadır. Madrid Üniversitesi'nde 7 yıl ciddi çalışmalar yapmış, 20 yıllık adli kariyeri olan bir hukuk doktoru olarak da “nota yazmak gibi basit bir iş için yardıma ihtiyaç duymamaktadır.” Konsolos, notasının sonunda; yapılan ciddi tehditlerden ötürü Mr. Donikian'dan özür dilenmesini; “Osmanlı Hükümeti'nin çıkar ve iyi ününe zarar vermenin yanı sıra, kışkırtıcı fikir ve tehditlerinin Vali'ye ait olduğunu iddia etmekle suçlu olan” bu memurun cezalandırılmasını talep etmektedir (AMAE, 3025, 90, 4 Ağustos 1915). Notaya hâkim olan sert üslup ile umur-ı hukukiye müdürüne yönelik ağır eleştiriler dikkat çekmektedir.

Söz konusu belgeler; gerek I. Dünya Savaşı'nın yarattığı koşullar nedeniyle, gerekse kapitülasyon rejimi sonrası çıkarılan kanunlar gereğince, İzmir Valiliği'nin yabancı temsilcilik çalışanlarını yakından takip ettiğini göstermektedir. Özellikle, çalışma izinlerinin mülki amirliklerce düzenlendiği göz önüne alındığında, bu tür kontrollerin; kavas, dragoman vb. mevkilerde görevli konsolosluk çalışanlarının, artık ilgili yabancı devlete değil, fakat Osmanlı Devleti'ne ve hukukuna tabii olduklarını vurgulamak amacıyla yapıldığı söylenebilir. Şu halde 4 Ağustos 1915 tarihli notada yer alan bilgiler, İzmir Valiliği'nin, İspanya Konsolosluğu'nun, kavasını polis merkezine göndermeyerek, çağrılarını yazılı olarak yapılması talebini hoş karşılamadığını ortaya koymaktadır. Umur-ı hukukiye müdürünün verdiği tepkinin, mülki amirliklerin yeni yetkisinin, İspanya Konsolosluğu tarafından tanınmadığı ya da direnişle karşılandığı algısından kaynaklanması muhtemeldir.

Bu noktanın Konsolos Vera tarafından fark edilmediği ya da kasıtlı olarak önemsenmediği söylenebilir. Zira Valiliğe hemen ertesi gün yazdığı notasında “konsolos dragomanına,

süregelen meselede kendisini geri çekmesi ve diğer konularda tartışmaya girmemesi için talimat verdiğini; bu sınırlamanın yalnızca konsolosluk dragomanı göreviyle, Valiliğe yaptığı ziyaret ve attığı adımlar için geçerli olduğunu; kişisel meseleleri ve ziyaretleri için kendisine tam serbestlik sağlandığını” bildirmektedir. Bununla birlikte; bazı nahoş sorunları bertaraf etmek için dragomanın Valiliğe çağırılması yerine, yazılı olarak ve Konsolosluğa başvurulmasını talep etmektedir (AMAE, 3025, 91, 6 Ağustos 1915).^{ix}

İzmir Konsolosu'nun, dragomana verdiği bu talimatına; Mr. Donikian ve umur-ı hukukiye müdürü arasında 5 Ağustos günü İzmir Valiliği'nde geçen ikinci bir görüşmenin sebep olduğu anlaşılmaktadır. Bu görüşmede Mr. Donikian'a “İzmir Valiliği'nin, Ángel Sánchez Vera'yı, İspanya Kraliyet Konsolosu olarak tanınmadığı, bu nedenle Konsolosluk yazışmalarına cevap verilmeyeceği” söylenmiştir (AMAE, 3025, 92, 7 Ağustos 1915). Yine aynı görüşme üzerine Konsolos Vera, 7 Ağustos günü; İzmir Valisi Rahmi Bey'e hitaben 18 sayfa uzunluğunda gerek üslubu gerekse içerik ve ileri sürdüğü argümanlar bakımından ‘nota’ niteliğini aşan bir yazışma göndermiştir. Hem konsolosluk dragomanı aracılığıyla iletilen ‘tanımama kararının’, hem de bu kararı protesto eden notanın; Konsolosluk ve Valilik arasındaki sürtüşmeyi, İspanya Dışişleri Bakanlığı'na kadar ulaşan bir krize dönüştürdüğü söylenebilir.

2. Diplomatik Kriz: Ültimatom

Krizin fitilini ateşleyen 7 Ağustos tarihli bu nota; Valilikle yaşanan sürtüşmenin, daha eskiye dayandığına dair bilgiler sunmaktadır. Buna göre; Konsolos Vera, İzmir'e gelişinin ardından 25 Mayıs 1914 tarihli yazışmasıyla, İzmir Valiliği'ne görevine başladığını bildirmiştir. Fakat Vali Rahmi Bey, beratını almadıkça kendisiyle görüşmeyeceği haberini ulaştırmıştır. Bunun üzerine Babıâli'den, Konsolos Vera adına berat^x talep edilmiştir. Osmanlı Hükümeti, belgenin hazırlanış süreci içinde Haziran 1914'te Aydın Vilayet İdaresi'ne; diplomatın berat beklemeksizin, İspanya Kraliyeti İzmir Konsolosu olarak tanınması için talimat vermiştir. Bu talimat sayesinde Vera, bir yıldan fazla süredir İspanya

İzmir Konsolosu olarak görevini yürütebilmiştir. Öte yandan belgenin halen kendisine ulaştırılmaması sebebiyle Konsolos; “*konu hukuktan ziyade nezaket olduğundan, (Vali'nin isteğine göre davranarak*”, kendisini ziyaret etmemiştir (AMAE, 3025, 92, 7 Ağustos 1915). Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden ulaşılan belgeler; Konsolos Vera'nın verdiği bu ayrıntıları doğrulamaktadır. Buna göre Hariciye Nezareti; İspanya Kralı tarafından İzmir Konsolosluğu'na tayin edilen Ángel Sánchez Vera'nın vazifesine başladığından haberdar edilmiş ve diplomat adına berat istenmiştir (Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA] HR. TO. 546. 1, ty). Bu istek doğrultusunda Babıâli, kendisine “*emsali veçhile berat-ı ali*” düzenlemiştir (BOA. BEO. 4300. 322487, M.16.07.1914). Gerek tayinin gerekse beratın hazırlanmasının, kapitülasyonların kaldırılmasından önce gerçekleştiğine dikkat çekmekte fayda vardır.

Konsolos Vera notasının devamında; İspanya Hükümeti'nce atanmasına ve Osmanlı Hükümeti'nce de yetkisinin tanınmasına karşın, umur-ı hukukiye müdürünün İzmir Valiliği'nin kendisini tanımadığına ilişkin sözlerini çok sert bir biçimde eleştirmektedir. Özellikle Umur-ı Hukukiye Müdürü'nün kendisinin konsolosluk yetkisini, henüz beratını almamış olmasından dolayı tanımamasını “*sözde sebep*” olarak tanımlamaktadır. “*(Müdürün) devletler hukukunu bilmekle yükümlü olmadığı ya da karar verdiği mesele, kendisinin yahut Vilayet İdaresi'nin uzmanlığına girmediği için*” uluslararası hukuk kurallarını ve teamüllerini uzun uzadıya ‘ders verircesine’ açıklamaktadır. Özetle; yetki belgesi talebi ilgili hükümet tarafından diplomatik kanalla ve açıkça reddedilmedikçe, “*önvarsayımsal*” olarak diplomata yetki belgesinin verilmiş kabul edileceğini; evrak hazırlanana kadar geçen sürede de ilgili diplomatın görevine devam edebileceğini savunmaktadır. Kendisinin de durumunun aynı sıradanlığı taşıdığını düşünmektedir. İzmir Valiliği'nin kendisini tanımaması hakkında sert ifadeleri ise oldukça çarpıcıdır:

Eğer Aydın Vilayeti, beratımın olağandan fazla geciktiğini düşünüyorsa ve İstanbul Hükümeti ya da Hariciye Nezareti'ne denk

gelen bir yetkiye sahipse bu yollara başvurabilir; fakat bu Kraliyet Konsolosluğu'nu ilgilendiren bir mesele değildir. Bana öyle geliyor ki İzmir Umur-ı Hukukiye Müdürü, Aydın Vilayeti İdaresi'nin güçleri hakkında son derece olağanüstü ve hatalı fikre sahiptir: Vilayetin siyasi ve idarî yetkisi -ne kadar istenirse istensin- bölgeseldir. Bir konsolosun tanınması ya da tanınmaması, vilayet tarafından lehinde ya da aleyhinde karar verilebilecek bir mesele değildir. Müdür bu meselede kendisini yetkili görerek, Aydın Vilayeti'ni bağımsız bir devlet yapmak istemektedir. Mesele diplomatik ilişkileri ilgilendirdiğinden, bu konuda, yasal olarak yalnızca uluslararası hukuk ve teamüllerin yeterliliğine sahip Hariciye Nezareti karar verebilir. (...) Yerel yönetimlerin kendilerini merkezi hükümet üstünde göremeyecekleri ve Hariciye Nezareti tarafından alınan bir kararı iptal edemeyeceklerini söylemeye gerek yok; ne var ki Umur-ı Hukuk Müdürü'ne göre burada yaptığımız bu (AMAE, 3025, 92, 7 Ağustos 1915).

İspanyol diplomat, protestosunun sonunda; Vali Rahmi Bey'in “*Aydın Vilayeti İdaresi (İzmir Valiliği) tarafından İspanya Kraliyeti İzmir Konsolosu olarak tanınıp tanınmadığı*” sorusuna açık ve resmi bir cevap vermesini talep etmektedir. Dahası; -Hukuk Müdürü, Konsolosluk yazışmalarının yanıtlanmayacağı garantisini verdiği için dolay- bu cevabın, kendisine 12 Ağustos 1915 günü akşamüstüne kadar iletmesini istemektedir. Bu sürede herhangi bir yanıtın ulaşmamasını; Valiliğin, kendisini konsolos olarak tanımadığının *fait accompli* (oldu-bitti) kanıtı olarak alacağını ve doğacak sorunlarda sorumluluk kabul etmeyeceğini bildirmektedir (AMAE, 3025, 92, 7 Ağustos 1915).

Bir bütün olarak ele alındığında, dil, üslup, içerik vb. olarak nota ya da protesto notasının da ötesinde olan bu yazışmanın, cevabını ‘ricadan’ ziyade ‘talep etmesi’ ve bir de bu cevabın verilmesi için ‘süre tanınması’; onu, diplomatik kurallar gereğince ultiमतom sınıfına sokmaktadır

(Sönmezoğlu (Ed.), 2000, s. 696). Konsolos Vera'nın, İzmir yerel yetkililerin, konsolosluk çalışanlarıyla görüşmelerine yazılı başvuru koşulu ve sınırlama getirmesi nedeniyle bile, "tanınmamaya" varan bir tepki çektiği unutulmamalıdır. Dolayısıyla, Valiliğin bu ultimatomu oldukça kötü karşılanmış olması beklenebilir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bu konuyla ilgili herhangi bir yazışmaya rastlanmadığı gibi; Konsolosun, verdiği sürenin dolmasına bir gün kala, amiri Elçi Arroyo'yu durumdan haberdar eden raporuna göre; Valilik önceki notalar gibi, bu ultimatoma da hiçbir cevap vermemiştir.

Konsolosun tanınmamasına gerekçe olarak öne sürülen beratın, İspanyol diplomatın henüz İzmir'e yeni atandığı sırada İzmir Valiliği tarafından talep edildiği ve kendisiyle resmi ilişkiler kurmanın temel koşulu olarak ileri sürüldüğü anlaşılmaktadır. Bu tavır, İzmir Valisi Rahmi Bey'in kendi kişisel tutumu olabilir; zira İspanyol diplomatın İzmir'e atanışı ve berat talebi kapitülasyonların ilgasından çok öncesine denk gelmektedir. Diğer taraftan, berat meselesinin tekrar gündeme getirilmesinin ve konsolosluk dragomanıyla yapılan görüşmelerin; bu yabancı temsilcilik üzerinde bir baskı kurma amacı taşıdığı da iddia edilebilir. Bu baskı; Osmanlı Hükümeti'nin, mülki amirlikler aracılığıyla, kapitülasyonların ilga kararını *de jure* tanınamalarına karşın, yabancı devletlerin kapitülasyonsuz rejime *de facto* geçişlerini sağlama girişiminin bir parçası olarak yorumlanabilir.

3. İspanya İstanbul Temsilciliği'nin Krize Yaklaşımı

Konsolos Vera; ilgili notalarla birlikte, yaşanan bu olaylardan İstanbul Temsilcisi Elçi Arroyo'yu haberdar ettiği raporunda, berat konusunun İzmir'e tayin oluşundan 1 yılı aşkın süre sonra, şimdi sorun olarak doğmasını "*garip ve anlaşılmaz*" olarak tanımlamaktadır (AMAE, 3025, 23, 11 Ağustos 1915). Ona göre; 30 Temmuz tarihli sözlü notası, tamamen masumane olduğu gibi; konsolosluk dragomanının çağrılarak tehdit edilmesine sebebiyet verecek nitelikte de

değildir. Valilik, bu tehditleri protesto eden notada da ciddi bir sorun bulamamış; arzuladığı sorunu yaratmak üzere, dragomanı ikinci kez çağırarak, kendisini tanımadığını söylemiştir. Konsolos, bazı şüpheleri olmakla birlikte; bu kasıtlı tavrın nedeninin ve gayesinin ne olduğunu bilmemektedir. Şu durumda kendisinin İzmir'deki durumunun ivedilikle netleştirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle İstanbul Hükümeti'nin İzmir Valisi'ne emir vermesi ve bu emirlerin uygulanmasını garanti edecek şekilde otoritesini kullanmasını talep etmektedir (AMAE, 3025, 23, 11 Ağustos 1915).

Elçi Arroyo'nun konuyla ilgili görüşü ise, Konsolosun olayları yönetim şeklinin başından itibaren hatalı olduğu yönündedir. Osmanlı polisinin Konsolosluğa kadar "*zahmet ettirilmesi*" yerine, kavasın, yasalar gereği yerel yetkililerin çağrılarına icabet etmesi gereklidir: "*Çağrının nereden ve ne amaçla yapıldığı yönündeki şüpheler, çağrıya uymamakla değil, ancak çağrıya uyararak, yerinde açıklığa kavuşturulabilirdi*". Bununla birlikte, dragomana yapılan tehditleri protesto eden notasını; "*incelik ve ölçünün yanı sıra, yerel bir memurun kendi amirlerine karşı işlediği kusurlar için ceza talep etmesi sebebiyle, gerekçe bakımından da eksik*" bulmaktadır. 7 Ağustos tarihli son notayı ise "*incelikten yoksun, gereğinden fazla kapsamlı ve yakışıksız*" olarak değerlendirmekte; daha da önemlisi, "*bu yüksek makama ultimatoma göndermek gibi oldukça ciddi bir adım atmadan önce kendisine danışmış olması gerektiğini*" yazmaktadır. Bütün bu yanıtlar nedeniyle Konsolos Vera'nın, misyon şefi olarak Elçi'nin kendisine "*ağır, çok ağır bir durum*" yarattığını belirtmektedir. Elçi Arroyo, Vera'nın, Kudüs Konsolosluğu yaptığı dönemde de valiliğe yazdığı benzer notaları nedeniyle Babıali tarafından iyi anılmadığını hatırlatmaktadır. Bu nedenle onun adına Babıali nezdinde bir girişimde bulunamayacaktır. Öte yandan İzmir Valisi Rahmi Bey'in Babıali'den Konsolosun beratını istemesi halinde; yeni hazırlanan beratlarda imtiyazlar yer almadığı ve İspanya Hükümeti'nin kapitülasyonların ilgasını kabul etmediği için verilecek belgeyi iade etmesi gerekecektir. Elçinin, kendisini Babıali'ye yeniden tanıtmaması ise

yine aynı sebeple imkânsızdır. Bununla birlikte, Rahmi Bey'in ultimatoma cevap vermemesi, buna gerek görmemesinden kaynaklanabilir. Ve hatta şimdiye kadar Konsolosu tanıdığına göre, halen de tanyor olabilir. Fakat durum böyleyse, tamamen onun “*lütüfkârlığından*” kaynaklanmaktadır; zira tıpkı İspanya’da bir valinin yetki belgesi istemesi gibi, İzmir Valisi’nin de berat isteme hakkı vardır. Elçi Arroyo’ya göre, “*bu lütüfkârlığa -mevcut koşullarda her zamankinden daha da fazla ihtiyaç duyulan- dikkat, incelik ve ihtiyatla, kavas gibi gerekçesiz zorluklar yaratmadan ulaşılabılır.*” İspanyol diplomat son olarak, Konsolos Vera’ya, yarattığı durumu çözme konusunda kendisinin yetersiz kalacağını belirtmektedir (AMAE, 3025, 16, 16 Ağustos 1915). Bu haliyle Elçi’nin, İzmir Valiliği ile arasını düzeltmesi yönündeki telkini dışında, krize hiçbir çözüm önerisi getirmediği; olaya müdahale etmek adına bir girişimde bulunmayı reddederek, bu konuda Konsolos Vera’yı yalnız bıraktığı söylenebilir.

İstanbul Temsilcisi; İspanya Dışişleri Bakanlığı’na yazdığı raporunda da “*Konsolos Vera’nın, yalnız İzmir’deki değil, ülkedeki tüm İspanyol diplomatik teşkilatı da tehlikeye atan, savunulmaz bir duruma soktuğunu*” yazmaktadır. Elçi, 1 Ekim 1914 tarihinden sonra alınacak beratın kapitülasyonların kaldırılmasını kabul anlamına geleceğine dikkat çekmekte; durumu Babıali ile çözmesi imkânsız olduğu için gerekli talimatların gönderilmesini istemektedir (AMAE, 3025, 299, 16 Ağustos 1915).

Görüldüğü üzere İstanbul Temsilcisi Elçi Arroyo, yaşanan olaylarda sorumluluğun tamamen Konsolos Vera’ya ait olduğunu düşünmektedir. Dahası, yeterli gerekçe olmadan ve ağır bir dilde yazılan bu notaların, İspanyol diplomatik teşkilatı için ciddi sonuçlar doğurabileceğini öngörmektedir. Elçinin öngörüsünde Konsolos Vera’nın Osmanlı Hükümeti tarafından *persona non grata* (istenmeyen kişi) ilan edilmesi, İzmir Konsolosluğu’nun kapatılması ya da ikili ilişkilerin kesilmesi gibi muhtemel sonuçlar üzerinde durmadığı, fakat doğrudan kapitülasyon rejimiyle bağlantı kurduğuna dikkat çekmekte fayda vardır. Bu nokta, İzmir Valiliği’nin İspanya Konsolosluğu ve çalışanlarına yönelik tavrının;

İspanya Hükümeti’ni ilgili yasalara uymaya zorlayarak, ilga kararını tanıtmaya yönelik bir manevra olduğu görüşünü kuvvetlendirmektedir.

Elçi Arroyo’nun Dışişleri Bakanlığı’na gönderdiği izleyen raporları, Konsolos Vera’nın yaşanan krizi sonlandırmada başarılı olamadığını ve konsolosluk yetkisinin tanınmaması nedeniyle durumunun daha da zorlaştığını göstermektedir. Elçi, mevcut durumda, yeni bir konsolosun atanmasının da yeni bir berat alınmasını gerektireceğini; bu nedenle hâlihazırda berat sahibi olan ve Osmanlı Hükümeti’nce konsolosluk yetkisi tanınan herhangi bir ülkenin tebaasından bir kişinin, İzmir’deki İspanyol tebaanın hak ve çıkarlarının temsilini üstlenmesinin uygun olacağını düşünmektedir (AMAE, 3025, 317, 23 Ağustos 1915). Elçi, Dışişleri Bakanlığı’na kapitülasyonlar meselesini bu şekilde aşmayı önerirken, Konsolos Vera’nın İspanya’ya gönderilmesi için Bakanlık’tan yetki talep etmektedir (AMAE, 3025, Telgraf, 20 Ağustos 1915).^{xi}

Bu arada, İzmir Valisi Rahmi Bey’in İstanbul’a gelmek üzere Hükümet’ten izin istediğini öğrenmesi, Elçi Arroyo’nun önerisini bir an önce uygulamaya koymasına sebep olacaktır. Böylelikle Elçi, Vali’nin Babıali’ye yapacağı şikâyetinin ya da Hükümet’in yeni bir berat düzenlemesinin önüne geçmeyi planlamaktadır. Konsoloslukta geçici olarak görevlendirmek üzere berat sahibi İspanyol vatandaşı bulunmadığı ve Hollanda İzmir Konsolosu’nun da yerel yetkililerle süren bir davası bulunduğu (büyükelçinin bu konsolosu görevden alabileceği) için; İspanya İzmir Konsolosluğu’nu devralmasını ABD Büyükelçisi’nden istemiştir. Teklifin kabul edilmesi üzerine “*Sñr. Sánchez Vera’ya*” konsolosluğu, ABD İzmir Konsolosluğu’na devretmesi için telgraf gönderirken; “*adı geçen memurun*” ne yapması gerektiği hakkında Bakanlık’tan talimat talep etmektedir (AMAE, 3025, 327, 30 Ağustos 1915). Raporunda, İzmir Konsolosluğu’nun ABD’nin temsiline devredilmesiyle birlikte; Vera için “*Señor (Bay)*” ve “*memur*” ifadelerinin kullanıldığı, böylelikle Vera’nın Osmanlı topraklarındaki konsolosluk

yetkisinin İspanyol diplomatik teşkilatı tarafından da lağvedildiği anlaşılmaktadır.

Konsolosluğun başka bir temsilciliğin himayesine devredilmesi çözümünün; Elçi Arroyo'ya Konsolos Vera tarafından da teklif edildiği görülmektedir. İzmir'de berat sahibi olan mesleki konsolos olarak; Hollanda Başkonsolosu ile tüm savaştan devletlerin ve İtalya'nın Osmanlı topraklarındaki hak ve çıkarlarını temsil etmekte olan ABD Konsolosu'nun bulunduğunu; öte yandan Almanya ve Avusturya konsoloslarının, Osmanlı Devleti'nin müttefiki olması nedeniyle tercih edilmemesi gerektiğini yazmaktadır. Bunlar dışında, halen tarafsız olmalarına karşın, Yunanistan ve Bulgaristan devletleri her an savaşa dâhil olabileceklerdir. Bu çözüme ilaveten, Vera; İspanya İzmir Konsolosluğu danışman avukatı Dr. Elliadi'nin de geçici olarak konsolos yardımcısı olarak yetkilendirilmesini önermektedir.^{xii} Yerel yetkililer nazarında *persona grata* (makbul kişi) olan Dr. Elliadi; -Vali'nin, Vera'yı kabul etmemesi ve merhum Konsolos Yardımcısı Mr. Routh'un İngiliz tebaasından olması nedeniyle- zaten, şu ana kadar tüm resmi toplantı ve kutlamalarda İspanya Konsolosluğu'nu temsil etmektedir.^{xiii} Konsolos Vera kendisi için de; “*yeni bir talimat alana kadar, kötü karşılanan can sıkıcı bir yabancı olarak İzmir'de kalması halinde, yerel yetkililere ‘Yeni görevlendirmesine kadar Sñr. Sánchez Vera, konsoloslukta yasal danışman olarak kalacaktır’ tarzında bir bilgilendirme yapmayı*” önermektedir. Öte yandan konsolosluk görevinden yasal danışmanlığa indirilmesi halinde; “*İzmir'de yerel yetkililerin, sıradan bir İspanyol vatandaşı olarak kendisine zorluk çıkarabileceklerini*” düşünmektedir. “*Bu eziyetler; onlar için ve tüm dünya nezdinde İspanya Konsolosu'na yapılmış olacağından, bu durumdan ulusal onur da yara alacaktır*”. Diplomat Vera bu durumu, bir yelkenli ile Urla'dan Midilli'ye veya Afyon'dan İstanbul'a geçip ülkeyi terk ederek ya da Konsolosluğa yerleşip Urla'daki gemi blokajı kalkana kadar hiç dışarı çıkmayarak engellemeyi planlamaktadır. Bu konuda İstanbul Temsilcisi'nin talimatlarını istemekte ve mevcut koşullar altında konsolosların muaf tutulduğu ikamet tezkeresi için

polise başvurup vurmaması gerektiğini sormaktadır (AMAE, 3025, 26, 19 Ağustos 1915).

Elçi Arroyo; Dr. Elliadi'nin geçici olarak konsolos yardımcısı olarak atanması önerisini; Avusturya vatandaşı olmasının, İspanya'nın I. Dünya Savaşı içinde tarafsızlığıyla örtüşmeyeceği nedeniyle reddetmektedir. Konsolos Vera'nın ülkeden ayrılmak ya da İzmir'de kalmaya devam etmekle ilgili sorusuna ise “*arzu ve gayesini bilmediği için tamamen kişisel olan bu soruya cevap veremeyeceğini*” yazmaktadır (AMAE, 3025, 22, 26 Ağustos 1915).

Vera'nın “yasal danışman” sıfatıyla konsoloslukta çalışmaya devam etmesiyle ilgili olarak Elçi Arroyo; böyle bir atama yapamayacağına, ancak konsolos ve yerel yetkililerin ilişkilerini kesmesi durumunda, konsolosluk ajansı açabileceğine dikkat çekmektedir (AMAE, 3025, 23, 26 Ağustos 1915).

Osmanlı ve İspanya devletleri ikili ilişkilerini kesmemiştir; doğal olarak da ilişkilerin kesilmeden devam etmesi gerekmektedir. Dışişleri Bakanı'nun emri olmadan yetkilerim yeni makam ya da kadro yaratmayı içermemektedir. İçerse dahi sizin (hangi görevle olursa olsun) konsolosluktaki varlığınız; Valilik ile samimi ilişkiler kurabileceğinize dair kehanette bulunmaya yeterli bir temel teşkil etmemektedir (AMAE, 3025, 23, 26 Ağustos 1915).

Elçi, ikamet tezkeresiyle ilgili olarak; Vera'nın yazdığı gibi bunun “*yabancılara yönelik güvensizlikten kaynaklanan bir fişleme*” olmadığını; aksine savaşın olağanüstü koşulları gibi bir sebeple yapıldığını savunmaktadır. Ona göre, bu uygulamanın diğer önemli sebebi de kapitülasyonların ilgasıdır:

Kısa bir süre öncesine kadar Hükümet, yabancılarla ilgili hiçbir şeye müdahale etmezken, şimdi, kapitülasyonların yürürlükte olmadığını iddia ederek bu tür uygulamalar getirmektedir. Belki de bu uygulamalar yerleşene kadar sıkı sıkıya takip etmek zorunda hissetmektedir. Her hâlükârda bu kanunlar, bağımsız ve egemen

bir devletin yasalarıdır. Burada ikamet etmek isteyen herkes de bu kanunlara uygun davranmalıdır (AMAE, 3025, 23, 26 Ağustos 1915).

Elçi Arroyo'nun, yaşanan krize bizzat Vera'nın sebep olduğuna ve herhangi resmi bir görevle İzmir'de bulunuşunun bu krizi devam ettireceğine inandığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle, diplomat ve İspanya Konsolosluğu arasında bağın devam etmesine yönelik önerisini reddettiği açıktır. Dahası, Elçi'nin; bu yazışmasından önce, Vera'nın İspanya'ya geri dönmesi için Dışişleri Bakanlığı'ndan izin istediği de unutulmamalıdır. Bakanlıktan henüz bir talimat gelmediği ve bu süre zarfında İzmir'de sivil olarak bulunması ihtimaline karşı diplomata, ikamet tezkeresine başvurmasını öğütlemektedir. Bu noktaya dikkat çekmekte fayda vardır. Zira Elçi; bu uygulamanın, kapitülasyonların ilgasıyla doğrudan ilişkisini vurgulamış, buna karşın yine de Vera'nın tezkere almasını istemiştir. Şu halde, İzmir Konsolosluğu'nu henüz ABD'ye devredilmemiş olmasına rağmen, Diplomat Vera'nın resmi görevinin sona erdiğini ve tezkereye sivil olarak başvuracağına işaret ettiği söylenebilir. Bir başka deyişle, kapitülasyonların ilgası sonrasındaki kanun ve düzenlemeleri dolaylı olarak bile tanımaktan kaçınan Elçi Arroyo'nun, bu düzenlemelere bir sivil olarak tâbi olmanın İspanya Hükümeti'ni bağlayıcı hiçbir etkisi olmayacağından sakın davrandığı düşünülebilir.

4. Konsolos Vera'nın Savunusu

İstanbul Temsilciliği'nin yaşanan kriz ve aldığı tedbirlerle ilgili raporlarının, I. Dünya Savaşı içinde posta ve telgraf servisinde yaşanan sıkıntılar nedeniyle, İspanya Dışişleri Bakanlığı'na geç ulaştığı görülmektedir. Hatta İzmir Konsolosluğu'nun ABD himayesine bırakıldığı 1 Eylül 1915 tarihine kadar, yalnızca iki telgraf ulaştığından, Bakanlık henüz konunun detaylarına vakıf değildir (AMAE, 3025, Telgraf, 20 Ağustos 1915; AMAE, 3025, Telgraf, 28 Ağustos 1915).

Benzer bir gecikme Türkiye içinde de yaşanmaktadır. Örneğin Konsolos Vera, İstanbul Temsilcisi'nin 16 Ağustos tarihli ve krize dair ilk yorumlarını barındıran yazışmasını, ancak 23

Ağustos günü almıştır. Konsolosun bu yazışmaya 18 sayfayı aşan cevabının; sert üslubuna karşın, Bakanlığa hitaben yazılmış bir savunma olduğu söylenebilir (AMAE, 3025, 28, 23 Ağustos 1915).^{xiv} Buna göre Vera; konsolosluk kavasının polis merkezine gitmesine izin vermeme gerekçesini; daha önce son iki kavasın da benzer çağrı ve kontroller sonunda, Osmanlı yetkilileri tarafından görevlerinden el çektirilmiş olmalarıyla açıklamaktadır. Osmanlı polisinin kavasın evraklarını kontrol etmek için konsolosluga kadar "zahmet etmesini" ise benzer bir durumu engellemek adına istediğini belirtmektedir. Umur-ı hukukiye müdürünün cezalandırılmasını ise, Elçi'nin iddia ettiği gibi Vali Rahmi Bey'e karşı işlediği suç için değil, fakat konsolosluk çalışanına hakaret ve tehditleri için istediğini savunmaktadır. Bütün bu gelişmeler sonunda Arroyo'nun "ağır, çok ağır" olarak tanımladığı durumdan ancak, "kendisini derin diplomasi labirentlerine uyduramadığı için suçlu olabileceğini" yazmaktadır (AMAE, 3025, 28, 23 Ağustos 1915).

Vali Rahmi Bey'e verdiği ultimatomla ilgili olarak; "kendisine sözle de olsa, resmi olarak dragoman aracılığıyla ilişkilerin koptuğunun bildirilmesinin, ultimatodan da öte olduğunu"; bunun karşısında tartışmaya yer vermeyen açık bir onaylama ya da yalanlama alması gerektiğini; konuyu bir an önce netleştirmek için süre tanıdığını; ancak alacağı cevaptan sonra İstanbul'u haberdar etmeyi planladığını yazmaktadır. Bir başka deyişle Vera, ultimatomu geçerli ve haklı gerekçelerle yazdığını savunmaktadır. Diplomat Vera Osmanlı Hükümeti'nin yeni berat çıkarması ihtimaline karşı Elçi Arroyo'ya şöyle bir öneri getirmektedir:

Eğer beratımı alırsanız tehlikeli durumdan, onu hemen iade ederek ve size has olan o nezaketle, artık belgeye ihtiyaç kalmadığını, çünkü sözü geçen memurun görevinden kalıcı olarak istifa ettiğini söyleyerek kaçınmak uygundur. Ve ülkeden ayrılışımı, siz nasıl isterseniz -transfer edilerek ye da lisanslı olarak- yapabilirim. Ve ülkeden lisanslı olarak ayrılacaksam, -siz ekselanslarının, istifamın kalıcı olduğu teminatınızı yalanlamaması için- işler o

raddeye gelecek olursa, mesleğimden istifa etmeye şu an itibariyle söz veriyorum. (AMAE, 3025, 28, 23 Ağustos 1915)

İspanyol diplomat, berat belgesini teslim almayı sorunun olmasının altında yatan sebepleri hala bilememektedir. Fakat Osmanlı yetkililerinin İspanya Konsolosluğu ile bir çatışma yaratmak amacıyla, kasıtlı olarak böyle davrandıkları görüşündedir. Diplomat, İzmir’de, Rahmi Bey hakkında İngiliz yanlısı olduğu, düşman donanmasıyla Urla yolunu açmak için uzlaştığı, istifa etmek istediği vb. gibi asıllı-asılsız bir sürü söylenti dolaştığını belirtmektedir. Fakat bunlardan hiçbiri diplomata, İspanya Konsolosluğu’na sorun çıkarması için yeterli görünmemektedir. Vali Rahmi Bey’in bu tavrı daha Vera’nın İzmir’e atanışıyla başlamıştır. Şehre varışından bir iki gün sonra, adet olduğu üzere Vali’ye görevine başladığını bildiren bir yazı göndermiş; fakat dragoman aracılığıyla cevaben, beratı olmadan ziyarete kabul edilmeyeceği bildirilmiştir. Konsolos, bunun üzerine durumu hem İstanbul Temsilciliği’ne hem de İzmir Maslahatgüzarlığı’na yazmış; Maslahatgüzar kendisine beratı hazırlanana kadar ziyaretini ertelemesini tavsiye etmiştir. Vera, bir gezi için ayrıldığı İzmir’e dönüşünde, yine Vali’ye gelişini bildiren yeni bir yazışma göndermiştir. Bu süre içinde kendisinin tanınmaması diye bir mesele yoktur, fakat Rahmi Bey hala kendisini ziyarete kabul etmemektedir. Bu nedenle İzmir Fahri Konsolosu Mr. Routh; İstanbul Temsilciliği Dragomanı Sñr. Fernández’e beratla ilgili gelişmeleri sormuştur. Sñr. Fernández, beratın çıktığını, fakat bir hatanın düzeltilmesi amacıyla belgenin iade edildiğini; fakat berat çıkarıldığı için Vera’nın konsolosluk yetkisinin, şüpheye yer vermeyecek şekilde tanındığını bildirmiştir. Belgenin teslimi bekleyişi devam ederken Vali Rahmi Bey, en son Nisan ayında İzmir’deki dragomanı çağırarak, beratın hazır olup olmadığını sormuştur. Bununla birlikte tanınmayla ilgili hiçbir söz sarf etmemiştir. En son Elçi Arroyo’nun *“incelikten yoksun, gereğinden fazla kapsamlı ve yakışksız”* olarak tanımladığı yazışmaya kadar da berat konusu ya da tanınmama meselesi geçmemiştir. Ne var ki Konsolos Vera,

geçen bunca sürede İzmir’de verilen hiçbir resmi davete çağrılmamış; *“yok sayılarak aşağılanmış”*. Bu nedenle Elçi Arroyo’nun, kendisini meslektaşları arasında zor duruma düşüren Vali Rahmi Bey’in *“lütufkârlığına başvurmak”* yönündeki tavsiyesini hararetli sitemle karşılamaktadır (AMAE, 3025, 28, 23 Ağustos 1915).^{xv}

Konsolos Vera’nın bu yazışmasında verdiği bilgiler; Osmanlı Hükümeti tarafından kendisine konsolosluk yetkisi veren beratın, 1914 yılı Temmuz ayında çıkarılmış olmasına karşın (BOA. BEO. 4300. 322487, M. 16.07.1914), gerekli düzeltmelerin yapılması için İstanbul Temsilciliği tarafından iade edildiği yönündedir. Belgenin daha sonrasında teslim alınmamasının nedeni olarak; düzeltme işlemi için beklenirken, kapitülasyonların kaldırılmış olması düşünülebilir. Zira çok önceden hazırlanmış olmasına karşın, beratta bu tarihten sonra, konsolosluk ve adli imtiyazlarının yer almaması ihtimaline karşı belgenin tekrar talep edilmemesi ya da teslim alınmaması muhtemeldir.

İstanbul Temsilcisi Arroyo’nun 26 Ağustos tarihli yazışmalarının Vera’ya ancak, İzmir Konsolosluğu’nun ABD’nin himayesine verildikten sonra, 4 Eylül günü ulaştığı anlaşılmaktadır. Vera’nın, arşiv dışında tüm konsolosluk devrettiğini haber verdiği cevabında^{xvi}, kendisinin görevden alınmasına kadar varan kriz sürecinde; amiri Elçi Arroyo’nun sorumlu olduğuna yönelik suçlamaları dikkat çekmektedir (AMAE, 3025, 30, 4 Eylül 1915). Diplomat Vera, İzmir’e –tıpkı Elçi’nin kendisi gibi- İspanya Hükümeti tarafından tüm haklarıyla atandığına dikkat çekmekte; hal bu iken, Elçi’nin, kendisinin yasal danışman olarak konsoloslukta kalmasını hiç tartışmadan reddedişini; *“konuyu kişiselleştirmeye çalışması”* olarak görmektedir. Dahası; *“İzmir’deki durumu olanaksız hale gelmişse, ne kendisinin hareketlerinden ne şahsından, fakat Elçi Arroyo’nun eylemsizliğinden kaynaklanmaktadır.”* Vera’ya göre, İzmir Valisi Rahmi Bey’in beratı olmaması sebebiyle kendisini tanımadığını haber verdiği andan itibaren, Elçi Arroyo, ‘duruma müdahale etmesinin imkânsız

olduğu, hiçbir şey yapamayacağı' cevaplarıyla yetinmiştir:

Ekselansları hiçbir şey yapmıyor çünkü hoşuna gitmeyecek şekilde düzenlenmiş bir berat gönderilmesinden korkuyor. (...) Böylelikle bin türlü çözüm bulunabileceken, bir valinin konsolosluğu mahvetmesine, sessiz kalarak onay vermiş oluyor. Oysa ne yazarsa yazsın, iade etmek şerhiyle, berat istenebilirdi. Böylelikle buradaki yetkililere sunmaktan sonra geri verilmesi halinde bile, ne kapitülasyonlar ne de siz ekselanslarının Babiali ile iyi ilişkileri tehlikeye atılırdı. Hatta sizin pasifliğiniz nedeniyle kurtarılamayan diğer şeyler de kurtarılırdı (AMAE, 3025, 30, 4 Eylül 1915).

İstanbul Temsilcisi, bu yazışmaları Dışişleri Bakanlığı'na ilettiği raporunda diplomatın tepkisinden şikâyet etmektedir. Ona göre Vera, kendisinin de aynı yöndeki önerilerine karşın, İzmir Konsolosluğu'nun ABD'ye devredilmesinden memnun kalmamıştır. Özellikle Vera'nın bu devri-durumun bu olmadığını ve hatta kendisinin böyle bir yetkisinin olmadığını bilmesine karşın- İzmir Konsolosluğu'nun kapatılması olarak yorumlamasını eleştirmektedir (AMAE; 3025, 342, 7 Eylül 1915).

Söz konusu diplomatik raporlar; İzmir Valiliği ile İspanya Konsolosluğu arasında yaşanan krizin; İzmir Konsolosluğu'nun görevden alınmasıyla sonuçlanmasının da ötesinde, Türkiye'deki İspanyol diplomatik personeli arasında da karşılıklı suçlamalara sebep olduğu doğrultusundadır. Zira Diplomat Vera; İspanya Hükümeti tarafından İzmir'e atanmışken, görevden alınışının İstanbul Temsilcisi Arroyo'nun kişisel bir kararı olduğu iddiasındadır. Elçi Arroyo'nun hem krizi yönetim biçimiyle hem de krizi çözümleyişiyle ilgili görüşü; doğrudan kendisini gözden çıkardığı yönündedir. Öte yandan diplomatın bu suçlamalarla,- Elçi'nin de işaret ettiği üzere-, gerek konsolosluğun devri çözümünü kendisinin önerdiğini; gerekse işlerin o raddeye gelmesi halinde, yalnızca görevinden değil, mesleğinden de istifa etmeye hazır olduğuna yönelik sözlerini göz ardı ettiği söylenebilir.

5. Konsolosluğun Devri: Osmanlı ve İspanyol Yetkililerin Değerlendirmesi

İstanbul Temsilciliği 30 Ağustos günü Konsolos Vera'ya; ABD Konsolosluğu'nun İspanyol hak ve çıkarlarının temsiliyle görevlendirildiğini; ABD Büyükelçisi Morgenthau'nun yetkililerden bu yeni temsil için izin isteyeceğini telgrafla bildirmiştir (AMAE, 3025, 327, 30 Ağustos 1915). Ertesi gün çektiği telgrafında ise Dışişleri Bakanlığı'nın kendisine İspanya'ya dönüşü için izin verdiğini aktarmıştır (AMAE, 3025, Telgraf, 28 Ağustos 1915; AMAE, 3025, 332, 31 Ağustos 1915). Diplomat Vera; aldığı talimat üzerine ertesi gün, İzmir İspanya Konsolosluğu'nu İzmir ABD Konsolosluğu'na devretmiştir (AMAE, 3025, 29, 1 Eylül 1915). Böylelikle İstanbul Temsilciliği; 1 Eylül 1915 tarihi itibarıyla Osmanlı Hükümeti'nin yeni bir berat düzenlemesiyle karşılaşılacak 'sorunu' geçici olarak bertaraf etmiştir.

Osmanlı Devleti'nin bu gelişmeyle ilgili tepkisine; Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nin 5 Eylül 1915 tarihinde Aydın Vilayeti'ne gönderdiği cevabından ulaşılmaktadır. Buna göre "*Hariciye Nezareti olaya müdahale edeceği sırada, İspanya Konsolosluğu'nun görevinden azledildiği ve İspanya çıkarlarının Amerikan konsolosluğuna bırakıldığı, yazılı olarak Sadaret'e bildirilmiştir*". Emniyet Müdürlüğü, Aydın Vilayeti'nden, "*bir sakıncası olmadıkça ABD Konsolosluğu'na verilen bu ek görevin tanınmamasını*" istemektedir (BOA. DH. ŞFR. 55. 56. H. 24.10. 1333). Bu bilgi; İzmir Valiliği'nin Konsolos Vera'nın beratının bulunmamasıyla ilgili Hariciye Nezareti'ne şikâyetinde bulunduğunu ya da diplomatın beratını talep ettiğini göstermektedir. Bununla birlikte Hariciye Nezareti'nin herhangi bir adım atmasına fırsat kalmadan, Konsolos Vera'nın, görevden alındığı anlaşılmaktadır. Şu halde İstanbul Temsilcisi Arroyo'nun öngörüsünde haklı çıktığı; Vera'nın azli ve konsolosluğun devriyle, duruma tam zamanında müdahale ettiği söylenebilir. Bununla birlikte Emniyet Müdürlüğü'nün, İspanya Konsolosluğu'nun devir işlemi kabul etmekten yana olmaması; Osmanlı yetkililerinin, bu müdahalenin ve altında yatan gayenin bilincinde olduklarını da göstermektedir. Osmanlı yetkililerinin, İstanbul Temsilciliği'nin bu

hamlesini boşa çıkarmayı ve böylelikle İspanya'yı yeni bir berat alımı için zorlamayı amaçladığı söylenebilir. Zira bu durumda İspanya'nın; kendi tebaasının yoğun olarak yaşadığı kozmopolit liman şehri İzmir'deki konsolosluğunu kapatmak ya da buraya atayacağı yeni konsolos için yetki belgesine başvurmak arasında seçim yapmak zorunda kalacağı açıktır. İkinci yolun tercih edilmesi ise; Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları ilga kararını tanımak anlamına gelecektir. Fakat en nihayetinde Osmanlı yetkililerince Ekim ayıyla birlikte bu devrin kabul edildiği^{xvii} ve ABD'nin, I. Dünya Savaşı'na katıldığı 1917 yılına kadar İzmir'deki İspanyol hak ve çıkarlarının temsili görevini ABD Konsolosu'nun sürdürdüğü görülmektedir (BOA, DH. EUM. 5 Şb. 38.42 H. 28.08.1335).

İspanya Dışişleri Bakanlığı'nın yaşanan kriz ve alınan tedbirlerin ayrıntılarını; ilgili rapor ve belgelerin geç ulaşması nedeniyle ancak 1915 yılı Eylül ayının sonunda edindiği görülmektedir. Bu süre zarfında Konsolos Vera'nın yurda dönüşü için izin vermesinin dışında, İstanbul Temsilciliği'ne yalnızca "*İspanyol prestijinin ve Türk yetkililerle iyi ilişkilerin devam ettirilmesi*" yönünde oldukça geniş kapsamlı bir talimat göndermiştir (AMAE, 3025, Telgraf, 2 Eylül 1915).

İspanya Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı ile Siyaset Departmanı Şefi'nin^{xviii} konuyla ilgili değerlendirmelerinin ortak noktası; raporlarda yer alan bilgilere göre, Diplomat Vera'nın "*gönderdiği notalarda argümanlarını garip teoriler ve diktatörce prosedürlerle desteklediği ve böylelikle Türk yetkililerle ilişkilerinde inceliksiz bir tavır takındığı*"dır. Bakanlık, değerlendirmeler sonunda, Diplomat Vera'ya derhal İzmir'den ayrılması; İstanbul Temsilcisi'ne ise "*İzmir'deki İspanyol vatandaşların korunmasına halel getirmeden, korkulan beratın verilmesini önleyecek şekilde hareket etmesi*" için emir verilmesine ve ayrıca İzmir'e yeni bir konsolos atamasının gerekip gerekmediğinin görüşülmesine karar vermiştir. Bununla birlikte, Personel Şefliği tarafından Diplomat Vera hakkında 29 Eylül 1915 tarihinden itibaren soruşturma dosyası açılmıştır. (AMAE, 3025, Özel Yazışma, 21 Eylül 1915;

AMAE, 3025, Özel Yazışma, 28 Eylül 1915; AMAE, 3025, Özel Yazışma, 29 Eylül 1915). Yine aynı gün İspanya Dışişleri Bakanı'nın imzasıyla İstanbul Temsilciliği'ne gönderilen talimatla; Elçi Arroyo'nun "*İzmir Konsolosu Sánchez Vera'nın sebep olduğu olayla ilgili olarak aldığı önlemler onaylanmış*" ve Vera'nın, açılan soruşturma dosyasında kendisine yöneltilen suçlamaları yanıtlamak üzere derhal Madrid'e yola çıkması emredilmiştir (AMAE, 3025, Real Orden, 29 Eylül 1915).

Söz konusu belgeler; Dışişleri Bakanlığı'nın da, yaşanan krizde doğrudan doğruya Konsolos Vera'yı sorumlu bulduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte Bakanlık, -Elçi Arroyo'ya benzer bir şekilde- krizi; İzmir Konsolosluğu'nun kapatılması ya da Osmanlı-İspanyol diplomatik ilişkilerin kesilmesi gibi muhtemel sonuçlar üzerinden değil; fakat doğrudan kapitülasyon rejimiyle bağlantılı olarak değerlendirmiştir. Bu sebeple İzmir'e yeni bir konsolos ataması halinde, "korkulan beratın verilmesi" tehlikesini göz önünde bulundurmaktadır. Bu haliyle İspanyol yetkilileri, kapitülasyonların ilgasını yetki belgesi üzerinden dolaylı olarak tanımak anlamına gelebilecek bir adım atmak yerine; konsolosun geri çekilmesini ve İspanyol hak ve çıkarlarının bir başka devlet tarafından temsilini tercih etmektedir. Bu nokta, İspanya Hükümeti'nin Eylül 1914'ten bu yana özellikle adli ve konsolosluk kapitülasyonlarının korunmasına ve ilga kararının tanınmamasına yönelik politikasını sürdürdüğü göstermektedir.

İspanya Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nden edinilen belgeler, ulaşım yollarının kısıtlı olması sebebiyle Ekim ayında halen İzmir'de bulunan Diplomat Vera'nın (AMAE, 3025, 383, 6 Ekim 1915), Madrid'e nasıl ve ne zaman döndüğü ile ilgili bilgi vermemektedir. Aynı şekilde, soruşturma süreci ve sonucu hakkında da verilere ulaşılamamıştır. Bununla birlikte İspanya Resmi Gazetesi'nin 15 Ocak 1916 nüshası, Santo Domingo'da (Dominik Cumhuriyeti), 2. sınıf konsolos olarak görev yapan Ángel Sánchez Vera'nın, fiili hizmet süresi nedeniyle 1. sınıf konsolosluğa terfi ettirilerek, Ecuador Quito (Ekvator) Başkonsolosluğu'na atandığını ilan etmektedir (*Gaceta de Madrid*,

núm. 15, 15.01.1916, s. 98). Bu durumda, Diplomat Vera'nın soruşturma sonucunda merkeze çekilmediği ve kısa bir süre içinde Santo Domingo'da atanarak, 1915 yılının son aylarında burada görev yaptığı söylenebilir. Bununla birlikte Quito'daki görevi sırasında istifa etmesi üzerine, 1921 yılında Dışişleri Bakanlığı ile ilişkisinin kesildiği anlaşılmaktadır (*Gaceta de Madrid*, núm. 146, 26.06.1921, s. 810).

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin 1 Ekim 1914'ten itibaren kapitülasyonları ilga ettiğini duyurması, bu imtiyazlardan yararlanan devletlerin itirazlarıyla karşılaşmıştır. Bu devletlerden İspanya Kraliyeti, tek taraflı olarak alınan bu kararı tanımamış, özellikle *1782 Barış, Dostluk ve Ticaret Antlaşması* ile edindiği adli ve konsolosluk kapitülasyon haklarını saklı tuttuğunu duyurmuştur. Osmanlı Hükümeti ise çıkardığı kanun ve talimatnamelerle, imtiyazların yer almadığı bir adli, ticari ve malî düzeni sağlamıştır. Yabancı temsilciliklerin konsolosluk ve adli ayrıcalıklarını tümden ortadan kaldıran bu kanunlar; Osmanlı mülki amirliklerine, dokunulmazlığı bulunmayan konsolosluk çalışanları üzerinde yetkiler tanımıştır. Hatta bir bakıma devletler hukuku içinde var olan bu yetkileri, Osmanlı Hükümeti kendi yerel idarecilerine iade edilmiştir. Böylelikle Osmanlı Devleti'nin yabancı devletlerle ikili ilişkileri; merkezden ve yerel idari birimlere kadar devletler hukukunun prensiplerine uygun hale gelmiştir.

İzmir Valisi Rahmi Bey'in henüz Mayıs 1914'te göreve başlayan Konsolos Ángel Sánchez Vera'dan talep ettiği yetki belgesi, kapitülasyon rejiminin ilgasıyla birlikte daha da önem arz etmiştir. Vali Rahmi Bey'in, İzmir Konsolosu'nu beratını almadan ziyaretine kabul etmeme tavrı; bu gelişme sonrasında, onun konsolosluk yetkisini tanımama şeklinde yön değiştirmiştir. İspanya İstanbul Temsilciliği bu durumun; adli ve konsolosluk imtiyazlarının yer almadığı yeni bir berat alımına götüreceğini; böylelikle İspanya'nın kapitülasyonların ilgasını kabul etmesi gibi bir sonuç doğuracağını öngörmüştür. Temsilcilik, 1

Ekim 1914'ten bu yana benimsediği politikaya tutunarak, kapitülasyon rejiminden ödün vermek yerine, konsolosunu geri çekme ve İzmir Konsolosluğu'nu başka bir devlete devretme yolunu tercih etmiştir. Bu şekilde İspanya hem yetki belgesi sorunu aşmış hem de İzmir'deki İspanyol hak ve çıkarlarının temsili devamını sağlamıştır. Bununla birlikte Emniyet Müdürlüğü'nün, İzmir Konsolosluğu'nun ABD himayesine verilisinin kabul edilmemesi yönünde görüş belirtmesi; Osmanlı yetkililerinin gerek İzmir Konsolosluğu çalışanlarına, gerekse İzmir Konsolosu'na yönelik baskılarının bilinçli olduğunu göstermektedir. Osmanlı Hükümeti bu şekilde, I. Dünya Savaşı'nın koşullarından faydalanarak kapitülasyonları kaldırdığı gibi; yine mülki amirlerin konsolosluk çalışanları üzerindeki yeni idari yetkilerini kullanarak, kapitülasyonların ilga kararını tanıtmayı hedeflemiştir. Konsolosun geri çekilmesi ve konsolosluğun devri kararı; Osmanlı topraklarındaki İspanyol diplomatik teşkilatı içinde karşılıklı suçlamalara sebep olmuşsa da, bu karar sayesinde İspanya; hak iddia ettiği imtiyazlardan faydalanamamakla birlikte, kapitülasyonlarla ilgili olarak belirlediği politikasını sürdürebilmeyi, yani; I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları kaldırmasını resmen kabul etmekten kaçınmayı başarabilmiştir.

Kaynakça

- AMAE (Archivo de Ministerio de Asuntos Exteriores), Correspondencia, Legajo: 3025, No: 89, 30 Temmuz 1915.
- AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, No: 90, 4 Ağustos 1915.
- AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, No: 91, 6 Ağustos 1915.
- AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, No: 92, 7 Ağustos 1915.
- AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, No: 23, 11 Ağustos 1915.
- AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, No: 16, 16 Ağustos 1915.
- AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, No: 299, 16 Ağustos 1915.
- AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, No: 26, 19 Ağustos 1915.

AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, No: 34, 19 Ağustos 1915.

AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, Telgraf, 20 Ağustos 1915.

AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, No: 317, 23 Ağustos 1915.

AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, No: 28, 23 Ağustos 1915.

AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, No: 22, 26 Ağustos 1915.

AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, No: 23, 26 Ağustos 1915.

AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, Telgraf, 28 Ağustos 1915.

AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, No: 327, 30 Ağustos 1915

AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, No: 332, 31 Ağustos 1915.

AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, No: 29, 31 Ağustos 1915.

AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, No: 29, 1 Eylül 1915.

AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, Emilio de Palacios y Fau'dan Eugenio Ferraz y Alcalá Galiano'ya Özel Yazışma, 21 Eylül 1915.

AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, Eugenio Ferraz y Alcalá Galiano'dan Emilio de Palacios y Fau'ya Özel Yazışma, 28 Eylül 1915.

AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, Emilio de Palacios y Fau'dan Eugenio Ferraz y Alcalá Galiano'ya Özel Yazışma, 29 Eylül 1915.

AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, Real Orden, 29 Eylül 1915.

AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, No: 383, 6 Ekim 1915.

AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, Telgraf, 20 Ekim 1915.

Arslan, O. (2008). I. Dünya Savaşı Başında Kapitülasyonların İttihad ve Terakki Yönetimi Tarafından Kaldırılması ve Bu Gelişme Karşısında Büyük Güçlerin Tepkileri. *Sakarya üniversitesi fen-edebiyat fakültesi dergisi*, 10(1), 261-278.

BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi) HR. (Hariciye) TO. (Tercüme Odası) 546. 1, tarih yok.

BOA. BEO. (Babı-ali Evrak Odası) 4300. 322487, Miladi 16.07.1914.

BOA. DH. (Dâhiliye) ŞFR. (Şifre Kalemi) 55. 56, Hicri 24.10. 1333.

BOA, DH. (Dâhiliye) EUM. 5 Şb. (Emniyet Umumiye Müdürlüğü 5. Şube) 38.42, Hicri 28.08.1335.

Cantillo, A. (Ed.). (1843). *Tratados, convenios y declaraciones de paz y de comercio*. Madrid: Imprenta de Alegría y Charlain.

Elmacı, M.E. (2001). *II. meşrutiyet'ten lozan'a kapitülasyonlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.

Ertan, T.F. (2015). Milli Mücadele'de İzmir (Aydın) Valisi Rahmi Bey. M.A. Parlak (Ed.) *Kurtuluş ve kuruluşun sembol kenti izmir* (ss. 519-527). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Gaceta de Madrid, núm. 15, 15.01.1916, s. 98.

Gaceta de Madrid, núm. 146, 26.06.1921, s. 810.

Guía Oficial de España 1915. (1915). Madrid: Sucesores de Rivadeneyra.

Konan, B. (2009). Osmanlı Devletinde Protégé (Koruma) Sistemi. *Ankara üniversitesi hukuk fakültesi dergisi*, 58(1), 169-188.

Marqués de Olivart, R. M. D. (Ed.). (1894). *Colección de los tratados, convenios y documentos internacionales (1859-1862)*. (V. 4), Madrid.

Mehmetefendioğlu, A. (1993). Rahmi Bey'in İzmir Valiliği. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 347-370.

Sönmezoğlu, F. (2000). Ultimatom. *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*. (s. 696). İstanbul: DER Yayınları.

Tabak, S. (1997). *İzmir şehri'nde mülki idare ve idareciler (1867-1950)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Toprak, Z. (2012). *Türkiye'de milli iktisat 1908-1918*. İstanbul: Doğan Kitap.

Türkkan Tunali, Y. (2016). *İspanyol diplomatik kaynaklarına göre I. dünya savaşı ve milli mücadele'de türkiye*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Yerlikaya, A. (2011). *Osmanlı devleti ve kapitülasyonlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Notlar

ⁱ Protégé, yani koruma sistemi; temelinde Osmanlı toprakları üzerinde görev yapan yabancı temsilcilerin, temsil ettikleri devlete verilen imtiyazlardan yararlanmasını öngörmektedir. Oysa zaman içinde konsolosluklar; ekonomik ve siyasi nedenlerle, diğer devlet vatandaşlarına ve hatta Osmanlı tebaasından kişilere de bu korumayı sağlamıştır. Bu nedenle, imtiyazlardan faydalanan kişilerin sayısı, Osmanlı topraklarında bulunan yabancı devlet vatandaşlarının

sayısından da fazla hale gelmiştir (Konan, 2009, ss. 170-171).

ii Osmanlı Devleti'nin kapitülasyon rejimine karşı ilk girişimleri Tanzimat Dönemi'nde gerçekleşmiştir. Daha çok imtiyazların suiistimalini önlemeye yönelik olan bu girişimler, rejimden faydalanan devletlerin itirazları nedeniyle başarılı olamamıştır. Osmanlı Devleti'nde kapitülasyonların tarihçesi ve kaldırma girişimleri için bk. (Yerlikaya, 2011; Elmacı, 2001, ss. 16-48). II. Meşrutiyet Dönemi'nde İttihat ve Terakki Hükümetleri bu konuda daha ısrarcı tavır almış; diğer devletlerle imzaladığı yeni anlaşmalarda kapitülasyonlara yer vermemiştir. Mevcut kapitülasyonların kaldırılması çalışmalarında da İttihat ve Terakki Hükümetlerinin Milli İktisat ve Milli Sermaye politikaları önemli bir rol oynamıştır. Konu hakkında geniş bilgi için bk. (Toprak, 2012, ss.185-218).

iii Talimatta vurgulanan 5. maddede, İspanyol vatandaşlarının Osmanlı topraklarında yararlanacağı diğer adli kapitülasyonlar yer almaktadır. Buna göre, konsolos ve tercümanlara yönelik 4000 akçeyi aşan davaları hiçbir Osmanlı mahkemesi göremeyecek, bu tür davalar Babiâli'ye sevk edilecektir. Osmanlı ve İspanyol vatandaşları arasında doğacak ticari ya da cezai herhangi bir dava için, İspanyol vatandaşlarına, yanında tercümanı bulunmadan tebligat yapılamayacak; dava görülemeyecek ve ceza verilemeyecektir. Davacı tarafların ikisinin de İspanyol olması halinde, kendi anayasa ve kanunları uyarınca işlem yapmakta tek yetkili, İspanyol konsolosluk mahkemeleridir (Cantillo (Ed.), 1843, ss.568-569; Türkkan Tunalı, 2016, s.124).

iv İspanya Dışişleri Bakanlığı'na Paris (Bordeaux), Londra, Petersburg, Roma (Quirinal), Berlin ve Washington'daki temsilciliklerinden gelen raporlar ışığında; benzer bir tavrın diğer devletler tarafından da benimsendiği görülmektedir. Özellikle Rusya, İngiltere ve İtalya hükümetleri malî ve ekonomik imtiyazlar konusunda daha esnek davranırken; adli ve konsolosluk kapitülasyonlarının kaldırılmasına kesin olarak karşı çıkmaktadırlar. (Türkkan Tunalı, 2016, ss. 118-121). Ozan Arslan (2008) ABD Hükümeti'nin kapitülasyonların ilgası karşısında tepkisinin çok sert olduğunu savunmaktadır (s. 272). Elmacı'nın 2001 yılında yaptığı tez çalışması ise, ABD Hükümeti'nin tepkisinin Osmanlı Büyükelçisine yönelik olduğunu göstermektedir (ss. 97-99). Konu hakkında tartışma için ayrıca bk. (Türkkan Tunalı, 2016, s. 122, dipnot 315).

v 15 Ekim 1914 tarihli kanun, *Kavanin-i Mevcudedeh Uhud-u Atıkaya Müstenid Ahkamın Lağvı Hakkında Kanun-u Muvakkat* iken; 17 Ekim 1914 tarihinde çıkarılan kanun, *Tebayı Osmaniye ile Tebayı Ecnebiye Arasında Mütevekkil Olup 18 Eylül 1330 Tarihinde Derdest-i Rüyet olan Deavinin Fasl-ı Hasımında Takip Edilecek Usul-ü Muhakemeye Dair Kanun-u Muvakkat*'dir.

vi Elmacı (2001) talimatların uygulanmaya başlamasıyla, özellikle İzmir'deki konsolosluklardan yapılan şikâyetlere örnekler sunmaktadır (ss.112-113).

vii 1913-1918 yılları arasında İzmir (Aydın) Valiliği görevinde bulunan Rahmi Bey hakkında geniş bilgi için bk. (Ertan, 2015, s. 519-527; Mehmetefendioğlu, 1993, s. 347-370.) Saruhan, Denizli, Sığla, Aydın ve Menteşe sancaklarından oluşan Aydın Vilayeti'nin merkezi, 1841 yılında Aydın-Güzelhisar'dan İzmir'e taşınmıştır (Tabak, 1997, s. 9). Bu tarihten itibaren Aydın Vilayeti, İzmir Vilayeti olarak da anılmış; aynı şekilde, 'Aydın Valisi' ve 'İzmir Valisi' ifadeleri birbiri yerine kullanılmıştır.

viii İspanyol diplomatik raporlarında "*Vilayet Umumi İdaresi Siyasi İşler Müdürü*" olarak geçen ve adı verilmeyen bu kişinin Charles (Şarl) Karabiber Bey olduğu anlaşılmaktadır.

ix Konsolos Vera, yazılı başvuru için gerekçesini "*ne dendiğine dikkat edilerek, anlamı netleşene kadar tekrar okunabilmesi ve uzlaşmaya varmak için kolaylık sağlaması adına*" şeklinde açıklamaktadır (AMAE, 3025, 91, 6 Ağustos 1915). Konsolosun bu açıklaması, 4 Ağustos 1915 tarihli notasında yer verdiği "*umur-ı hukukiye müdürünün sözlü notayı ya düzgün okumadığı ya da okuduğunu anlamadığı*" yönündeki eleştirisine bir atf şeklinde yorumlanabilir (AMAE, 3025, 90, 4 Ağustos 1915).

x İspanyol diplomatik raporlarında 'berat', 'sadrızamlık mektubu', 'exequatur' ifadeleri; 'yetki belgesi' anlamıyla birbiri yerine kullanılmıştır. Çalışmada bütünlük sağlama açısından 'berat' kullanımı tercih edilmiştir.

xi Söz konusu telgrafın çeviri şu şekildedir: "*İzmir Konsolosu'nun incelik eksikliği nedeniyle, Vali ilişkileri ve iletişimi kesti. Kendisini İspanya'ya göndermek için yetki talep ediyorum*" (AMAE, 3025, Telgraf, 20 Ağustos 1915).

xii Konsolos Vera, Dr. Elliadi'nin geçici olarak İzmir Konsolos Yardımcısı olarak atanması teklifini, aynı tarihli bir başka raporunda da yinelemektedir (AMAE, 3025, 34, 19 Ağustos 1915).

xiii Sözü geçen raporda, Dr. Elliadi'nin İzmir doğumlu ve aslen Avusturya vatandaşı olduğunun belirtilmesi, aslında; Osmanlı Devleti'nde yabancı temsilciliklerin teşkilat yapısının oldukça karmaşık olduğunu göstermektedir. İspanya Konsolosluğu'nun misyon şefi konsolos, İspanyol vatandaşı iken, konsolos yardımcısı İngiliz; danışman avukatı Avusturya; tercümanı Rum ve kavasısı Arap asıllı Osmanlı vatandaşlarıdır. Bu haliyle kapitülasyon rejiminin geçerli olduğu dönemde, bu kişilerin her biri hem vatandaşı olduğu devletlere, hem de İspanya'ya tanınan kişisel ve adli imtiyazlardan faydalanabildikleri gibi; konsolosluk çalışanları olarak konsolosluk adli imtiyazlarından da yararlanabilmektelerdir. Kapitülasyonların ilgası sonrası ise bu imtiyazlardan faydalanamadıkları gibi,

Osmanlı idaresi nezdindeki konumları, I. Dünya Savaşı içinde vatandaşı oldukları devletin, Osmanlı Devleti'yle müttefiklik-hasımlık ilişkisine göre de önem arz etmeye başlamıştır. Gerçekten de Osmanlı Devleti bu dönemde, konsolosluk çalışanlarının tabiiyeti ve muhtemel ajanlık faaliyetlerine karşı daha dikkatli davranmaktadır.

^{xiv} Vera, İstanbul Temsilciliği'ne gönderdiği 23 Ağustos ve 4 Eylül 1915 tarihli yazışmalarını iki kopya olarak hazırlamış, Elçi Arroyo'dan birer kopyasının Dışişleri Bakanlığı'na da iletmesini istemiştir (AMAE, 3025, 28, 23 Ağustos 1915; AMAE, 3025, 30, 4 Eylül 1915). Bu nokta; görevden alınışının kesinleşmesinin ardından, diplomatın savunusu ve suçlamalar içeren bu yazışmalarının doğrudan Bakanlığa hitap ettiğini göstermekle birlikte, Bakanlık'ta yaşayacağı herhangi bir soruna karşı aldığı tedbir olarak algılanabilir.

^{xv} Konsolos Vera, Elçi Arroyo'nun 'konsolos olarak tanınmasının Vali'nin lütfuna bağlı olacağına' yönelik sözlerine oldukça içerlediği; yazışmasında bu noktaya defalarca itiraz ettiği görülmektedir. Bununla ilgili en

çarpıcı sözleri ise şöyledir; "*Bütün bunlar karşısında sokakta Vali'nin ayağına mı kapanacaktım, lütfkârlığına mazhar olmak için merhamet mi dilenecektim? (...) Burada başka türlü bir (yasayla gelmiş) konsolos olduğumu düşünüyordum: bana böyle davranan bir valinin lütfkârlığına, başka bir makamı ya da hiçbir makamımın olmamasını yeğlerim.*" (AMAE, 3025, 28, 23 Ağustos 1915).

^{xvi} Vera bu yazışmasında Konsolosluğun antetli kâğıdını kullanmakla birlikte, İzmir Konsolosu ünvanını kullanmadan, yalnızca ad ve soyasıyla imzalamıştır (AMAE, 3025, 30, 4 Eylül 1915).

^{xvii} Devrin, Ekim ayında Osmanlı yetkililerce kabul edilmiş olduğu; İspanya Dışişleri Bakanlığı'nın İzmir ABD Konsolosluğu'na temsil görevini üstlendiği için teşekkür telgrafını bu ay göndermesinden anlaşılmaktadır (AMAE, 3025, Telgraf, 20 Ekim 1915).

^{xviii} Dönemin İspanya Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Eugenio Ferraz y Alcalá Galiano; Siyaset Departmanı Şefi ise Emilio de Palacios y Fau'dur (*Guía Oficial de España 1915*, s.122).

Cumhuriyet Döneminde Doğubayazıt İlçesinin İdarî Yapısı ve Nüfusu (1923-1970)

Bilal Tunç^{*1} – Harun Aydın²

^{1,2} Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ağrı, Türkiye

Öz

Ağrı vilâyetinin büyük ilçelerinden birisi olan Doğubayazıt, tarih boyunca Anadolu'nun önemli birleşim alanlarından birisi olmuştur. Osmanlı Dönemi'nde Bayazıt Sancağının merkezi olan Doğubayazıt, Cumhuriyet devrinde idari alandaki değişikliklerden sonra müstakil bir kaza durumuna getirilmiştir. 1923'ten günümüze kadar mezkûr ilçe ve bağlı birimlerinde idari alanda bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu eserde Cumhuriyet'in ilanından 1970 yılına kadar Doğubayazıt kazasının idari yapısı ve nüfusu incelenerek gelişmeler belirli bir kronoloji halinde ele alınmıştır. Zira idarî alandaki düzenlemelere bağlı olarak Doğubayazıt'ın nahiye ve köylerinin statülerinde birtakım değişiklikler yapılmış ve bunlar yeniden teşkilatlandırılmışlardır. Bu durum, doğal olarak nüfusu da etkilemiştir. Çalışmanın ikinci konusu olan nüfus alanındaki gelişmeler de ayrı bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu kapsamda, Doğubayazıt'taki nüfus hareketleri genel bir değerlendirmeye tabi tutulmuş ve nüfustaki gelişmeler ayrıntılı bir biçimde analiz edilmiştir. Bu eser başta arşiv kayıtları, Resmî Gazete ve TÜİK verileri olmak üzere; araştırma ve inceleme eserlerinden istifade ederek oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ağrı, Belediye, Doğubayazıt, İdari, İlçe, Nüfus.

Administrative Structure and Population of Dogubayazit District in Republic Period (1923-1970)

Abstract

Dogubayazit, which one of the great district of Agri province, has been one of the important settlement areas of Anatolia throughout history. In the Ottoman period Dogubayazit, which was the center of Bayazit, was brought to an independent district after the administrative changes in the Republican era. Changes were made from time to time in the district and its affiliated units in the administrative area from 1923 to our day. In this work the administrative structure and population of Dogubayazit district from the publication of the Republic until 1970 have been handled in a specific chronology. Because of the administrative arrangements some changes had been made in the structures of the towns and villages of Doğubayazıt, and these were reorganized. Naturally, this situation also affected the population. In this essay developments in the population also have been subjected to a separate evaluation. In this context

Makale Bilgileri /

Article Info:

Gönderim / Received:

24.07.2017

Kabul / Accepted:

24.08.2017

* Sorumlu Yazar /

Corresponding Author:

Ağrı İbrahim Çeçen

Üniversitesi,

Ağrı, Türkiye

btunc@agri.edu.tr

Atf için / To cite this article:

Tunç, B. & Aydın, H. (2017). Cumhuriyet döneminde Doğubayazıt ilçesinin idarî yapısı ve nüfusu (1923-1970). *Curr Res Soc Sci*, 3(3), 132-142.

The population movements in Doğubayazıt were subjected to a general evaluation and The developments in the population have been analyzed in detail. This work was created mainly archive records, Official Gazette and TSI data and by research and investigation works

Keywords: Administrative, Agri, District, Dogubayazıt, Municipality, Population.

Giriş

Trabzon-İran transit yolu üzerinde bulunan Bayazıt, bugünkü Ağrı vilâyetinin eski adıdır: Deniz seviyesinden 1640 m. yükseklikte kurulmuştur. Bayazıt yöresi, MÖ 900-600 yılları arasında Anadolu'nun önemli uygarlıklarından birisi olan Urartuların elindeydi. Burası daha sonra Perslerin ve akabinde de Bizans'ın eline geçti. 1054 yılında ilk Türk akımlarına sahne olmuş, sonrasında Büyük Selçuklu Hükümdarı Tuğrul Bey'in oğlu Yakuti Bey tarafından fethedilmiştir. Daha sonra İlhanlı ve Timur saldırılarına uğrayan bu yer, Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Safevi devletlerinin hâkimiyetinin ardından 1514 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altına girmiştir (İl İl Büyük Türkiye Ansiklopedisi, 1990, s.112). Osmanlı döneminde Şorbulak olarak da anılan Bayazıt'ın adı, Ermeniler zamanında Karakilise olarak değiştirilmiştir (Tutar, 2013, s.2).

Bayazıt Osmanlı egemenliği atında iken; Van Eyaleti'ne bağlı bir sancak haline getirilmiştir. Daha sonraları bazen Van, bazen de Erzurum eyaletine bağlanan Bayazıt sancağı'nın merkezi Doğubayazıt olmuştur. Bu arada 1700-1784 yılları arasında Bayazıt sancağını kontrolü altında tutan Çıldıroğullarından I. İshak Paşa zamanında başlayıp torunu II. İshak Paşa zamanında tamamlanan bir seri imar hareketi, Bayazıt'ı mamur ve bakımlı bir hale koymuş, bugün şehrin bir sembolü haline gelmiş olan İshak Paşa Sarayı da bu dönemde yapılmıştır (Karataş, 2014, s.5). Cumhuriyet dönemine kadar bu özelliği devam eden Bayazıt sancağı; Diyadin, Karakilise (Karaköse), Eleşkirt ve Antab (Tutak) kazalarından meydana gelmekteydi (İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), ss. 479-480).

1839 nüfus sayımı verilerine göre de Bayazıt Sancağı; Merkez, Diyadin, Tutak (Antap),

Karakilise ve Karaköse kazalarından oluşmaktaydı. Aynı şekilde 1881 yılı nüfus sayımı verilerine göre ise; Bayazıt Sancağı'nın Bayazıt, Diyadin, Karakilise, Karaköse olmak üzere dört kazası, 18 bucağı ve 418 köyü bulunmaktaydı. Bu durum, Bayazıt'ın yoğun bir nüfusa sahip olduğunu göstermektedir. Aynı yıl yapılan nüfus sayımı verilerine göre; sancak nüfusu 8.484 haneden oluşmaktaydı. Bu tarihlerde Karakilise ilçesinin Buluk, Başı, Negüser, Taşlıçay bucakları; Eleşkirt ilçesinin ise Tahir, Zeydan, Molla Süleyman, Amad ve Duakan bucakları bulunmaktadır (Yurt Ansiklopedisi, 1981, s.357).

1896 Nüfus sayımı verilerine göre, Bayazıt Merkez, Antap, Karakilise ve Eleşkirt'ten müteşekkil sancakta, 5.104 hane bulunmakta olup; 68.110'u Müslüman ve 9.016'sı Gayrimüslim olmak üzere toplamda 77.126 kişi yaşamaktadır. Bunun dışında Bayazıt'ta şehir yerleşmeleri olarak Bayazıt Merkez ile Diyadin nahiyesi, Karakilise merkez ve Eleşkirt kazaları ön plana çıkmaktadır. Bu bölgelerdeki nüfusla hane sayısı diğer yerlere göre çok daha belirgindir. Bu durum, bahsi geçen bölgelerde göçebe aşiret yaşantısından ziyade şehir yerleşimleri olduğu ihtimalini güçlendirmektedir. Hristiyanlar, Bayazıt sancağı genelinde azınlık durumunda olmalarına rağmen; Karakilise ile Eleşkirt kazalarında çoğunluk durumunda bulunmaktaydılar (Karataş, 2010, ss.103-122).

1. Doğubayazıt'ta İdarî Yapı ve Belediyecilik

Cumhuriyet dönemi Doğubayazıt'ın idari yapısının ele alındığı bölümde, şu konuyu ele almak gerekmektedir: Cumhuriyet'in ilk döneminde yeni Türk devleti, Osmanlı kamu yönetimi ile birlikte memurlarını da devralmış ve işe o dönemin popüler olan anayasacılık ruhuna uygun yeni bir anayasa ile başlamıştır. Toprağa dayalı örgütlenmede "il ölçeğini" esas alan Türkiye Cumhuriyeti, yeni sınırlar üzerinde kuruluşunu idari coğrafyada topyekün bir merkez-sınır değiştirme müdahalesi ile değil, kısmi değiştirmelerle gerçekleştirmiştir. Cumhuriyet kendi mülki idaresini kurarken kendi gerçekliğine uygun olan Osmanlı yapılarını muhafaza etmiş, bazılarını da dönüştürmüştür. Bu durumun en bariz örneklerinden birisi vilayet ismi muhafaza

edilirken esasen Osmanlı vilayetleri yerine sancaklarının (livalarının) temel alınmasıdır (Apan, 2014, s.97). Buna en uygun örnek olarak Bayazıt vilâyeti isminin değiştirilmesi ve Bayazıt ilçesinin adının Doğubayazıt yapılması verilebilir.

1.1. Kaymakamlar

İdare sistemi bakanlıklar ile öteki kamu kurum ve kuruluşlarının oluşturdukları merkez yönetimi, ilde valinin başkanlığında, yerinden yönetim ilkesine göre çalışan il yönetimiyle kaymakamlık ve ilçe örgütlerinin oluşturduğu ilçe yönetimi olmak üzere varlığını sürdürmektedir. Özellikle de yukarıda ifade olunduğu üzere; Cumhuriyet döneminde il ve ilçe yapılarında birtakım değişiklikler tesis edilmiştir (Kalağan, 2010, s.73). Bu bağlamda, Cumhuriyet döneminde Doğubayazıt ilçesinin idarî bölgesinde önemli değişiklikler yapılmıştır. Cumhuriyet döneminin ilk vilâyetlerinden birisi olan Bayazıt'ın merkezi burasıdır ve vilâyet yönetimi burada olmaktadır. Bu arada 1925 yılına kadar Erzurum vilâyetinin bir sancağı olan Bayezid, Cumhuriyet'in ilk yıllarında İmparatorluk döneminden kalma diğer sancaklar gibi vilâyete dönüştürülmüştür (Karataş, 2014, s.68). 1927 yılında ise Bayazıt'ın merkezi buradan Karaköse'ye taşınmış, böylece Bayazıt müstakil bir ilçe durumuna getirilmiştir. 1935 yılında da Bayazıt ilçesinin adı Doğubayazıt olarak değiştirilmiştir (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 54.33.16, Tarihi: 04.05.1935). Ancak ilin adı Bayazıt olarak anılmaya devam etmiştir. Bu değişikliğe de 1935 yılında son verilmiştir. Adı geçen değişikliğe göre, 1580 sayılı Belediye Kanununun 9 uncu maddesine göre merkezi Karaköse olan Bayazıt Vilâyeti adının Ağrı'ya ve merkezi Bayazıt olan kazanın adı da Doğubayazıt'a çevrilmiştir. Bu tarihten itibaren de burası Doğubayazıt olarak anılmaya başlanmıştır (BCA, Fon Kodu: 54.33.16, Tarihi: 04.05.1935; Resmi Gazete, 1935, Sayı:1714, s.5181). Bunun dışında Doğubayazıt'ın yeri de değiştirilmiştir. Mezkûr değişikliğe göre, 30 Eylül 1936'da kazanın merkezi bulunduğu yerden kaldırılarak, yine aynı kaza dâhilinde ve eski merkeze dört buçuk kilometre mesafedeki transit istasyonuna götürülmüştür (Resmi Gazete, 1936, Sayı: 3425, s.7194).

1932 yılına kadar İran sınırı, Küçük Ağrı dağının yamaçlarından geçerken, bu tarihte yapılan bir sınır düzenlemesi ile Doğubayazıt sınırları içerisinde kalmıştır. Doğubayazıt eski kesim ve yeni kesim olarak ikiye ayrılmıştır.1927 yılına kadar merkez konumdadır. Birkaç kez istilaya uğrayıp yıkılmıştır.1938 yılında eski kent gelişmesi mümkün olmadığı için terk edilmiş ve yerine Sarıova'da yeni bir kent kurulmuştur (İl İl Büyük Türkiye Ansiklopedisi, ss.109-113).

1927 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla Vilayet merkezi Karaköse'ye alınca Vali Ziya Tekeli Karaköse'ye, Karaköse Kaymakamı Yusuf Ziya Bey'de Beyazıt'a atandı. Böylece Doğubayazıt kazasının ilk kaymakamı da Yusuf Ziya Bey olmuştur. Yusuf Ziya Bey'den sonra Doğubayazıt'ın kaymakamları sırasıyla şunlar olmuştur: Yusuf Ziya Ülker'den sonra Bayazıt'a atanan Halil Tufan Ürkerin, bu görevini 7 Temmuz 1941'e kadar sürdürmüş ve bu tarihte Şebinhisar Kaymakamlığına atanınca yerine Göksun Kaymakamı Fehmi Kutlu tayin edilmiştir (Resmî Gazete, 1941, Sayı: 45858, s.1328). Üç yıl boyunca Doğubayazıt'ta görev ifa eden Fehmi Kutlu 5 Ağustos 1944'te Havza Kaymakamı olarak görevlendirilince; yerine Bünyan Kaymakamı Muharrem Balasaygun verilmiştir (Resmî Gazete, 1944, Sayı: 5781, s7493). Adı geçen kaymakamın görevi yaklaşık olarak iki yıl sürmüştür.

Ağrı vilâyetinde bazen ilçeler arasında kaymakamlıkların değiştiği görülmektedir. Örneğin 19 Eylül 1946'da Doğubayazıt ilçesi Kaymakamı Muharrem Balasaygun Demokrat Parti çalışmalarında yer aldığı gerekçesiyle partisi tarafından Tutak'a sürgün gönderilmiştir (Yayla Gazetesi,16 Temmuz 1953, s.1-3).

Tutak İlçe Kaymakamlığına ve Tutak İlçe Kaymakamı Mekki Keskin de Doğubayazıt İlçe Kaymakamlığına naklen tayin edilmişlerdir. Böylece Doğubayazıt'ın yeni kaymakamı Mekki Keskin olmuştur (Resmî Gazete, 1946, Sayı: 6420, s.11262). Mezkûr kaymakamın görevi sadece 7 ay sürmüş ve kısa bir süre sonra da görevden alınmıştır. Onun yerine ise 27 Mayıs 1947'de Diyarbakır ili Ergani İlçesi Kaymakamı Muhtar

Körükçü tayin edilmiştir (BCA, Fon Kodu: 191.15.44, Tarih: 27.05.1947). Mezkûr kaymakamın görevi ise yaklaşık olarak üç buçuk yıl sürmüştür.

İdarî alanda yapılan değişiklikler kapsamında Doğubayazıt'ın eski kaymakamı başka bir görev verilmek üzere merkeze alınmış ve yerine de 12 Aralık 1950'de Bayburt Kaymakamı Hasan Basri Kurtoglu atanmıştır (Resmi Gazete, 1950, Sayı: 7683, s.182). Adı geçen kişinin görevi 22 Mayıs 1952'de sona ermiş ve aynı tarihte Doğubayazıt'a yeni bir kaymakam verilmiştir. Buna göre kazanın yeni kaymakamı Diyadin Kaymakamı Ertuğrul Saraçbaşı'nın olması uygun görülmüştür (Resmi Gazete, 1952, Sayı: 8122, s.3790). Burada yaklaşık olarak bir buçuk yıl görev ifa eden mezkûr kaymakam 9 Ekim 1953'te Şirvan'a tayin edilince, yerine yeni bir atama yapılmamış ve buranın kaymakamlığını geçici olarak yazı işleri müdürü sürdürmüştür (Resmi Gazete, 1953, Sayı: 8535, s.7410).

Uzun bir süre kaymakam ataması yapılmayan Doğubayazıt'a 28 Şubat 1955'te yeni bir kaymakam tayin edilmiştir. Atama sonrası, kazanın yeni kaymakamı Gülşehir eski Kaymakamı Hayrettin Ersöz olmuştur (Resmî Gazete, 10 Mart 1955, Sayı: 8951, s.11302). Bundan sonra Doğubayazıt kaymakamlık görevini yürüten kişiler; Mehmet Orhan Tüzemen (30 Nisan 1957-10 Şubat 1958), Nihat Oğuz Boz Bor (10 Şubat 1958-27 Temmuz 1960), Refet Üçelli (29 Haziran 1963-1965)'dir (BCA, Fon Kodu: 265.23.2; Tarih: 29.06.1957; Resmi Gazete, 1957, Sayı: 9579, s.16842; Resmi Gazete, 1958, Sayı: 9840, s. 18680; Resmi Gazete, 1963, Sayı: 11449, s.2).

Refet Üçelli'nin başka bir yerin kaymakamlığına atanmasıyla Doğubayazıt kaymakamlığı boşta kalmıştır. Bir süreliğine vekâleten yönetilen kaymakamlığa 10 Ekim 1966'ta yeni bir kaymakam tayin edilmiştir. Bakanlar Kurulu Kararı söz konusu tarihte Bala Kaymakamı Cahit Bayar'ın Doğubayazıt kaymakamı olarak atanması uygun bulunmuştur (Resmî Gazete, 8 Kasım 1966, Sayı: 12466, s.2). Mezkûr kaymakamdan sonra 3 Nisan 1970 tarihinde Hilvan Kaymakamı Erdoğan

İzgi, Doğubayazıt'a atanmıştır (Resmî Gazete, 11 Nisan 1970, s. 13469, s.2).

1.2. Belediye başkanları

Erzurum vilayet salnameleri ve Ağrı vilâyeti yıllıklarından alınan bilgilere göre, Doğubayazıt Belediyesi ilk olarak, Bayazıt sancağında 1873 yılında, Belediye dairesi olarak kurulmuştur. İlk Belediye Reisi Dursun Ağadır. Bu arada 1934 Nüfus Kanunu sonrası Baydar soyadını alan belediye başkanının yeni adı Dursun Baydar olmuştur. 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı – Rus Savaşı, Birinci Dünya Harbi ve Kurtuluş Savaşı yıllarında zaman zaman inkıtaya uğrayan Bayazıt Belediyesi'nde, Dursun Ağazade Ahmet Ağa ve Abdülaziz Efendi reislik görevinde bulunmuşlardır. Doğubayazıt'ın düşman işgalinden kurtuluşundan sonra, yeniden Belediye Başkanlığı kurulmuştur (<http://www.diyadinnet.com/Bolgemiz>).

1918 yılından 1927 yılına kadar Bayazıt vilâyetinin merkezi konumunda olan Doğubayazıt, Bayazıt Belediye Başkanları tarafından yönetilmiştir. Ancak 1927 yılında mezkûr vilâyetin merkezi Karaköse'ye taşınınca; burası yeniden müstakil bir belediye konumuna getirilmiştir. Doğubayazıt belediye başkanlık görevini icra edenler Musazade İsmailoğlu Mahmut Efendi (1918-1924), A.Aziz Baydar (1924-1926), Cevdet Ergül (1926-1927), Musa Kazım Teomete (1927-1934)'dir (<http://www.dogubayazit.bel.tr/index.php?page>). 1934 yılından sonra Doğubayazıt Belediye Başkanlığı, kaymakamlıkların uhdesine verilmiş ve burası kaymakamlar tarafından yönetilmeye başlanmıştır (BCA, Fon Kodu:64-39-19, Tarih: 04.09.1936).

Türkiye'nin idari alandaki yapısına bakıldığında, ilçe genel idaresinin başı kaymakamdır. Kaymakam ilçede vali gibi hem devletin hem hükümetin temsilcisi değil, yalnızca hükümetin temsilcisidir. Kaymakam, valinin hiyerarşik yönetimi ve denetimi altındadır. Bununla birlikte kaymakam da vali gibi adli ve askeri örgütler hariç olmak üzere bakanlık örgütleri eliyle çalışır. Bu nedenle bazı durumlarda kaymakamlar belediye başkanı olabilmektedir (Sayan, 2003,

s.6). Yukarıda ifade edildiği gibi, Doğubayazıt'ta 1936'dan 1947 yılına kadar belediye başkanlığını kaymakamlar yürütmüşlerdir.

Yukarıda izahı yapılan durum ve değişiklikten dolayı Musa Kazım Teomete'den sonra, mevcut kaymakamlardan Yusuf Ziya Ülker belediye başkanlığı yapmıştır. 1941 yılına kadar bu vazifeyi sürdüren Yusuf Ziya Ülker'den sonra Doğubayazıt'a atanan Kaymakam Halil Tufan Ürkerin, belediye başkanı olmuştur (Resmî Gazete, 1941, Sayı: 45858, s.1328). Akabinde diğer kaymakamlardan Fehmi Kutlu 1943'ten 1944 yılına kadar, Muharrem Balasyagun 1944 ve 1946 yılları arasında ve son olarak da Mekki Keskin de 1946 ve 1947 yılları belediye başkanlığı yapmıştır (Resmî Gazete, 1944, Sayı: 5781, s.7493; Resmî Gazete, 1946, Sayı: 6420, s.11262).

1947 yılından sonra belediye başkanlıklarını yeniden seçimle işbaşına gelen kişiler yönetmeye başlamışlardır. Buna göre 1947-1951 yılları arasında Cumhuriyet Halk Partisi'nden seçilen Abdurrezak Aladağ belediye başkanı olmuştur. 1951-1960 yılları arasında ise yeniden Cumhuriyet Halk Partisinden seçimleri kazanan Abdullah Baydar, belediye başkanlığı görevini yürütmüştür (<http://www.dogubayazit.bel.tr/index.php?page>).

1951'den 1958 yılına kadar Cumhuriyet Halk Partisi üyesi olan mevcut belediye başkanı, 1958'de Vatan Cephesi'nin kurulmasından sonra bağlı olduğu partisinden istifa ederek Demokrat Parti'ye geçmiştir (Demokrat Ağrı, 24 Eylül 1958, Sayı: 1203, s.1). 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nden sonra her vilâyetin birçok yöneticisi görevden alınmıştır (Tunç, 2016, s.337). Bu kapsamda Doğubayazıt'ın birçok idari yöneticisi görevden el çektirilmiştir. Bunlardan birisi de Abdullah Baydar'dır. Böylece, önceleri bir askeri yetkili tarafından yönetilen Doğubayazıt Belediye Başkanlığı görevini kazanan kaymakamı tarafından idare olunmaya başlanmıştır. 1960 yılı Temmuz ayına kadar mevcut Kaymakam Nihat Oğuz Bor tarafından yönetilen belediye, bu tarihten 1963 yılına kadar diğer kaymakam Refet Üçelli tarafından idare edilmiştir (Resmî Gazete, 1963, Sayı: 11449, s.2). 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nden sonra bir müddet askeriye ve kaymakamlar tarafından idare olunan belediye,

1963 yerel seçimleri ile yeniden halkın oyları ile seçilen kişiler tarafından yönetilmiştir (Örsan, 2001, s.47). 1963 seçimlerinde Adalet Partisi'nden seçilen Abdullah Baydar 1973 yılına kadar belediye başkanlığı yapmıştır (<http://www.diyadinnet.com/Bolgemiz>).

1.3. İdari yapıda düzenlemeler

1923-1930 yılları arasında 3.205 km² alanı olan Doğubayazıt'ın, 1940 yılında yapılan düzenlemelerle yeni sahası 2.310 km² olmuştur. Yani idari değişiklikler neticesinde 1923'ten 1940 yılına kadar devam eden 17 yıllık süre içerisinde ilçenin idari alanı 895 km² düşmüştür (Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (BİGM), 1941, s.14). Bunun sebeplerinden birisi, il merkezi olan Karaköse kazasının taşınması ve ilçelerin sınırlarının yeniden tespit edilmesidir. Bilhassa Karaköse ilçesi teşekkül edilince, Bayazıt'ın birçok alanı buraya dâhil edilmiştir. Böylece mezkûr kazanın hudutları yukarıda ifade olunduğu üzere ciddi şekilde azalmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1935 yılına kadar Doğubayazıt kazasına Merkez ve Musun olmak üzere iki nahiye merkezi bağlıdır. Bunlardan Merkez nahiyesinde 67 ve Musun nahiyesinde 33 yerleşim yeri mevcuttur (BİGM, 1936, s.9-10).

1949 tarihli İl İdaresi Kanunu'na göre; Türkiye, ekonomik ve coğrafi durumu bakımından illere; iller ilçelere, ilçeler de bu tarihten itibaren nahiye olarak anılmaya başlanan bucaklara; bucaklar kasabalara, kasabalar da köylere bölünmüştür (Bilgi, 2010, s.10). Doğubayazıt'ta yönetim birimi olarak kullanılan nahiye kavramı, 1949 yılından itibaren bucak olarak değiştirilmiştir. Bu yüzden mezkûr tarihten sonra Merkez ve Musun nahiyeleri, Merkez Bucağı ve Musun Bucağı olarak anılmaya başlanmışlardır.

1935 yılı nüfus sayımına göre Doğubayazıt'a bağlı olan Merkez nahiyesinde 67 adet köy bulunmaktadır. Mezkûr köylerin mevcudiyeti, burada aynı zamanda 67 adet muhtarlık olduğunu göstermektedir. Adı geçen köyler şunlardır: Akçukur, Arzap, Başkent, Berbere, Bereket, Çalkan Sivri, Çalkan Şemsiki, Çalkan Yeniköy, Çalkanzata, Çilkütan, Dertenk, Dulukömü, Dustal, Girkop, Girberan, Gökçebulak, Göller, Gölesor,

Gültepe, Gözü kara, Gürcübulak, Harik, Hamarcık, İlanlı, İncesu, Karabulak, Kargakonmaz, Karaca, Karasüfle, Karakent, Karaburun, Karahülya, Karılıköy, Kelesur, Keleşek, Kestek, Kırkmirza, Kızıldize, Kijik, Kondu, Kazan, Kütis, Meryeman, Melekşa, Melekünkümü, Muşar, Nazik, Niçoisufla, Ortakent, Surbehanisüfla, Surbahaniülya, Şemso, Şeyhbup, Tahilki, Tapyan, Tavleiülya, Tavleisüfla, Teheris, Tepegil, Yeniköy, Zanzegor, Zindo ve Zorevatuzo'dır (BİGM, 1936, s.97; BİGM, 1941, s.9).

Doğubayazıt'ın bir diğer nahiyesi olan Musun'da ise 33 yerleşim yeri bulunmaktadır. 33 köyün bulunduğu mezkûr nahiyede 32 adet de muhtarlık mevcuttur. Bunlar sırasıyla aşağıdaki köylerden müteşekkildir: Musun, Adakent, Allomillo, Alesurk, Aliçipi, Aruç, Bebban, Bezirhane, Bulakbaşı, Çalı, Elubeşk, Göksugüzel, Güllüce, Gürgüre, Haçlı, Kalecik, Kanisur, Karaşeyh, Kaynaresul, Kızilziyaret, Kocak, Koli, Küştiyan, Kürüm, Mescit, Ömerbey, Pirhal, Sarıbık, Sini, Şahhisik, Şefkiabat, Tacdı ve Tutak'tır. Bu arada mezkur yerleşim yerlerinden birisi olan ve 1930'lu yıllarda Bulakbaşı olarak adlandırılan yerin ismi, 1935 yılında Kervan olarak değiştirilmiştir (BİGM,1936, s.9-10).

1935 yılında 100 adet yerleşim yeri bulunan Ağrı'da 1940 nüfusu sayımına göre bu yerleşim yerlerinin sayısı 78'e düşmüştür (BİGM, 1941, s.9). Bunun sebeplerinden birisi nüfus azlığından dolayı bazı yerleşim yerlerinin birleştirilmesidir. Bir diğer sebep de 1934 yılında Ağrı'ya bağlı İğdir ilçesinin Kars'a bağlanması neticesi, 1935'ten itibaren Doğubayazıt'a bağlı birtakım köylerin İğdir'a bağlanmasıdır (Resmi Gazete, 1934, Sayı: 2727, s.3981). Bu arada 1935 yılında 67 köyü bulunan Merkez nahiyesinin yerleşim yeri 62'ye ve 33 köyü bulunan Musun'un da yerleşim yeri 16'ya düşmüştür. Buna göre, Merkez kazasından ayrılan köyler: Akçukur, Dertenk, Gökçebulak, Karasüfla, Harmancık, İlanlı, Masakan, Surbehanisüfla, Surbahaniülya ve Tepegil. Musun'dan ise ayrılan ya da birleştirilen köyler şunlardır: Adakent, Alomillo, Alesurk, Aliçipi, Bezirhane, Bulakbaşı, Çalı, Elubeşk, Göksugüzel, Gürgüre, Haçlı, Kanisur, Karaşeyh, Küştiyan, Kürüm, Sini, Şahhisik'tir. Bu arada

daha önce Merkez ve Musun nahiyelerine bağlı olmayan yeni yerleşim birimlerinin de oluşturulduğu görülmektedir. Bunlar da aşağıda gösterilenlerdir: Kemercik, Yılanlı, Yukarısürbehan ve Şefkiabat'tır (BİGM, 1941, s.18-19).

Bu arada 1940 yılından 1965 yılına kadar yeniden Merkez ve Musun bucaklarının yerleşim yeri sayılarında yeniden değişiklikler olmuştur: 1940'ta 78 olan köy sayısı 1945, 1950 ve 1960 sayılarına göre 79 iken; 1965 yılında 2 adet daha artarak 81 olmuştur (BİGM 1950, s. 9; BİGM, 1950, s. 8; BİGM, 1963, s. 10). Her iki bucakta köy sayılarının değişimlerine bağlı olarak muhtarlık adetleri de değişmiştir. Ayrıca, Doğubayazıt'ta köy sayılarının artması dışında, idarî anlamda çok önemli bir düzenleme yapılmıştır. Bu düzenleme Cumhuriyet döneminde sıkça yapılan yerleşim birimi adının değiştirilmesidir (Tunçel, 2010, ss.24-25). Söz konusu düzenleme ile Musun olan bucağın adının Suluçem'e dönüştürülmesidir (Resmi Gazete 1964, Sayı:11750, s.7).

Doğubayazıt'ta idarî değişiklikler bağlamında, 1965 yılında Merkez ve Suluçem bucaklarına bağlı çok sayıda yerleşim yerinin adı değiştirilmiştir. Buna göre merkez bucağına bağlı köylerden ismi değiştirilenler aşağıda gösterildiği gibidir: Altın-tepe (Berbere), Atabakan (Çilkotan), Ayrancı (Gelesork), Bardaklı (Tahilki), Barındı (Topyan), Besler (Yukarısürbehan), Binkaya (Mesekân), Bozkurt (Kurt kapan), Bozyayla (KarHerk), Bölücek (Nazik), Buyuretti (Nevreşin), Çetenli (Teperiz), Çömçeli (Gülesor), Dağdelen (Kanhköy), Demirtepe (Celal), Dolaklı (Kemercik), Esnemez (Harik), Gökçekaynak (Kundo), Göltepe (Gultepe), Gölyüzü (Şeyhli), Günyolu (Şemso), Gürbulak (PTT), Melikşah (Melikşe), Ortadirek (Kızıldize), Pullutarla (Kırkmirze), Sağdıç (Meryemana), Sağlıksuyu (Arzap), Sarıçavuş (Gürveren), Sarıdana (Zengezor), Sazoba (Kijik), Seslitaş (Calganiteçti), Somkaya (Zorovaitoze), Subeşiği (Calganizafo), Taniktepe (Girgop), Telçeker (Aşegısürbehan), Topçatan (Konikork), Uzunyazı (Aşağıniça) Üçgöze (Şeyhbup), Üçmurat (Calganiyeniköy), Üzengili (Maşar), Yağmurdüşen (Calganisiva),

Yahnzsaz (Calganişemsiki), Yanoba (Melkankomu), Yaygınyurt (Zoravaiağrı), Yeniharman (Kestek), Yiğınçal (Dumanlar) ve Yiğityatağı (Zindo)'dur. Aynı şekilde Suluçem'de de adı değiştirilen yerler bulunmaktadır. Söz konusu yerler, Aktuğlu (*Taçdi*), Dalbahçe (*Korum*), Eskisu (*Babhan*), Kutlubulak (*Kaniresul*), Örmeli (*Kanisark*), Tanyolu (*Kızılıziyaret*) son olarak Tulumlu (*Aruç*)'tur (BİGM, 1968, s.129).

Doğubayazıt'ta 1965 yılında idarî anlamda yapılan önemli değişikliklerden birisi buranın mahrumiyet bölgesine alınmasıdır. 1965 yılındaki Kaymakamlar Hizmet ve Nakil Yönetmeliği gereğince birinci derece olarak gösterilen illerin il merkezleri ile idari taksimat bakımından bu illere bağlı bütün ilçeler ve II. derece mahrumiyet yeri olarak gösterilen illere bağlı ilçeler I inci derece mahrumiyet bölgesi olarak kabul edilmiştir. Bunun neticesi, Ağrı iline bağlı Doğubayazıt ilçesi de birinci mahrumiyet bölgesi olarak kabul edilmiş ve buraya atanan kaymakam da mahrumiyet ilçesi kaymakamı olarak görevlendirilmiştir (Resmi Gazete, 1965, Sayı: 12028, s.4). İlk önce üç yıllığına mahrumiyet bölgesine alınan Doğubayazıt'ın bu statüsü her üç yılda yeniden uzatılmıştır. Bu şekilde yönetilen kazanın, bütün resmi işlemleri de mahrumiyet bölgeleri doğrultusunda yürütülmüştür. Örneğin buraya atanan memurların (öğretmen, polis vs.) zorunlu hizmet süreleri bulunmaktadır.1965 yılından itibaren memurların burada iki yıl görev yapma zorunlulukları bulunmaktaydı (Resmi Gazete, 1968, Sayı: 12851, s.4). Bu durum, günümüze kadar devam etmiştir.

İdari alanda yapılan düzenlemeler bağlamında, bazı dönemlerde iller ya da ilçeler arasında birtakım sınır değişikliklerin olduğu görülmektedir. Bunlardan birisi, Doğubayazıt ile Van'a bağlı Muradiye kazaları arasındaki düzenlemedir. 18 Ocak 1961 yılında yapılan değişikliğe göre, Ağrı İline bağlı Doğubayazıt ilçesiyle Van iline bağlı Muradiye ilçesi hudutundaki iki il arası sınır, (Batıda Tendürük dağı tepesinden başlayarak doğuya doğru devamlı Eğriçay sırtı, buradan karakol binası güneyinden geçerek Harabe Kordon tepesine, buradan

güneydoğuda Bekiribeyi Köyü yaylası güneyindeki tepeye ve buradan da Bekiribeyi Köyü doğusundaki tepe ve 120 numaralı hudut taşımda nihayet bulan hat) olarak tespit edilmiştir (Resmi Gazete, 1968, Sayı: 12816, s.1).

Yukarıda açıklanan değişiklikler sadece farklı iller ya da ilçeler arasında değil; bazı durumlarda aynı vilayetin ilçeleri arasında yapılmaktadır. Bu düzenlemelerden birisi Suluçem bucağındadır. Buna göre, adı geçen bucağa bağlı Tanyolu (Kızılıziyaret) köyüyle bu köye bağlı Yaylacık (Şefikabat), Adakent ve Kayalık (Abulbeşik) mahalleleri Taşlıçay ilçesinin Merkez Bucağına bağlanmıştır (Resmi Gazete, 1968, Sayı: 12976, s.2).

2. Doğubayazıt'ın Nüfus Yapısı

Cumhuriyet döneminde ilk nüfus sayımı 1927 yılında yapılmıştır. Bu nüfus sayımında Türkiye nüfusu hakkında önemli bilgiler elde edilmektedir (Tamer ve Bozbeyoğlu, 2004, ss.73-88). 1927 yılında yapılan nüfus sayımına göre, Bayazıt ilinin toplam nüfusu 104.586 kişiden meydana gelmektedir. Bayazıt iline bağlı merkez Bayazıt ilçesinin nüfusu ise 20.490'dır (BİGM, 1941, s. 27). Aynı dönemlerde mezkûr vilâyetin diğer kazalarında nüfus daha azdır. Bu da Doğubayazıt'ın nüfus ve yerleşme açısından önemli bir yer olduğunu ve buranın insanlar tarafından tercih edildiğini göstermektedir.

1935 yılında Türkiye'de ikinci nüfus sayımı yapılmış ve Bayazıt ilçesinin nüfusu 20.025 olarak kayıtlara geçmiştir (BİGM, 1937, s.8). Türkiye tarihindeki üçüncü nüfus sayımı 1940 yılında gerçekleşmiş olan sayımda, ilçenin nüfusu artmış nüfusu 25.268 kişi olarak kayıtlara geçirilmiştir (BİGM, 1943, s.14). Doğubayazıt nüfusu çeşitli dönemlerde değişiklikler uğramıştır. Bunun nedeni o dönem yaşanan göç hareketleridir. Görüldüğü üzere 1927 yılından 1940 yılına kadar geçen 13 yıllık süre içerisinde Doğubayazıt nüfusu sadece 4.778 kişi artmıştır. Aslında Doğubayazıt'ta nüfus artış oranı bundan çok fazladır. Ancak 1927 yılında Bayazıt'ın merkezi buradan Karaköse'ye taşınınca, buradaki nüfusun büyük kısmı da merkez kazaya taşınmıştır. Ayrıca askeri birliklerin bir kısmının da merkezi kazaya

taşınmasının da nüfusun azalmasının bir diğer sebebidir.

1927 yılı genel nüfus sayımında Bayazıt ilçesinde 11. 027'si erkek ve 9. 463'ü kadın olmak üzere toplam nüfus 20. 490 kişidir (BİGM, 1941, s.27). 1927 nüfus sayımına göre, bu dönemde erkek nüfusunun kadın nüfusundan fazla olduğu illerin başında Bayazıt gelmekte ve burada 1.193 erkeğe 1000 kadın düşmektedir (Köse, 2010, s.136). Bu durumun aynısı Bayazıt ilçesinde de gözlemlenmektedir. Bu da, Doğubayazıt ilçesinin nüfus artış oranının il merkezi ile orantılı olduğunu göstermektedir. Böylece, yüzölçümü 3.205 km² düşen kişi sayısı 6,4 olup yerleşim birim sayısı 174 olmuştur (Köse, 2010, s.192).

1935 yılı nüfus verilerine göre, Bayazıt kazasının yüzölçümü 3.205 Km² olup nüfus yoğunluğu 6'dır (BİGM, 1936, s.5). 1935 yılında Doğubayazıt'a bağlı nahiye ve köylerin nüfusu 9.765'i erkek ve 8.400 kadın olmak üzere toplam 18.165 kişidir. Nahiye merkezlerinde ise 10.742'si erkek ve 9.283'ü kadın olmak üzere toplam 20.025 kişi yaşamaktadır (BİGM, 1936, s.6). Bu yıllarda Musun nahiyesinde 2.253'ü erkek ve 2.108'si kadın toplam nüfus 4.361 vardır. Musun Bucağının nüfus yoğunluğu ise 132 kişidir (BİGM, 1936, s.6).

1940 yılı genel nüfus sayımında Doğubayazıt ilçesinin nüfusunda önemli bir artış görülmektedir. 1940 Genel nüfus verilerine göre kazanın nüfus, 14.665'i erkek ve 10.603'ü kadın olmak üzere toplam 25.268 kişiden oluşmaktadır (BİGM, 1936, s.14). Bu dönemde, Musun bucağında 2.551'i erkek ve 2.542'si kadın olmak üzere yekûn 5.093 kişi ikamet etmektedir. Musun bucağının nüfus yoğunluğu ise 318 kişidir. 1940 yılında kaza merkezinde 4.563'ü erkek ve 920'si kadın olmak üzere 5483 kişi yaşamaktadır. Köylerde ise 10.102'si kadın ve 9.683'ü kadın olmak üzere 19.785 kişi vardır. Yine bu dönemde Doğubayazıt ilçesinde köylerin ortalama nüfusu 254 kişidir. 1935'te 182 olan bu oran, 1940'ta 254'e çıkmıştır. Yani, beş yıllık süreçte kazanın nüfus yoğunluğu 72 kişi artmıştır (BİGM, 1941, s.14). Bu da, Doğubayazıt'ın yerleşme açısından ne ölçüde tercih edildiğini göstermesi açısından önem

kazanmaktadır. Bunun dışında 1940 yılı nüfus sayımı verilerine göre Doğubayazıt'ta erkek nüfusu kadın nüfusundan sayıca yüksektir. Bu da, Doğubayazıt'ta erkek bebek oranının yüksekliğini göstermektedir.

1945 yılı nüfus verilerine göre, Doğubayazıt'ta önceki dönemlerde olduğu gibi yeniden bir nüfus artışı vardır. Söz konusu dönemde kaza merkezinde 4.652 erkek ve 4.071 kadın olmak üzere 9.752 kişi mevcuttur. Bucak ve köylerde ise erkek sayısı 9.752 kişi iken kadın sayısı 9.854 kişiden müteşekkildir. Yani toplam nüfus 19.606 kişidir ve erkekler yeniden sayı bakımından kadınlardan fazladır. Kaza merkezi ile köy ve nahiyelerdeki toplam kişi sayısı da 14.404'ü erkek ve 10.925'i kadın olmak üzere toplamda 25.329'dir (BİGM,1950, s.14). Ayrıca, 1940 yılında Doğubayazıt'ta 78 muhtarlık mevcuttur ve muhtar başına düşen kişi sayısı 254 'tür. Ancak bu oran, 1945 biraz daha artmıştır. Örneğin bu dönemde muhtarlık sayısı 79'a çıkmış ve her biri adına da 258 kişi düşmektedir (BİGM, 1946, 38).

1950 Genel Nüfus Sayımı Doğubayazıt ilçesinde toplam nüfus 15.345'tür. Musun bucağında ise toplamda 6.994 kişi yaşamaktadır (BİGM, 1951, s.64). Bu dönemde Doğubayazıt'ın yüzölçümü 2.660 km olup kilometre başına 200 kişidir (BİGM, 1951, s.33). 1955 yılı genel nüfus sayımı verilerine göre Doğubayazıt ilçesinin nüfusunda azalmalar meydana gelmiştir. Bunun en büyük nedeni ilçeden büyük şehirlere yapılan göçlerdir. Buna göre, Merkez nahiyesinin 1955 yılı nüfus sayımına göre 10.822'si erkek 9.778'si kadın olmak üzere toplam 20.600 kişiden meydana gelmektedir. Musun nahiyesinde ise, 3.578'si erkek ve 3.487'si kadın olmak üzere toplam 7.065 kişi mevcuttur. Dönem içerisinde, nüfus genel olarak nahiye ve köylerde toplanmıştır. Nahiye ve köylerin toplam nüfusu ise şu şekildedir: 14.400'ü erkek ve 13.265 kadın olmak üzere toplam 27.665. Doğubayazıt kazasının toplam nüfusu ise şöyledir: 18.118'si erkek ve 15.136'sı kadın olmak üzere toplam 33.254 kişidir (BİGM, 1961, s. 5-18). Dönem itibarıyla, kazanın nüfus yoğunluğu da 14 kişiden oluşmaktadır (BİGM, 1959, s.189).

1960 yılı Genel nüfus sayımları itibarıyla Doğubayazıt ilçesi Nüfus dağılımı şu şekildedir:

20236'sı erkek ve 17.444 kadın olmak üzere toplamda 37.680 kişidir. Bu dönemde, Musun bucağında 3.853'ü erkek ve 3.942 kadın olmak üzere toplamda 7.795 kişi ikamet etmektedir. Diğer nahiye olan Merkez bucağı ile birlikte nüfusun dağılımı şöyledir: 20.236'sı erkek ve 17.444 kadından müteşekkil nüfusun toplamı 37.680'dir (BİGM, 1963, s.31). Bu da, dönem itibarıyla kır nüfusunun kent nüfusundan fazla olduğunu ve halkın büyük kısmının köylerde ikamet ettiğini göstermektedir.

1960 ile 1965 yılı nüfus verileri benzerlikler göstermektedir. Buna göre, 1965 yılı nüfus sayımlarına göre, mezkûr kazanın nüfusu, 13.043'ü erkek ve 12.319'ü kadın olmak üzere toplamda 25.365 kişidir (BİGM, 1968, s.38). Bu dönemde Suluçam (Musun) bucağının nüfus sayıları da şu şekildedir: 4.171 erkek ve 4.176 kadın olmak üzere toplam olarak 8.347'dir. Bu da ilk defa kadın ve erkek nüfusunun birbirine yaklaştığını ve kaza genelinde kadın popülasyonunun arttığını ortaya koymaktadır (BİGM, 1965, s.39).

Ağrı'nın diğer ilçelerine göre, Doğubayazıt'ta canlı bir nüfus yapısının olmasının sebeplerinden önemli nedenlerinden birisi Gürbulak sınır kapısıdır. Ağrı il sınırları içerisinde bulunan Gürbulak Sınır Kapısı, Doğubayazıt ilçe merkezine 30 km, il merkezine 120 km uzaklıkta bulunmakta ve sonrasında İran'ın Bazergan kentine ulaşmaktadır. Gürbulak sınır kapısı Türkiye'nin İran sınırında bulunan üç kapısından (diğerleri Hakkari-Esendere ve Van-Kapıköy) işlem hacmi bakımından en büyük, TIR geçiş sayısı bakımından ise Kapıkule ve Habur'dan sonra Türkiye'nin en büyük üçüncü kara hudut kapısıdır (Tutar, 2013, s.59). Bu bağlamda, Gürbulak gibi Türkiye'nin jeostrejik önemi haiz yerlerinden birisinin Doğubayazıt'ta yer alması, kazayı yerleşim yeri açısından cazip kılıcı noktalardan birisi konumuna getirmektedir.

Ağrı'da İshak Paşa Sarayı gibi tarihi yapıların da yer alması, nüfusun artmasına yol açmaktadır. İshak Paşa Sarayı, Ağrı ilinin Doğubayazıt ilçesinde şehre hakini bir tepenin üstünde malikâne olarak kurulmuş bir külliye durumundadır. Harem dairesinin cümle kapısı

üstündeki kitabesine göre 1199 (1785) yılında İshak Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. İshak Paşa, bu bölgeye XVIII. yüzyılda hâkim olan Çıldır hanedanından Hasan Paşa'nın oğlu olup vezirlik rütbesiyle Çıldır ve Ahıska valisi oldu. Ancak yaptırdığı sarayın ihtişamı, Osmanlı hanedanı ile rekabete girişmek düşüncesinde olduğunu gösterdiği gibi İran'dan İstanbul'a giderken burada misafir edilen İran elçisinin padişah huzurundaki abartılı sözleriyle bu rekabeti kışkırtması, İshak Paşa'nın gözden düşmesine ve Hasankale'ye sürgün edilmesine yol açtı; İshak Paşa orada öldü. Sarayın daha sonraki tarihi hakkında yeterli bilgi yoktur (İSAM, ss. 540-542). Böylesine önemli bir yapının Doğubayazıt'ın yerleşim yeri olarak görülmesinde etkisinin büyük olduğu yadsınamaz.

Sonuç

Tarihin eski çağlarından beri önemli yerleşim ve idari merkezlerinden birisi olan Doğubayazıt'ın Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte idari yapısında birtakım değişiklikler yapılmıştır. Önceleri Bayazıt vilâyetinin merkez ilçesi olan ve vilâyetin adını taşıyan mezkûr kaza, vilâyet merkezinin Karaköse'ye taşınmasıyla birlikte müstakil bir ilçe durumuna getirilmiş ve adı da Doğubayazıt olarak değiştirilmiştir.

Cumhuriyet döneminde kazanın merkezi yapısında, kısaltmalar ve lüzumu halinde de birtakım değişiklikler yapılmıştır. Bu alanda tesis edilen en önemli değişikliklerden birisi, Osmanlı sonrası yeni dönem Türkiye'sinde oluşturulan ulusal politika anlayışının sonucu olarak köy ya da nahiye adlarının Türkçeleştirilmesidir. Bu kapsamda, Doğubayazıt kazasının iki bucağı olan Musun ve Merkez kazalarının yerleşim yerlerinin büyük bölümünün isimleri değiştirilmiştir. Değiştirilen isimlerin Türkçe ve ulusal kimliğe de uygun olmasına dikkat edilmiştir.

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinden 1960 yılına kadar nüfusu sürekli artan ve nüfus yoğunluğu Türkiye ortalamasının üstünde olan Doğubayazıt'ta bu tarihten itibaren yoğun göçlerin etkisiyle nüfus artış oranında ciddi bir azalma meydana gelmiştir. Genç nüfusun büyük bölümü iş bulma amacıyla büyük şehirlere ve Ağrı merkeze taşındığından burada genelde çocuk ve

yaşlı nüfus oranı yüksek kalmıştır. Ancak yine de ilçe genelinde doğum oranı yüksek olduğundan ve kaba doğum oranı Türkiye ortalamasını çok aştığından; burada nüfus nispetten fazla olmuştur.

Türkiye ile İran arasında sınır kapısı olan Gürbulak'ın burada yer alması, Doğubayazıt'ı canlı bir bölge haline getirmekte ve kırsal alanlardan kent merkezine göçü arttırmaktadır. Bu da Doğubayazıt'ta canlı bir nüfus yapısının oluşmasını sağlamaktadır. Bu arada İshak Paşa Sarayı gibi önemli tarihi eserlerin de kazada yer alması, burayı yerleşim alanı için cazip bölgelerden birisi konumuna getirmektedir. Yukarıda ifade olunduğu üzere, Cumhuriyet döneminden itibaren Doğubayazıt'ta idari alanda birçok düzenlemeler yapılmıştır. İdari yapıda önemli düzenlemelerin yapıldığı mezkûr kazada 1970 yılı itibarıyla 2 bucak ve 81 adet yerleşim yeri vardır. Başta kazanın kendisi ve Merkez ile Suluçem nahiyeleri dâhil olmak üzere 3 adet belediye teşkilatı bulunan Doğubayazıt, belediyecilik alanında önemli gelişmeler göstermiştir.

Kaynakça

Apan, A. (2010). *Türkiye'de Mülki İdare: Tarihsel Gelişimi ve İşlevsel Dönüşümü*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 54.33.16, Tarihi: 04.05.1935.

BCA, Fon Kodu: 54.33.16, Tarihi: 04.05.1935.

BCA, Fon Kodu: 191.15.44, Tarih: 27.05.1947.

BCA, Fon Kodu: 265.23.2; Tarih: 29.06.1957.

BCA, Fon Kodu:64-39-19, Tarih: 04.09.1936.

Bilgi, N. (2010). Cumhuriyet'in İlk Döneminde Mülki Yapının Gelişimi. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Yayınları.

1958'de Vatan Cephesi'nin kurulmasından sonra bağlı olduğu partisinden istifa ederek Demokrat Parti'ye geçmiştir. (1958, 24 Eylül). Demokrat Ağrı Gazetesi, 1203.

<http://www.diyadinnet.com/Bolgemiz-104&Bolge=do%C4%9Fubayaz%C4%B1t-belediye-ba%C5%9Fkanlar%C4%B1>.

<http://www.dogubayazit.bel.tr/index.php?page=kurumsal&op=arg&id=12&title=Goerev-Yapan-Belediye-Baskanlarimiz>.

<http://www.dogubayazit.bel.tr/index.php?page=kurumsal&op=arg&id=12&title=Goerev-Yapan-Belediye-Baskanlarimiz>.

İl İl Büyük Türkiye Ansiklopedisi (1990)., c.I, İstanbul: Milliyet Yayınları.

İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM). “Ağrı Maddesi”, İstanbul.

İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), “İshak Paşa Sarayı Maddesi”, İstanbul.

Kalağan, G. (2010). Cumhuriyet Dönemi Türk Kamu Bürokrasisinde Yeniden Yapılanma ve Yönetmelik Reform Çalışmaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, ss.65-84.

Karataş, Y. (2014). *Bayezid Sancağı ve İdarecileri (1700-1914)*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Karataş, Y. (2010). XIX. Yüzyılın Sonlarında Bayazıt Sancağı'nın Demografik Yapısına Dair Tespitler. *Tarih Dergisi*. 52/2, ss.103-122.

Köse M. (2010). *1927 Nüfus Sayımı ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyonkarahisar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Resmi Gazete, 16 Mayıs 1935, Sayı:1714, s.5181.

Resmi Gazete, 3 Ekim 1936, Sayı:3425, s.7194.

Resmi Gazete, 12 Temmuz 1941, Sayı:45858, s.1328.

Resmi Gazete, 12 Ağustos 1944, Sayı: 5781, s7493

Resmi Gazete, 28 Eylül 1946, Sayı: 6420, s.11262.

Resmi Gazete, 15 Aralık 1950, Sayı: 7683, s.182.

Resmi Gazete, 30 Mayıs 1952, Sayı: 8122, s.3790.

Resmi Gazete, 20 Ekim 1953, Sayı:8535, s.7410.

Resmi Gazete, 10 Mart 1955, Sayı: 8951, s.11302.

Resmi Gazete, 6 Nisan 1957, Sayı: 9579, s.16842.

Resmi Gazete, 21 Şubat 1958, Sayı:9840, s.18680.

Resmi Gazete, 9 Temmuz 1963, Sayı: 11449, s.2.

Resmi Gazete, 8 Kasım 1966, Sayı: 12466, s.2.

Resmi Gazete, 11 Nisan 1970, s.13469, s.2.

Resmi Gazete, 12 Temmuz 1941, Sayı:45858, s.1328.

Resmi Gazete, 12 Ağustos 1944, Sayı: 5781, s7493.

Resmi Gazete, 28 Eylül 1946, Sayı: 6420, s.11262.

Resmi Gazete, 9 Temmuz 1963, Sayı: 11449, s.2.

Resmi Gazete, 14 Haziran 1934, Sayı:2727, s.3981.

Resmi Gazete, 10 Temmuz 1964, Sayı:11750, s.7.

Resmi Gazete, 21 Haziran 1965, Sayı: 12028, s.4.

Resmi Gazete, 18 Mart 1968, Sayı:12851, s.4.

Resmi Gazete, 2 Şubat 1968, Sayı: 12816, s.1.

Resmi Gazete, 14 Ağustos 1968, Sayı: 12976, s.2.

Sayan, Ö. S. (2003). *Türkiye’de İdari Sistem ve Örgütlenme. Konrad-Adenauer Temsilciliği Yayınları.*

Tamer, A., Bozbeyoğlu A. Ç. (2004).1927 Nüfus Sayımının Türkiye’de Ulus Devlet İnşasındaki Yeri: Basındaki Yansımalar. *Nüfus Bilim Dergisi*, Sayı: 26. ss.73-88.

Tunç, B. (2016). *Demokrat Parti Döneminde Kocaeli (1950-1960)*. Basılmamış Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tunç, B. (2016). Eskişehir’de Vatan Cephesi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sayı: 52.ss.198-212.

Tutar H. (Editör (2013). *Ağrı’nın Sosyo-Ekonomik Durumu ve Uygun Yatırım Alanları.*

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1936). *20 Ekim 1935 Genel Nüfus Sayımı, “Kati ve Mufassal Neticeler Ağrı Vilâyeti.* İstanbul: Devlet Basımevi.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1941). *20 Ekim 1940 Genel Nüfus Sayımı.* İstanbul: Devlet Basımevi.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1953). *21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı.* Ankara: Devlet Basımevi.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1950). *22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı.* Ankara: Devlet Basımevi.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1960). *23 Ekim 1955 Genel Nüfus Sayımı.* İstanbul: Devlet Basımevi.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1963). *23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı.* Ankara: Devlet Basımevi.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1968). *24 Ekim 1965 Genel Nüfus Sayımı.* Ankara: Devlet Basımevi.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1970). *25 Ekim 1970 Genel Nüfus Sayımı Ağrı İli.* Ankara: Devlet Basımevi.

Yayla Gazetesi, 16 Temmuz 1953, Şeref Saraçoğlu “Demokrat Parti ve Kuruluşu”. Yurt Ansiklopedisi (1981). *İl İl Türkiye, Dünü, Bugünü, Yarını.* c.I, İstanbul: Anadolu Yayınları.

Prelude to a Coup: The Press and the May 27 1960

Cengiz Sunay*¹ – Emrullah Ataseven²

¹ Yalova University, Faculty of Law, Yalova, Turkey

² Ağrı İbrahim Çeçen University, Faculty of Science and Letters, Ağrı, Turkey

Abstract

Before, during and in the aftermath of the May 27 coup the mainstream press was utilized by the military bureaucracy as a means to persuade people about ‘justifications of the coup’. The press is a useful instrument for this purpose. It is obvious that the coup organizers attempted to manipulate the public opinion through the newspapers and journals close to them. However, the effect of press used in order to legitimize the coup and bolster public support did not bring about the desired outcomes; this can be seen in the fact that the public support for the parties close to the Democratic Party continued in the elections after the coup. Therefore, it is clear that this military intervention was formed not only by means of internal dynamics but also through international environment and external dynamics. Nevertheless, the approach of mainstream press towards this intervention was built on the approval of the actual state rather than analyzing the coup, discussing the significance of intervention in the international system or criticizing what happened in the aftermath of the coup. In this study, the attitude of mainstream press was questioned and exemplified. Furthermore, a discussion on the history of formation of press-power party-opposition party axis in Turkey was carried out. Particularly, the attitude of the mainstream press, which can be regarded as a primary source in terms of examining Turkish Political Life, to the May 27 was problematized.

Keywords: The May 27 Coup, the Press, International System, Disinformation.

*Makale Bilgileri /
Article Info:*

Gönderim / Received:
07.06.2017
Kabul / Accepted:
23.09.2017

** Sorumlu Yazar /
Corresponding Author:*

Yalova University,
Yalova, Turkey
cengizsunay@hotmail.com

Darbeye Giden Yol: 27 Mayıs ve Basın

Öz

27 Mayıs Darbesi öncesinde, sırasında ve sonrasında, ana akım basın, askeri bürokrasi tarafından ‘darbenin gerekçeleri’ konusunda halkı ikna etmek için kullanılmıştır. Basın bu amaç için kullanılan etkili bir enstrümandır. Darbecilerin kendilerine yakın gazete ve dergilerle kamuoyunu yönlendirme çabaları vakiadır. Bununla birlikte, darbeyi meşrulaştırmak ve kamuoyu desteğini güçlendirmek için kullanılan medyanın istenilen etkiyi tam anlamıyla yaratamadığı darbe sonrası yapılan seçimlerde Demokrat Parti çizgisine yakın partilere halk desteğinin sürmesinden görülebilir. Dolayısıyla, bu müdahale yalnızca iç dinamiklerle değil, uluslararası konjonktür ve dış dinamiklerle bağlantılı şekilde biçimlendirilmiştir. Ana akım

Atf için / To cite this article:

Sunay, C. & Ataseven, E. (2017). Prelude to a coup: The press and the May 27 1960. *Curr Res Soc Sci*, 3(3), 143-153.

basının bu müdahaleye yaklaşımı ise darbeyi analiz etmek, uluslararası sistemde bu müdahalenin ne anlama geldiğini tartışmaktan veya ortaya çıkan durumu eleştirmekten ziyade, fiili durumun fazla sorgulanmadan kabul edilmesi üzerine inşa edilmiştir. Bu çalışmada ana akım basının bu tutumu sorgulanmış ve örneklendirilmiştir. Buna ilaveten, Türkiye’de basın – iktidar - muhalefet ekseninin biçimlendirilmesi tarihine dair bir tartışma yürütülmüştür. Türk Siyasi Tarihi’nin incelenmesi açısından birincil kaynaklardan birisi olarak gösterilebilecek olan basının, özellikle ana akım medyanın, 27 Mayıs koşullarında takındığı tutum ve gösterdiği reflekslerin sebepleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: 27 Mayıs, Basın, Uluslararası Sistem, Dezenfermasyon.

Introduction

Verba volant scripta manent. The attitude adopted by the Turkish mainstream press both before the coup d’etat and during the trial of the people under arrest still linger in memories.

“That those fallen are going to be put on trial has become definite. The National Unity Committee issued an order for making the provisions” (Akşam, July 20 1960).

It is quite possible to mention that how disturbing the attitude adopted against this fallen and tail discourse for the electors, as it is seen in 1961 and 1965 elections (Ahmad, 1994, p. 251-275). The founder and leader of the Justice Party (Adalet Partisi) and one of the Chiefs of Staff of the Turkish Army for two months (from June 3 1960 to August 4 1960) *Ragıp Gümüşpala* said: *“There are no fallen or tail, there are only citizens!”* (Örtülü, 1966, p.121), his words may be taken for granted for today but at a time when the impact of the May 27 was still hot such a statement could also be interpreted as *betrayal to the revolution*. Despite the negative attitude adopted and slanders by the mainstream press during the *Yassıada* trials, the partial hesitation seen in the October 15 1961 elections about the fact that which party is the heir to the Democratic Party disappeared in the October 15 1965 elections and the AP [Adalet Partisi] (the Justice Party) was unarguably

accepted as the unique inheritor of the DP for the electors (Bozbeyli, 1977, p.74; Bozbeyli, 2000, p.64).

The failure of the May 27 coup d’etat plotters and their partners in feeling the pulse of public opinion was manifested through the fact that they overgeneralized the approval displayed for the coup in big cities to the whole country. In fact, what motivated the 14s, a radical sect within the *National Unity Committee* [Milli Birlik Komitesi], for remaining in power at least one electoral period and then participating the elections as the *National Unity Party* was the visible support of this small fraction. However, the base the DP was standing on was the traditional commons, who with the introduction of multi-party system could manifest themselves and known as the silent majority, rather than the sections that the Committee members were observing, and those expecting an electoral victory by looking at the deceptive inertia of people had ignored that these commons would disappoint them in the elections.

In the first days of the coup young people on the tanks with soldiers or the city dwellers hanging Turkish flags on their windows and balconies doubtlessly did not mean much except for the expression of approval by a small group. (Sağiroğlu, et al, 1960, p.97). Also, the rude behaviours towards the DP members expressed, especially the unkind manners seen by the public during the *Yassıada* trials, led to a decline even in the support of those groups backing the coup. The abuses became so unbearable that the bespoke leader of the coup *Cemal Gürsel* himself had to give this harsh warning: *“Those harassing the DP members are going to be punished”* (Milliyet, June 28 1960).

With the court decisions declared on September 11 1961, four among 102 defendants were condemned to death and only *Celal Bayar* could evade this punishment thanks to age limit, his penalty being changed to imprisonment. Even the executions of death penalties, which still deeply affect people, were not satisfactory for some people at that time. For instance, it is claimed that one of the most hard-line members of the MBK

(the National Unity Committee) *Suphi Gürsoytak* says: “If we don’t hang at least 50-60 people, the legitimacy of the coup will be questioned” and upon this statement more than fifty graves are digged for caution (Perin, 1970: 24). Today, it is well known that the social support for the coup has dramatically declined in the aftermath of the sad fates of *Adnan Menderes*, *Fatin Rüştü Zorlu* and *Hasan Polatkan*, who are buried in three of the mentioned graves (For the details see: Dilligil, 1989, p.36).

It is interesting that the DP was overthrown before a probable early election prior to the May 27 in which the DP would test its support and at that time the party was apparently losing power (Belen Keleş, 1995, p.94). It has been claimed by the DP members that in this setting, solutions for some problems were appearing, woes were alleviating and a fresh period was beginning between 1957 and 1960. Those supporting these claims also asserted that the coup plotters noticed these improvements and began to worry about the fact that they would not be able power grab with an early election and with an anti democratic, unfair and baseless manner seized the power (Ağaoğlu, 1972, pp.232-233).

It is also claimed that a special effort was made in order to provoke and influence especially the lower levels of the military bureaucracy with a defamatory campaign against the government and it is known that some of those plotters regretting later on admitted this campaign (Er, 2007, p.62). Those executing the coup de facto and, in a sense, the civil section of the coup argue that the DP aimed at obliterating the opposition by constantly making laws contradicting the constitution and establishing an autocratic rule by not calling elections. They build their claims on these statements that are claimed to be stated by the members of the party in power: I will not let be called an ousted prime minister, if necessary we can govern with dictatorship, if you want you can bring back even the caliphate, if needed I can manage the army with reserve officers, it is time for banishment and criticism (Öztuna & Gökdemir, 1987, p. 89). However, the reason why these statements are expressed is a comprehensive

report on the preparations for a coup d’etat, resulting with the May 27. The writer of the report *Nusret Kirişçioğlu*, who is one of the members of the investigation committee, points out that the chair of the supreme court of justice *Salim Başol* did not allow the report be read during the trial (Kirişçioğlu, 1973, p.256).

The dimension of disinformation for the purpose of reinforcing the legitimacy of May 27 coup was at an unbelievable level. Both during the years the DP was in power and after the coup took place the defamation through the press was used for justifying the extrajudicial executions. Also, behind the convicted executions there existed this deliberate information pollution. In this study, how the public was deceived through the press in order to be persuaded for the legitimacy of military coup is going to be demonstrated by presenting examples.

1. The Press before the May 27 Coup d’Etat

It is possible to examine the relationships between the press-the power-the opposition in a few stages; the period from the DP was founded on January 7 1946, after a short hesitation following the abandoning of single party system political life, to the May 14 1950 elections when the DP came in power can be designated as the first stage.

In this stage, due to the autocratic aspect of the single party system there existed a biased press and quite limited press freedom. Especially, in the aftermath of 1925 *Takrir-i Sükûn Kanunu* (Law on the maintenance of order) a number of newspapers were shut down, some important newspapers, even irrelevant to the scope of the law, were banned and their owners were arrested. The first newspapers and journals that were shut down were *Tevhid-i Efkâr*, *İstiklâl*, *Son Telgraf*, *Aydınlık*, *Orak Çekiç* and *Sebilürreşat*. The journalists that were arrested on the grounds that they incited the *Şeyh Sait* Uprising indirectly were: *Eşref Edip*, *Velid Ebüzziya*, *Abdulkadir Kemali (Öğütçü)*, *Fevzi Lütfi (Karaosmanoğlu)*, *Sadri Ethem (Ertem)*, *İlhami Safa*, *Gündüz Nadir*, *Ahmet Emin (Yalman)*, *Ahmet Şükri (Esmer)*, *Suphi Nuri (İleri)*, *İsmail Müştak (Mayakon)* (Tunçay, 1981, p.142).

After the authorities silenced the *Progressive Republican Party* (Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası) and some celebrated generals, the regime gained a more authoritarian character; as a result the General Press Directory forced the press to comply with strict enforcements upon gaining the status of decision maker (Kabaklı, 1989, p. 273).

The failure in transition to an open regime that is open to competition through a second organized opposition party at the end of 1930 also led to the withdrawal of newspapers close to this party from the world of press; the regime again returned to its single voiced character under the single party authoritarian government (Tunçay, 1981, p.269 & Kabacalı, 1999, p.142).

The National Chief period officially beginning on November 11 1938 found itself on the verge of a world war that would break out nine months later. About six years the regime hesitated to get involved into the war and began to focus on reintroducing the multi-party system once again, which was realized at the end of the war upon the victory of the democratic forces (except for the USSR) and the convenient international setting appeared (Yeşil, 2001, p. 54).

The attitude of the mainstream press during the war years bears resemblance to the activities of the forces waging war in Turkey. While writers like *Nadir Nadi*, *Peyami Safa* were thinking that Germany would win the war and recommending for Turkey a policy in this direction (Nadi, 1964, p.37 et al); writers like *Ahmet Emin Yalman* were insisting on the inevitable victory of the allied forces (Yalman, 1970, p.275).

In this regard, the adaption problems of Turkey, with its single party, single chief and mechanisms for setting up a controlled public opinion, with the new international environment that was being reshaped in the aftermath of the Second World War appeared.¹ From the *Takrir-i Sükûn* (Law on the Maintenance of Order) to the transition to the 1935 state-party unity understanding, the country was de facto governed with dictatorship and until the end of the war, until 1945, it was officially governed with dictatorship under the control of the national chief¹ (Gürkan, 1998, p.165). What

happened to the *Progressive Republican Party* (Zürcher, 1992, p.152) and the *Free Republican Party* [Serbest Cumhuriyet Fırkası] (Avşar, 1998, p.197) was still lingering in memories, therefore the foundation of a new opposition party could only be realized by means of a signal, more precisely, a permission. It is clear that it is the *National Chief* that this signal is expected from (Akandere, 1998, p. 331). It is known that May 19 1945 and November 1 1945 are two important dates in the Turkish political life when these expected indications were given (Kara-İncioğlu, without date, pp.265-278). It is also known that after the first sign the *National Development Party* [Milli Kalkınma Partisi] (MKP) was founded and after the second one the DP was established as two important political parties (Eroğul, 1990, p.46). It can be said that the establishment of the DP created the most serious expectation in the public compared to the other parties.

The first evidence of the petty schism created by the presentation of report regarding abolition of anti democratic laws and governing the country in line with the constitution was the *Memorandum of the Four* (Dörtlü Takrir). Following this, when the mainstream press began to talk with sympathy and give wide coverage to figures like *Celal Bayar*, *Adnan Menderes*, *Refik Koraltan* and *Fuat Köprülü* the relationship between the mainstream press and the DP showed up (Yeşil, 2001, pp.189–192).ⁱⁱ Given the fact that the close and sincere relations established with the DP by many people with leftist tendencies in this stage triggered accusations in Republican People's Party [Cumhuriyet Halk Partisi] CHP regarding a communist and DP cooperation, it can clearly be understood how some roles were changing in the Turkish politics in fifties (Karpaz, 1996: 154, also Sertel, 1978, p.217 & Sertel, 2000, p.253). Also, a great majority of the press later on would argue that the DP could not fulfill the promises it made during the years, 1946-1950, it was in opposition.

2. The DP-Press Relations during the DP Rule

In terms of the ruling party-mainstream press relations the first years of the DP rule, 1950-1954, can be defined as the stage when the initially good

relations got tense afterwards. However, it was the DP that relieved journalists by changing the the Press Law dated 1931 on July 24 1950 as soon as it came to power (Özgen, 2004, p.34). In this regard, the first reason of the displeasure arose between the DP and the mainstream press was stemming from the criticism of newspapers against the ruling party, it seems that the other reason of this rupture in relations was originating from the fact that many old parliament members writing in the mainstream press could not develop an impartial and independent journalist identity and continued to engage with the former ruling party (Toker, 1991a, p. 116).

It can be argued that the link between a vast majority of the journalists and the former ruling party continued after the CHP became the party in opposition (Erer, 1965, p.225 et al). It seems that the determination of the mainstream press in following the path of the leader of main opposition party attacking the new ruling party was the reason for DP's negative attitude against the mainstream press like an opposition party. In this setting, the leader of the former ruling party was almost always stating that they lost the election because the DP could deceive people (Erer, n.d., p. 52).

Afterwards, the ruling party had to establish its own group of public information and press division, the *Zafer* newspaper at the outset, which was called by the CHP members as partisan media. For example, it was claimed that the newspaper of *Mükerrem Sarol, Türk Sesi*, could afloat with the aid of government support and official advertisement, it was said that even public schools were forced to subscribe to this newspaper (Toker, 1991b, p.106). The fact that to be able to afloat within the media sector at that time was depending on getting public advertisements and procurements may not legitimize DP's support for its advocates but it is understandable to some degree (Erer, n.d., p. 135).

In this regard, especially the enactment of the law regarding the *transfer of CHP's properties obtained illegally* in 1953 became a turning point (Arsebük, 1953, pp. 426–432). It seemed that

closing the *Ulus* (this newspaper was reopened as *Yeni Ulus* later on), which was regarded as the media organ of the CHP, was defined as an attack on the opposition and reinforced the degree of enmity between the ruling party and the opposition (Arcayürek, 1985, p. 109).

Between 1954 and 1957 is the second stage of the DP rule and in this period the ruling party-press relations evolve into a phase in which the press is oppressed, rather that a period in which the ruling party is pressurized by the press. The ruling party, by successfully making use of public advertisement and procurement leverage, managed to win some figures in the media over (Öymen, 2009, p.457). In addition to the leverage of public procurements, the paper supply tool of the government is an important move for breaking the resistance of the mainstream press. Nevertheless, the most efficient newspapers and journals of the media still take side with the main opposition party (Birgit, 2005, p.299).

Furthermore, the ruling party, which was struggling to balance the opposition it faced in the media, began to preclude the use of the radio by the opposition (Aksoy, 1960, p.113). The first dissidence within the ruling party also rose in consequence of an event at this time. The *6-7 September Events* occurring at a time when the *Cyprus Issue* was a hot topic in the Turkish foreign policy was regarded as a clear complot organized by the government. During the *Yassıada trials the Chair of the Higher Investigation Committee, Altay Ömer Egesel* also often utilized this claim by giving reference to the media (Ağaoğlu, 1972, p.190; Dosdoğru, 1993, p.147 and Güven, 2005, pp.76-78).

Upon the introduction of the claims appeared in the media about corruptions and abuses conducted by some ministers to the court led to another discussion. These arguments called as discussions on the right to prove did not give a chance to the journalists accusing ministers with such charges for presenting their proofs with regard to their claims; upon this attitude by the ruling party, nineteen DP members broke away from their party believing that such an action to be unjust and they decided to establish the Freedom Party (Hürriyet

Partisi) (Toker, 1991b, p.154). The arrestments of some journalists pursuant to some provisions amended in the press law also were seen at this time. However, it is also necessary to state that a major part of the criticism seen was involving in defamation by going beyond reason.

The years between 1957 and 1960 is the period in which the mainstream press broke away from the ruling party. On the newspaper columns it was often seen the news about infraction of rules in the last election or transforming some provinces and towns into smaller administrative units only because they supported the opposition parties.

3. The Press in the Aftermath of May 27 Coup

In the beginning of 1960, the indications of a military coup d'état could be fully felt. Especially, the student protests occurring in İstanbul on April 28 and in Ankara on April 29 extended to the NATO Summit Meeting on May 2 and the Kızılay Square in Ankara on May 5. The civil students were behaving as if they were oriented by someone and were giving the impression as if they represented the general feeling of the young people. And on May 21 1960 the silent manifestation of the cadets took place. These events occurring just before the coup were reflected with a high level disinformation in the aftermath of the coup. In the days as the May 27 was approaching the grapevine was put down on paper and in the aftermath of the coup no mercy was shown for the victims and fallen (Küçükılınç, 2010, pp.23–41).

Especially, in the *Kim* and *Akis* journals the claims by the opposition party against the ruling party were presented as absolute truths; the fact that the owner of the latter journal was the son-in-law of the leader of Main Opposition Party turned this journal almost into the semi-official media organ of the party (İlıcak, 1975, p.13). It was true that before the coup the managing editors of the newspapers and journals, though in these media organs also news involving in defamation appeared, were being taken into custody, arrested or imprisoned; and that was interpreted as a prelude to an intervention. The prison where those

were sent into custody was nicknamed as *Ankara Hilton* at that time (Arcayürek, 1984, p. 89).

“In order to determine number of martyrs a committee was established. The police officers who buried university students after they killed them are being interrogated. The new work undertaken should not be abused” (Tercüman, 31 May 1960).

“Dr. Gedik, who cold-bloodedly executed illegal deeds of the Menderes rule, threw himself out of window and immediately died” (Tercüman, 31 May 1960).

“Those abusing İnönü are paying the price before the court. 11 DP members were arrested on charges of attempting to assassinate İnönü in Topkapı. The number of Uşak events suspects rose to 29” (Milliyet, 28 June 1960).

“Menderes’s terrifying plans were revealed. A fabricated uprising would be organized and many people would unmercifully be killed. In the store of the Ziraat bank, 2 thousand guns and many military uniforms were found” (Tercüman, 31 May 1960).

“It is said that the ousted president told that there are no reservations about the extermination of 1500 cadets” (Milliyet, 9 June 1960).

“A new document pertaining to a plot by the ousted authorities was found” (Akşam, 17 August 1960).

“The prosecutor implied that Celâl Bayar escaped from the independence war” (Akşam, 16 October 1960).

As it is seen in such news, the press also was mentioning about the incredible methods applied by the security forces in April and May of 1960 when the student demonstrations began. Such news as that hundreds of students were killed, the bodies of some students were turned into animal feed by being grinded in the machines of the *Meat and Fish Authority*; the bodies of some others were buried in unknown places appeared.

Furthermore, these publications were recorded even in the official registers of the state (TC Milli Birlik Komitesi İrtibat Bürosu [TC the National Unity Committee Contact Office], 1960, p.12).

One of the first actions of the coup organizers was the release of everyone detained, arrested or convicted for press crimes in accord with the MBK [the National Unity Committee] Paper Number 22, being valid from May 28 1960 at 3 a.m. The manner adopted by the great majority of the press after the ousting of DP is such a substantial issue that it can be subject of a bulky book (Altuğ, 1991, p.39). The DP, which came in power by promising that it will not engage in revanchism (devr-i sabık), itself became the victim of revanchism. For example, almost no news was appearing regarding what was happening to the DP members during the detentions; although no escape attempt was seen, such news as that some of the DP members were caught at the border or some others were caught while escaping after gathering their belongings light in weight but heavy in value appeared (Perin, 1990, p.37). Even a bulletin in which the escape of former power possessors with 12 planes full of gold and jewellery had been depicted was published and it was distributed to the public.ⁱⁱⁱ

In fact, those killed by the security forces is thought to be not more than five people, one of them, *Turan Emeksiz*, was killed by a ricocheting police bullet (Fersoy, 1979, p.144); however, the mainstream media was claiming that hundreds of the *Revolution Martyrs* had become the symbol of this new era.

The stories of those losing their lives, in fact, are very different than reflected in the media. Lieutenant *Ali İhsan Kalmaz*, Cadet *Sökmen Gültekin* and *Ersan Özey*, who was just 11 years old, were all killed by the bullets of coup plotters. *Nedim Küçüközpolat* lost his life under a tank tread on which he was trying to climb excitedly (Civaoğlu, 1994, p.80). The deaths of these people, clearly, were not enough for labelling the ruling party as bloodshedder but this was reflected in such a way.

The Investigation authority, formed under the title of *Higher Investigation Committee*, was continuing to gather proofs against the defendants and meanwhile the mainstream press was reflecting the events in such a manner that as if the corruptions and abuses had been proved. The most unimaginable claims were these: The governor of İstanbul *Ethem Yetkiner* had one and half million Liras the source of which was abuses (Tercüman, 2 June 1960). The mayor of İstanbul during the coup, *Kemal Aygün*, embezzled the bonds of the municipality and misused the dues of guardians (Akşam, 12 July 1960). The Prime Minister, *Adnan Menderes*, during his ten years of presidency got 480 thousand Liras salary and compensation; he also took travel allowances, both in 1954 and 1957 elections, for the electoral campaigns (Milliyet, 13 July 1960). The President *Celal Bayar* was a shareholder in a coffee import business (Akşam, 27 September 1960) and he also said that there were no reservations about the extermination of 1500 cadets after the silent demonstrations of cadets on May 21 1960 (Milliyet, 9 June 1960). *Menderes*, who returned from the US trip, conducted for the purpose of economic aid, empty handed wanted to give *Ardahan* to Russians in return for a loan from the USSR (Hürriyet, 17 June, 1960). All these were headline-grabbing news.

Except for the press, in this regard, there were books by these writers aiming at distorting the truth: (Çulcu, 1960; Bürün, 1960; Eevli, 1960; Evliyazade, 1960; Sözman, 1960)^{iv}. Further, some deranged writers (Özbey, 1960; Benlioğlu, 1947; Günel, 1960; Koran, 1961) were reflecting information pollution and using vulgar swearing for the former ruling party members in their books and booklets. It seems that these publications did not only encourage the coup organizers but also influenced the death sentences of *Menderes*, *Zorlu* and *Polatkan*.

Conclusion

In the aftermath of the July 15 coup attempt, the major break experienced in the Turkish military coups traditions and the fact that paradigm concerning this subject should be revised was

thoroughly discussed and it is still being discussed. The Army is regarded as the pioneer institution of the Turkish modernization and modernization is a secular project within the Turkish context; thus the military was long seen as both the project site and the hard power of the modernization and before the July 15 coup attempt it is known that for long time the military had adopted a spoils system in which secular tendencies were favoured. However, this last coup attempt indicates that any ideological spoils system within the military may spell trouble.

As a natural consequence of restructuring the military as the guardian of regime instead of people, May 27, March 12, September 12 and April 27 coups or memorandums occurred reflexively in accordance with this military doctrine. Although what happened during the July 15 attempt was dreadful, it is also observed that this event bear similarities with the previous coups or memorandums in terms of instrumentalisation of the military for a specific purpose.

It is interesting that the cadre that staged the coup on May 27 were mostly colonels, majors, commanders and captains belonging to a small clique, only five generals were in action, and this fact became known just one week after the coup. Although the coup plotters were insisting that the intervention was the consequence of internal dynamics, it is clearly seen that also the external dynamics played a major role. The government had to face a super powers rivalry in the region in the aftermath of the Second World War and this put the government in an awkward position.

The government that faced the May 27 coup supported the US and its allies in the Korean War and afterwards Turkey became a NATO member; it is known that the United Kingdom denounced this decision. It is not a secret that the USA was struggling to grab the power in the Middle East and the United Kingdom was resisting. However, after the Second World War the new world order or system was based on a bipolar structure in which the US and the USSR were in a power-grabbing struggle.

The reason why the USA conceded the Eastern Europe to the Soviet expansionism in the aftermath of the War, when US had used nukes and was seeming to have the leverage to impose its demands, has much been discussed and still a satisfactory answer seems to have not been found. Within the Turkish publication world, there exist some conspiracy theories related to this issue (Kaynak, 2003, 2004, 2005, 2006a, 2006b, 2006c, 2009; Kaynak and Gürses 2007; Kaynak ve Mete, 2008); according to these theses the US ceded the Eastern Europe so that Europe cannot gain its former strength and can be controlled more easily this way, however the dominant paradigm seems to ignore these theories.

More questions may be propounded; indeed, geostrategy seems to have played a major role in shaping the post war Europe. France, Italy and Greece, where strong socialist tendencies existed at that time, could have been sovietized but on the contrary Poland, Roumenia, Hungary, Bulgaria and Albania had to be Soviet subjects; this can be explained by means of geopolitics rather than ideological tendencies. Prior to the pull down of Berlin Wall; the way of making alliance between Warsaw Treaty countries and USSR was based on sphere of dominance of Russia; also the way of forming an alliance between NATO and USA can be interpreted in the same way.

Therefore, as a member of NATO, what happened in Turkey in the military interventions mentioned above cannot be explained only by internal dynamics contrary to the general tendency. In the Turkish military coup cases, when one seeks an external factor, mostly the CIA is indicated especially by the Turkish leftist intelligentsia who are influenced by the European leftist traditions rather than a Moscow based Sovietic understanding of left. In any case, a curtain of mystery surrounds the Turkish military interventions to some degree.

In the case of May 27 coup, it does not seem to be possible to legitimize the coup by emphasizing the internal dynamics like poverty and shortages in the country, inflation, declining purchasing power of fixed income class, pressure of government on

the press, universities and jurisdiction, pressure on the opposition and investigation committees established by the government, which are quite anti democratic practices.

Why so? Aside from the Ottoman past who can claim that such shortages and difficulties were not witnessed in the Turkish history, especially during the single party, eternal and national chief periods? Did those shortages and recessions not make *Fethi Bey's* Free Republican Party the primary candidate for power even after one month the party had been founded? Did this party not have to abolish itself upon the suggestions or commands of *İsmet Paşa* and his supporters in spite of *Atatürk's* earlier objections?

In case of liberty of speech and press freedom, did we not witness the arbitrary shut down of newspapers, the control over the newspaper owners and censure during the national chief period? Was the universities not shaken off by 1933 the University Reform Act on the grounds that *they do not sufficiently contribute to the revolution?*

The explanations and approaches reflecting the period between 1925-1946 in the Turkish history, a time when it was not easy to find out exactly what the public opinion was regarding the social and economic problems, as an era of bliss is misleading and in the same vein, it is not rational to argue that the Democratic Party was overthrown because it was not democratic enough.

All science would be superfluous if the outward appearance and the essence of things coincided. It seems that the literature attempting to legitimize the May 27 desire people to believe that appearance should be deemed to be essence. More important than all of these: The protagonist of all these processes seems to be *İnönü* but this fact is usually ignored which displays the weakness of the plots regarding the grounds of the coup. It is known that *İnönü* lost *Atatürk's* favour in the last days of him; after his death *İnönü* became the president with the support of parliament and army while still his role as the second man was explicit and as a political figure having this background it

is interesting that he was presented as the leader of the democratic front during the opposition years.

Trying to predict effects from causes is one of the significant methods of forming a vision for future but the causes of historical events rather can be put forward in company with their effects. If the May 27 is the cause of internal dynamics or a CIA operation, some questions should be answered. The ruling party overthrown with the May 27 coup was a pro-USA party in the USA-UK competition that was witnessed during that time. USA did not have a beef with the DP ruling but there were two fronts within the US struggling with each other. Therefore, there are some claims that the pro-European or pro-British front in the USA gained the initiative and this front turned its back on the DP for some reasons, the demands of the DP for loans were rejected and as a consequence, *Menderes* had to organize a trip to USSR for economic aid. The event behind the narrative that USA organized the coup is told that way but this alone cannot prove the claim that the coup was supported by some deep fractions in the US which were struggling to maintain the USA-USSR balance in the world and confine Europe.

Why so? Because in the aftermath of May 27, the social project envisaged with a top-down approach and the 1961 Constitution, which is simply the draft of this project, and the laws enacted in line with this constitutions paved the way for a left oriented, to put it more correctly an anti-American, structuring in the country. Until the March 12 1971 Memorandum among the left or right fractions there is one common ground: Anti Americanism. To socialist left, USA was the center of imperialism and to conservative right groups; it was a great malice establishing Israel in the Middle East among Muslims and Palestinian people.

Following the Second World War, there was a USA which had seized the leadership of the world order and here the CIA, the universities working closely with the intelligence service and think tanks could develop strong visions. Therefore, it is hard to believe that the US allowed the establishment of an Anti-American structure in

Turkey by overthrowing the DP by not being able to predict such effects.

At this point, it can be claimed that Turkish political figures cannot acquire the skill to learn lesson from mistakes by basing the disasters experienced, including the July 15 attempt, on a wrong external factor or a few trivial internal dynamics.

In this study, the function of mainstream press before, during and in the aftermath of May 27 was investigated. It was seen that the mainstream media contributed to legitimize the coup by depicting the events after this incident in a way that conforms to apparent causes of the intervention. The May 27 and all the following coups, memorandums or coup attempts should be interpreted by taking into consideration the global competitions of the great powers or systems within the world system.

References

- Ağaoğlu, S. (1972). *Demokrat Partinin doğuş ve yükseliş sebepleri: Bir soru*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Ağaoğlu, S. (1972). *Marmara'da bir ada*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Ahmad, F. (1994). *The Turkish experiment in democracy (1945–1980)*. (A. Fethi, çev.) İstanbul: Hil Yayını.
- Akandere, O. (1998). *Milli Şef Dönemi: Çok-partili hayata geçişte rol oynayan iç ve dış tesirler 1938–1945*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Aksoy, M. (1960). *Partizan radyo ve DP*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Altuğ, K. (1991). *27 Mayıs'tan 12 Mart'a*. İstanbul: Yılmaz Yayınları.
- Arcayürek, C. (1984). *Bir iktidar bir ihtilâl 1955–1960: Cüneyt Arcayürek açıklıyor-3*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Arcayürek, C. (1985). *Yeni iktidar yeni dönem 1951–1954: Cüneyt Arcayürek açıklıyor-2*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Arsebük, E. (1953). CHP'nin Haksız İktisaplarının İadesi Hakkındaki Kanuna Dair. *AÜHF Dergisi*, 10(1–4), 426–432.
- Avşar, A. (1998). *Serbest Cumhuriyet Fırkası: Bir partinin kapanmasında basının rolü*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Belen, N. (Keleş) (1995). *Türkiye'ye damgasını vuran bir dönem, bir olay, bir yaşam: Dr. Baha Akşit, Demokrat Parti dönemi Yassıada Mahkemeleri ve Yassıada sonrası*. İzmir: Turgut Yayıncılık.
- Benlioğlu, F. Ş. (1947). *Demokrat Parti'nin içyüzü ve hataları*. İzmir: Anadolu Matbaası.
- Birgit O. (2005). *Evvel zaman içinde*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Bozbeyli, F. (1977). *Birinci cemre: Siyasi hikâyeler*. İstanbul: Selçuklu Matbaa Tesisleri.
- Bozbeyli, F. (2000). *Alaca siyaset: Siyasi hikâyeler*. İstanbul: Babıâli Kültür Yayıncılığı.
- Bürün, V. (1960). *Kansız İhtilal: Türk Ordusunun zaferi*. İstanbul: Ekicigil Yayınevi,
- Cıvaoğlu, G. (1994). *CHP vitrini çok iyi hazırlamıştı*, Baykam, Bedri (1994). *27 Mayıs İlk Aşkımızdı*, Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Çulcu, S. (1960). *Yassıada'dan geliyoruz*. İstanbul: Dizerkonca Matbaası.
- Dilligil, T. (1989). *İmrâl'da üç mezar*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Dosdoğru, M. H. (1993). *6/7 Eylül olayları*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Elevli, A. (1960). *Hürriyet için: 27 Mayıs 1960 Devrimi*. Ankara: Yeni Desen Matbaası.
- Er, A. (2007). *Hatıralarım ve hayatım: 27 Mayıs'tan 12 Eylül'e, Ahmet Yesevi'den Yunus Emre'ye*. İstanbul: Pamuk Yayıncılık.
- Erer, T. (1965). *Basında kavgalar*. İstanbul: Rek-Tur Kitap Servisi.
- Erer, T. (tarihsiz). *On yılın mücadelesi*. İstanbul: Ticaret Postası Matbaası.
- Eroğul, C. (1990). *Demokrat Parti: Tarihi ve ideolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Evliyazade, M. Ö. (1960). *Onları anlatıyorum: Müthiş işfaat*. İstanbul: Yeni Doğu Matbaası, 1960.
- Fersoy, O. C. (1979). *Fatin Rüştü Zorlu*. İstanbul: Hun Yayınları.
- Günel, Y. (1960). *Seçkin Devrim 1960: Milli İnkılâbın ilim ve sanat yönünden izahı*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Gürkan, N. (1998). *Türkiye'de demokrasiye geçişte basın: 1945–1950*. İstanbul: İletişim Yayınları,
- İlıcak, N. (1977). *15 yıl sonra 27 Mayıs yargılanıyor-1*. İstanbul: Kervan Yayınları.
- İncioğlu, N. K. (tarihsiz), *Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları*, Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay (Ed.), *Türkiye'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim*. İstanbul: Der Yayınları.
- Kabacalı, A. (1999). *Türk Basınında Demokrasi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kabaklı, A. (1989). *Temellerin Duruşması*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Karpat, K. (1996). *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*. İstanbul: AFA Yayıncılık.

- Kaynak, M. (2003). *Yel üfirdü su götürdü: Ailem, çocukluğum, gençliğim, mesleğim, yaşadıklarım ve gördüklerim...* İstanbul: Babıâli Kültür Yayıncılığı.
- Kaynak, M. (2004). *Kompro Yok: İstanbul: TİMAŞ.*
- Kaynak, M. (2005). *Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye üzerine stratejik analizler.* İstanbul: Truva Yayınları,
- Kaynak, M. (2006a). *Başımıza çuval geçirenler.* İstanbul: Truva Yayınları,
- Kaynak, M. (2006b). *Yeni Dünya Düzeni, Söyleşişi Yapan: Faruk Bilgin.* İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Kaynak, M. (2006c). *İstihbarat ve terör oyunları.* İstanbul: Selis Kitaplar,
- Kaynak, M. ve Gürses, E. (2007). *Yeni Ortadoğu haritası: "Ortadoğu'da haritalar değişiyor... Türkiye kendisine yer arıyor".* İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Kaynak M. ve Mete, Ö. L. (2008). *Erdoğan operasyonu: Küresel sermayenin iktidar savaşı.* Konuşan: Orhan Çelebi ve Emine Dolmacı, İstanbul: TİMAŞ.
- Kaynak, M. (2009). *Örtülü operasyonlar: İstihbaratta yeni stratejiler.* İstanbul: Truva Yayınları.
- Kirişcioğlu, N. (1973). *12 Mart, İnönü-Ecevit ve Tahkikat Encümeni raporum.* İstanbul: Baha Matbaası.
- Koçak, C. (1996a). *Türkiye'de Milli Şef dönemi: 1938–1945 Dönemin iç ve dış politikası üzerine bir araştırma. C–1.* İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koçak, C. (1996b). *Türkiye'de Milli Şef dönemi: 1938–1945 Dönemin iç ve dış politikası üzerine bir araştırma C–2.* İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koran, M. (1961). *İhtilalim.* İstanbul: Sıralar Matbaası.
- Küçükıncı, İ. (2010). 27 Mayıs ve basım. *Türkiye Günlüğü, Sayı 101, BAHAR, 23–41.*
- MKP (1950). *Milli Kalkınma Partisi Nizamnamesi–İzahları ve Köy Kalkınması.* İstanbul: Şaka Matbaası.
- Nadir N. (1964). *Perde aralığında.* İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.
- Nesimi, A. (1977). *Yılların içinden.* İstanbul: Gözlem Yayınları.
- Örtülü, E. (1966). *Üç ihtilâlin hikâyesi.* Konya: Milli Ülkü Yayınevi.
- Öymen, A. (2009). *Öfkeli yıllar.* İstanbul: Doğan Kitap.
- Özbey, C. (1961). *Demokrat Parti'yi nasıl kapattırdım?* Ankara: Emek Basım-Yayınevi.
- Özgen, M. (2004). *Türkiye'de basının gelişimi ve sorunları.* İstanbul: İÜ İletişim Yayınları.
- Öztuna, Y. ve Gökdemir, A. (1987). *Türkiye'de askeri müdahaleler.* İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Perin, M. (1990). *Yassıada faciası Cilt 1: 27 Mayıs Darbesinden idamlara kadar işkence altında ezilenlerin dramı.* İstanbul: Dem Yayınları.
- Perin, M. (1970). *Yassıada ve infazların içyüzü.* İstanbul: M. Çevik Matbaası.
- Sağiroğlu, H. K., F. Yeşilyurt, A.H. ve Göktürk İ. [Hazırlayanlar], (1961). *Hürriyet meşalesi : 27 Mayıs milli Türk ihtilali.* İstanbul: MTTB, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Talebe Derneği Yayınları No: 1.
- Sertel, S. (1978). *Roman gibi 1919–1950.* İstanbul: Cem Yayınevi.
- Sertel, Z. (2000). *Hatırladıklarım.* İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Sözmen, A. N. (1960). *Hicviyeler arasından Yassıada'ya kadar panorama.* İstanbul: Fakülteleler Matbaası.
- Sunay, C. (2010). 27 Mayıs ve Küfür Edebiyatı. *Türkiye Günlüğü, Sayı 101, BAHAR, 42–68.*
- TC Milli Birlik Komitesi İrtibat Bürosu (1960). *Yassıada broşürü: Ekim–1960.* İstanbul: TC Milli Birlik Komitesi İrtibat Bürosu.
- Toker, M. (1991a). *DP'nin altın yılları 1950–1954: Demokrasimizin İsmet Paşa'lı yılları 1944–1973.* Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Toker, M. (1991b). *DP yokuş aşağı 1954–1957: Demokrasimizin İsmet Paşa'lı yılları 1944–1973.* Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Tunçay, M. (1981). *TC'nde tek parti yönetiminin kurulması (1923–1931).* İstanbul: Yurt Yayınları.
- Tunçay, M. (Hazırlayan), (1991). *Arif Oruç'un yarın'I, 1933: Tek parti yönetimine yurtdışından muhalefet eden bir yayın organı.* İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yalman, A. E. (1970). *Yakın tarihte gördüklerim ve geçirdiklerim: 1922–1944. C–3.* İstanbul: Rey Yayınları.
- Yeşil, A. (2001). *Türkiye'de çok partili hayata geçiş.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yetkin, Ç. (1999). *Serbest Fırka olayı.* İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Zürcher, E. J. (1992). *The Progressive Republican Party, (G. Ç. Güven,çev.).* İstanbul: Bağlam Yayınları.

Notes

ⁱ For the details see (Koçak, 1996a ve 1996b).

ⁱⁱ For a narrative that can shake what we know about the establishment of the DP see Nesimi, 1977: 211–222.

ⁱⁱⁱ For the facsimile of the bulletin, see.

<http://www.takvim.com.tr/guncel/2014/02/27/menderes-e-de-ayni-tuzagi-kurdular> [Access: 15 May 17].

^{iv} The criticism on these books had been conducted in this work, see Sunay, 2010.

Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti Dönemi Uygulamalarından Vatan Cephesinin Sakarya'daki Yansımaları

Bilal Tunç*

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ağrı, Türkiye

Öz

Ülke genelinde gerçekleştirmiş olduğu toplantı ve mitingler doğrultusunda Başbakan Adnan Menderes, 12 Ekim 1958'de Manisa'daki konuşmasında muhalefet partilerinden başta CHP olmak üzere CMP ve KP'nin DP'ye karşı oluşturmuş oldukları Güç Birliği Cephesi'ne karşı bütün vatandaşların yer alabileceği bir Vatan Cephesi'nin teşekkül edeceğini duyurmuştu. Akabinde de Vatan Cephesi kurulmuştu. Adı geçen cephe, ilk andan itibaren insanların dikkatini çekmiş ve çok sayıda kişi cepheye dâhil olmuştu. Bu kapsamda Sakarya yerel basını, vilâyetlerinden de Vatan Cephesi dolayısıyla da DP ocaklarına büyük iltihakların varlığını dile getiriyordu. Bilhassa Sakarya Demokrat, Anadolu ve Cemiyet gazeteleri, mezkûr teşekkülle iktidar partisinin Sakarya'ya bağlı kaza ve nahiyelerde güçlendiğini yazıyordu. 1959 yılında DP Sakarya İl Başkanlığı, Kadınlar Kolu Başkanlığı ve Gençlik Kolları Başkanlığı'nın etkili çalışmaları ve propagandaları ile vilâyete bağlı kaza ve nahiyelerde binlerce kişi DP ocak ya da bucaklarına kayıt olmuştu. Hususiyile CHP'den istifa eden esnaf teşkilatları ve vilâyetin önde gelen aileleri de, DP'ye katılmışlardı. Bunun dışında iktidar partisinin çalışmalarından memnun olmayarak DP'den ayrılarak CHP'ye iltica edenler de vardı. Bu durumdan dolayı iktidar partisiyle başta ana muhalefet partisi CHP olmak üzere diğer partiler arasında büyük sorunlar yaşanmaktaydı. Bu makalede Vatan Cephesi'nin Sakarya'daki durumu, Başbakan'a gönderilen telgraflardan ve vilâyetin basın organlarından yararlanılarak kapsamlı bir biçimde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti, Sakarya, Vatan Cephesi.

In the Turkish Political History Democratic Party's Practices to the Fatherland Front Reflections in Sakarya's City

Abstract

The scope of his trips and speeches in Turkey, Prime Minister Adnan Menderes expressed on October 12 that a Fatherland Front would be established because of the opposition's destructive works (RPP, RNP, VP) against DP, 1958. According to local newspaper in Sakarya, it began to greater participation to DP after his speech. Especially Sakarya Express, Democratic Sakarya and Anatolia Newspaper wrote that DP had come to an influential position in Sakarya. It was a large number of participation to the Fatherland Front thanks to its effective propaganda. Especially important names of resignation from RPP and people who had a voice in Sakarya by being a

Makale Bilgileri /
Article Info:

Gönderim / Received:
13.04.2017
Kabul / Accepted:
10.07.2017

* Sorumlu Yazar /
Corresponding Author:

Ağrı İbrahim Çeçen
Üniversitesi,
Ağrı, Türkiye
btunc@agri.edu.tr

Atf için / To cite this article:

Tunç, B. (2017). Türk siyasi tarihinde demokrat parti dönemi uygulamalarından vatan cephesinin Sakarya'daki yansımaları. *Curr Res Soc Sci*, 3(3), 154-168.

member of DP had a significant effect to the increased participation to the Fatherland Front Therewithal, there were also participants in the RPP who weren't satisfied with the work of the Fatherland Front. Therefore, it consisted major problems between the two parties. In this context, this study examined the development of the Fatherland Front in Sakarya in a comprehensive way. It was taken into account the telegrams which were sent to Adnan Menderes and Local Medias in Sakarya in this study.

Keywords: Democratic Party, Republican People's Party, the Fatherland Front, Sakarya.

Giriş

Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı’nı müteakip çok partili hayata geçildikten sonra tarih sahnesine çıkan DP (Demokrat Parti) ülke çapında teşkilatlanmasını sağlayarak 1950 seçimlerini kazanmış yıllık CHP (Cumhuriyet Halk Partisi) egemenliğine son vererek iktidar olmayı başarmıştı (Şahin ve Tunç, 2015, s.32). 1950 seçimlerinden sonra 1954 ve 1957 yıllarında yapılan milletvekili genel seçimleriyle belediye meclisi, il genel meclisi ve muhtarlık seçimlerinde de kazanan iktidar partisi, Türk siyasi tarihinde 1950-1960 arası döneme damgasını vurmuştu. Fakat 1957 Yılı Milletvekili Genel Seçimlerinden sonra DP eski gücünü kaybetmeye başlamış ve muhalefet partileri de DP’ye karşı ciddi bir oluşum içine girmişlerdi. Bilhassa 1958 yılında muhalefet partileri, DP’ye karşı ittifak seçimlere hazırlanmışlardı. Bu tarihlerde CMP (Cumhuriyetçi Millet Partisi) ile KP (Köylü Partisi)’nin birleşerek CKMP (Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi) ismini alacağı haberleri basında sürekli olarak dile getirilirken; HP (Hürriyet Partisi)’nin de CHP ile ittifak yapacağı dile getiriliyordu. Bu ittifak denemelerinden önce de muhalefet partileri birleşme çabalarını denemiş, fakat bunlardan bir sonuç almayı başaramamışlardı (Tunç, 2015, s.734). Ancak 1958 yılında muhalefet partilerinin DP’ye karşı birlik olma çalışmaları sonuç vermiş ve başta CHP olmak üzere muhalefet grupları, Güç Birliği adı altında yeni bir teşkilat oluşturmuşlardı (Bulut, 2009, s.129).

CHP’nin önderliğinde CMP ve HP’nin Güç Birliği ile iktidar partisine karşı güçlü bir konuma

gelinmeye çalışıldığı bir dönemde, Başbakan Adnan Menderes, 12 Ekim 1958’de Manisa’da yaptığı bir konuşma ile halkı muhalefetin Güç Birliği’ne karşı DP adına kurdukları Vatan Cephesi’ne katılmaya davet etmişti. Bu tarihten sonra Vatan Cephesi’ne kitleler halinde katılımlar olmaya başlamış ve DP yeniden güçlü bir konuma gelmeye başlamıştı (Tunç, 2015, ss.734-735). Bu arada Vatan Cephesi’ne dolayısıyla da DP’ye kayıt olanların isimleri daimi olarak radyoda ilan edilmekteydi. Bu şekilde Vatan Cephesi’ne iltihak edenlerin isimleri radyoda ilan edilirken; muhalefet partileri radyoyu “*partizan radyo*” olarak adlandırmış, radyoda DP propagandası yapıldığı düşüncesiyle de “*Ajans Haberlerini Dinlemeyenler Derneği*” kurmuşlardı (Uyar, 2001, s.20). Ancak bunların hiçbirisi, mezkûr yapının ülke genelinde yaygınlaşmasını engelleyememişti. Zira Vatan Cephesi’ne sürekli intisaplar olmaktadır.

Yukarıda da ifade olunduğu üzere DP, muhalefet çalışmalarının kendileri için ciddi bir güç kaybı yaratacağı düşüncesiyle Güç Birliği’ne karşı “Vatan Cephesi” ile siyasi hayata yeniden kuvvetli bir giriş yapıp ülke genelindeki gücünü korumak istemişti (Vural, 2010, s.181). Bu amaçla kurulan Vatan Cephesi ocaklarına 1958 yılı Ekim ayından itibaren DP’ye başta CHP olmak üzere diğer muhalefet partilerinden çok sayıda iltihaklar vardı (Özçelik, 2016,ss.2057-2058). Buna karşılık DP’den de diğer partilere katılımlar olmaktadır. Bu durum, DP ile diğer partiler arasında büyük sorunlara yol açmış ve partiler arası çatışmalar 27 Mayıs 1960 İhtilali’ne kadar da artarak devam etmişti (Tunç, 2015, ss.734-735).

1. Vatan Cephesi’nin Sakarya’daki İlk Yansımaları

Adnan Menderes’in Manisa’da Vatan Cephesi’nin kurulduğunu ilan etmesinden çok kısa bir süre sonra ülke genelinde partilerinden istifa ederek DP ocak ve bucaklarına çok sayıda vatandaş katılmıştı. Aynı şekilde Sakarya’da da Vatan Cephesi’ne dolayısıyla DP’ye ilk anda birçok iltihaklar olmuştu. Örneğin Adapazarı’na bağlı Güneşler ile Yağcılar DP ocaklarının yıllık kongreleri yapılmış ve kongre sırasında bağımsız

HP Ocak Başkanı Güneşler Ocağı'na 21 kişi de Yağcılar Ocağı'na üyelik talebinde bulunmuştu (Demokrat Sakarya Gazetesi, 17 Ekim 1958, No:1333). Burada diğer partilere ait ocak yöneticilerinin partilerinden istifa etmesi ve DP'ye intisabı, Vatan Cephesi'nin etkili bir duruma gelmeye başladığının önemli bir kanıtı durumundaydı.

Adapazarı'nda adı geçen iki ocak gibi diğer kazadaki diğer ocaklara da üyelik talepleri olmuştu. 22 Ekim 1958'de CHP'den istifa eden bir kişi ailesiyle birlikte DP Büyük Söğütlü Ocağı'na kayıt olmuştu. Konuyla ilgili olarak CHP Büyük Söğütlü Ocağı'na hitaben İbrahim Dikiş dilekçesinde şunları ifade etmekteydi: “Çok sevdiğim ve uzun yıllardan beri içinde bulunduğum ve canla başla çalıştığım CHP'nin son yıllardaki icraatını kendi görüşümle tatmin edici bulmadığımdan ve bu nedenle parti ile çalışma imkânım kalmadığından; partiden istifa ederek DP'ye geçtim” (Demokrat Sakarya Gazetesi, 22 Ekim 1958, No:1337). Aynı gün içinde Adapazarı'nda HP'den birkaç kişi, partilerinden ayrılarak DP'ye geçmişlerdi (Demokrat Sakarya Gazetesi, 23 Ekim 1958, No:1338). Bu tarihlerde bilhassa HP Adapazarı Teşkilatlarından çok sayıda istifalar olmaktadır. Söz konusu istifaların varlığı, HP'nin Sakarya'da ciddi şekilde zayıfladığını ortaya çıkarmaktaydı. Zira bu tarihlerde HP, kendini feshederek tamamen tarih sahnesinden ayrılmaktaydı.

1950'li yıllarda Sakarya'nın etkili yayın organlarından birisi olduğu değerlendirilen Demokrat Sakarya Gazetesi'ne göre, Vatan Cephesi'ne geçenler çoğunlukla HP ve CHP'den ayrılan kişilerdi. Ayrıca CMP'den de partiye büyük iltihaklar vardı. Konu ile ilgili olarak gazete şu bilgileri vermektedir:

Şehrimizde DP ve diğer muhalif partilerden olan HP'den DP'ye geçenler her gün artmaktadır. Haber aldığımızı göre Sancılar köyünden CHP'den istifa eden 12 kişi DP'ye iltihak etmişlerdir. İsimlerinin de açıklanmasını isteyenlerin de bulunduğu yeni DP'lileri veriyoruz: İsmail Özbek, Muharrem Arı, Necmettin Alaylı, Saadetin Özbek, İsmet Ayaz, Remzi Alaylı, Necati

Altınbaş, Ramazan İnci, Muharrem Arı, Atıf Arı ve Fahrettin Temiz, Sancılar DP Ocağı'na kaydolmuşlardı (Demokrat Sakarya Gazetesi, 28 Ekim 1958, No:1343).

Giriş bölümünde ayrıntılı olarak açıklandığı gibi Vatan Cephesi'ne geçen kişiler, Başbakan Adnan Menderes'e durumu ifade eden telgraflar göndermekteydiler. Aynı şekilde Sakarya vilâyetinden de 1958 yılı son aylarından başlamak üzere CHP olmak üzere HP ve CKMP'den istifa ederek DP'ye geçen vatandaşlar, bu durumu bildiren çok sayıda telgrafi Başbakan Adnan Menderes'e ilemişlerdi. Sakarya'dan Vatan Cephesi Ocaklarına geçildiğine dair Adnan Menderes'e ilk telgraf gönderenler ise Adapazarı Otobüsçüler Derneğidir. Dernek adına telgraf çeken Fevzi Güvenç isimli şahıs, CHP'nin politikalarını beğenmediklerini ve bundan dolayı arkadaşlarıyla birlikte CHP'den istifa ederek DP'ye geçtiklerini ifade etmişti (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) 1958, Fon Kodu: 010. 09. Yer No: 217.672.3). Aynı şekilde Türkiye Demir Yolları İşçileri Sendikası adına telgraf yollayan Sendika Başkanı Hakkı Biricikler telgraflarında 202 üyeleriyle HP'den istifa ederek DP ocaklarına üyelik yaptıklarını yazmıştı (BCA, Fon Kodu: 010. 09. Yer No: 217.672.3/2497). Bu dönemlerde bilhassa esnafların CHP ve HP'den ayrılarak Vatan Cephesi'ne geçmesi, söz konusu siyasi partilerin Sakarya'da zayıf duruma geldiğine işaret etmekteydi.

Yerel basın haberlerine göre, Sakarya'dan 1958 yılı Kasım ayı içinde CHP'den büyük istifaların olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin CHP'ye ait bazı ocaklar, tümüyle DP'ye intisap etmekteydiler. Buna göre CHP Salmanlı Köyü Ocağı Başkanı Seyfettin Karagüz ve beraberindeki 58 kişi topluca DP'ye geçmişlerdi (Anadolu Gazetesi, 28 Kasım 1958, No:793). Böylece adı geçen köydeki CHP'nin varlığı tamamen sona ermiş ve bütün CHP'liler DP'ye üyelik yapmışlardı. Bu durum, CHP'nin Sakarya genelinde zayıflamaya başladığını ve eski konumunu kaybettiği şeklinde yorumlanabilir. Ancak DP açısından ise olay başkadır. Zaten birinci parti konumunda olduğu Sakarya'da, DP yeni iltihaklarla varlığını daha da güçlendirmekteydi.

Arşiv kaynaklarından edindiğimiz bilgilere göre, Başbakan Adnan Menderes'e gönderilen telgraflar genellikle toplu olarak gönderilir ve bu yolla birçok kişinin Vatan Cephesi ocaklarına geçtiği bildirilirdi. Ancak bazen de, Sakarya vilâyetinde olduğu gibi kitleler halinde partilerinden istifa ederek Vatan Cephesi'ne tek başına iltihak edenler de mevcuttu. Bu şekilde Vatan Cephesi'ne geçenler bizzat Başbakan Adnan Menderes'e telgraf çekmekteydiler. Örneğin Adapazarı'ndan İzzet Şahin isimli şahıs, bağlı olduğu CHP'den tek başına istifa ettiğini ve ülkeye hayırlı hizmetler ettiğine inandığı DP'ye dolayısıyla da Vatan Cephesi'ne geçtiğini bildırıyordu (BCA, Fon Kodu: 010. 09. Yer No: 217.672.3/161).

Sakarya'da bilhassa Güç Birliği'ni oluşturan CHP ve HP'den istifaların yaşandığı günlerde, birliğin içinde olan CMP'den de büyük ayrılıklar olmakta ve partilerinden ayrılan kişiler DP'ye müracaatta bulunmaktaydılar. Ancak burada üzerinde durulması gereken şey, CMP'den üst düzey kişilerin de istifa etmeleridir. Bunlardan birisi CMP Genel Sekreterliği'nin çalışmalarından memnun olmayan ve parti genel başkanı ile sorunlar yaşadığı değerlendirilen Sadullah Usumi'nin istifasıdır (Anadolu Gazetesi, 17 Kasım 1958, No:788). Muhalefet partilerinden, mezkûr şahıs gibi önemli kişilerin istifası, ülke genelinde etkili bir konuma gelmeye başlayan Vatan Cephesi için olumlu sonuçlar doğurmuş olabilir. Zira bu istifadan sonra CMP'den istifa eden çok sayıda kişi DP'ye geçmişti.

CHP'den DP'ye geçişlerin olduğu günlerde CHP de, DP'den kendilerine birçok kişinin kayıt olduğunu iddia etmekteydi. Ancak CHP'nin bu iddiaları bazen partiye katıldığı söylenen kişiler tarafından bizatihi olarak tezkip edilmekteydi. Bu durum ile alakalı olarak Anadolu Gazetesi'nde şöyle bir bilgi yer almaktadır:

Sakarya CHP İl Kongresi'nin yapıldığı gün bir vatandaşımızın DP'den istifa ederek CHP'ye kayıt olduğu zikredilmişti. Bu mevzu üzerine partiye geçtiği söylenen kişi Anadolu Gazetesi'ne şu beyanatta bulunmuştu: Ben Ali Topçu Sakarya'da DP kurulmadan önce Düzce kazasında DP'nin

ilk kurucuları arasında yer aldım. 1946 senesinden bu yana ve bugüne kadar DP'liyim ve bir tek kişi kalıncaya kadar da DP'li olarak kalacağım. CHP kongresinde okunan isim ve şekli tamamen yalan ve uydurmadır. Ben hiçbir şekilde CHP'ye üye olmadım (Anadolu Gazetesi, 18 Kasım 1958, No:789).

Bu şekilde CHP ve DP arasında birbirilerini yalanlayan haberler ya da ilanlar olmaktadır. Bu durum, iki partinin birbirileriyle mücadele halinde olduklarının çok önemli bir delili niteliğindedir.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi kaynaklarına göre, Adapazarı başta olmak üzere Akyazı, Karasu, Hendek ve Geyve kazalarından Demokrat Parti Genel Sekreterliği'ne telgraf gönderen kişiler, CHP'nin oluşturmuş olduğu Güç Birliği Cephesi'nin Sakarya'da başta CHP ve HP olmak üzere muhalefet partilerine mensup üyeler arasında ayrılıkların oluşmasına sebebiyet verdiğini ve çok sayıda partinin de bu nedenle CHP'den istifa ettiğini bildirmekteydi. Örneğin HP Adapazarı Tavuklar Ocağı Başkanı Cevdet Acar, telgrafında Güç Birliği Cephesi'nden memnun olmadığını ve bu nedenle ülke için canla başla çalıştığını düşündüğü DP'ye 49 parti üyesi arkadaşıyla birlikte iltihak ettiğini yazmışlardı (BCA, Fon Kodu: 010. 09. Yer No: 217.672.3/1079).

1958 yılında Sakarya genelinde DP'ye sürekli yeni kişiler üye oldukları için DP ve CHP arasında büyük tartışmalar yaşanmaktaydı. Adapazarı Akşam Haberleri Gazetesi'ne göre, CHP, radyodan DP'ye geçtiği ilan edilen isimlerinin çoğunun uydurma olduğunu ve Vatan Cephesi ocaklarına çok fazla ilgi gösterilmediğini, asıl CHP'nin Sakarya'daki varlığını güçlendirdiğini söylemekteydi. Ancak CHP ile DP arasındaki mücadele ve tartışmalara rağmen; Sakarya'da Vatan Cephesi'ne iltihaklar artarak devam etmekteydi. Hususiyile yukarıda da ifade olunduğu üzere sadece CHP değil; KP, HP ve CMP'den çok sayıda kişi partisinden istifa ederek DP'ye geçmekteydi. 1958 yılı içinde CMP mensubu çok sayıda aileler DP'ye intisap etmekteydi. Örneğin Adapazarı'nda Halit Katamanoğlu isimli şahıs 11 kişilik ailesi ile CMP'den ayrılarak DP ocaklarına

üyelik yapmışlardı (Demokrat Sakarya Gazetesi, 31 Aralık 1958, No:1397). Sakarya'da Katamanoğlu ailesi gibi onlarca ailenin bağlı oldukları partilerden istifa ederek DP'ye intisap etmeleri, DP'nin bu bölgede daha da güçlenmesini sağlamış olabilir. Ancak bu durum diğer partiler arasında DP'ye karşı ciddi tepkilerin oluşmasına da ortam hazırlamaktaydı. Çünkü muhalefet partilerinden bu şekilde Vatan Cephesi'ne alaka gösterilmesi, Güç Birliği Cephesi'nin Sakarya'da çok da fazla bir etki gösteremediğini ortaya koymaktaydı. Dolayısıyla da başta CHP olmak üzere DP ve muhalefet partileri arasında tartışmalar artarak devam etmekteydi. Partiler arası bu çatışmaların da 27 Mayıs İhtilali'nin yaşanmasında önemli bir etken olduğu değerlendirilmektedir.

Yukarıda açıklandığı üzere, Adapazarı Akşam Haberleri Gazetesi'ne göre de Sakarya'da DP'ye çok sayıda iltihakların olduğu tamamen uydurmadır ve Vatan Cephesi'ne geçtiği iddia edilen ve isimleri radyoda okunan kişilerin çoğunun ismi uydurmadır. Gazeteye göre, bu dönemde DP giderek zayıflamakta ve DP'li çok sayıda kişi CHP'ye ya da diğer partilere geçmekteydi. Örneğin Karasu kazasına bağlı DP ocak ve bucaklarına kayıtlı birçok kişi CHP'ye kayıt olmuştu. Bu nedenle de CHP, Sakarya'da gittikçe güçlü konuma gelmekteydi. Sakarya'daki yerel basın tarafından bu şekilde CHP ve DP arasında birbirini yalanlayan ve kendilerini güçlü konumda olduğunu gösteren haberler daimi biçimde yayınlanmaktaydı. Söz konusu haberler, iktidar partisi ile muhalefet partileri arasındaki çatışmaları açıkça göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

HP Teşkilatları 1958 yılı içinde kendini feshettiği için HP'li yüzlerce kişi DP'ye intisap etmişti. İntisap edenlerden bazıları HP ocağının tamamı şeklinde olarak Vatan Cephesi'ne dahil olmaktadır. Bu durumda, sadece eski partinin levhası indirilerek yerine DP ya da Vatan Cephesi ocakları levhası asılırdı. Konuya örnek olarak HP Karasu ilçesi Yenimahalle Ocağı Başkanı Ali Şahin'in telgrafı örnek olarak verilebilir. Ali Şahin Adnan Menderes'e gönderdiği telgrafında şunları yazmıştı:

Kuruluşundan beri Demokrat Parti ve onun başında bulunan Sayın Başvekilimizin Türk milletinin menfaati için icap eden çalışmaları esirgemediğinden, bu defa şahsi menfaatleri için feshedilmiş bulunan mahallemizin Hürriyet Partisi ocak başkanı olarak 41 arkadaşımın Demokrat Parti Vatan Cephesi'ne iltihak ettiğimizi saygılarımla arz ederim (BCA, 1958, Fon Kodu: 010. 09. Yer No: 217.672.3/365).

2. Vatan Cephesi'nin Sakarya'da 1959 Yılındaki Durumu

1959 yılında Sakarya vilâyetinde Vatan Cephesi'ne iltihaklar artarak devam etmekteydi. Bu aynı zamanda CHP başta olmak üzere diğer partilerden de çok sayıda istifaların mevcudiyeti anlamına gelmekteydi. Bu dönemlerde CHP Genel Sekreterliği, partiden istifaları engellemek amacıyla birtakım önlemler alma gereği duymuştu. Söz konusu çalışmalardan birisi, Vatan Cephesi ocaklarını kurmak için CHP'den istifa ederek DP'ye geçenlerin bir daha partiye alınmayacaklarına dair karardı. CHP'nin bundaki amacı, yukarıda ifade olunduğu üzere hem CHP'den istifaları engellemek hem de Güç Birliği Cephesi'ni güçlendirebilmektir (Anadolu Gazetesi, 3 Şubat 1959, No:856). CHP'nin adı geçen önlem planı, Vatan Cephesi'nin Sakarya'da bir güçlü bir konuma geldiğini; Güç Birliği Cephesi'nden istenilen neticenin elde edilemediğini ortaya koymaktaydı.

1959 yılı ocak ayından itibaren Sakarya vilâyetinden Demokrat Parti Genel Sekreterliği'ne DP'ye geçildiğine dair onlarca telgrafın gönderildiği arşiv belgelerinden açık bir şekilde görülebilmektedir. Bu makalelerden ilki 1958 yılındaki gibi yine bir esnaf tarafından yollanmıştı. Telgraftan Adapazarı'nda terzilik yaptığı anlaşılan Bayram Koşar isimli şahıs eşi Semiha Koşar ve oğlu Kazım Koşar ile birlikte kayıtlı olduğu CMP'den istifa ederek DP Semerciler Mahallesi Ocağı'na kayıt olduğunu bildirmişti (BCA, Fon Kodu: 010. 09. Yer No: 217.672.3/1601). Bayram Koşar isimli esnaf gibi diğer esnaflardan Mehmet Yılmaz da tüm aile bireyleriyle DP'ye geçtiklerini yazmıştı (BCA, Fon Kodu: 010. 09. Yer No:

217.672.3/1634). Her iki telgraftan da anlaşılacağı üzere DP'ye sadece CHP ve HP'den değil; aynı zamanda CMP ve CKMP'den de istifa edenler üye olmaya devam etmişlerdi.

Bilindiği üzere DP, Vatan Cephesi'ne katılımları arttırmak amacıyla ülke genelinde DP'ye ait yeni ocak ve bucaklar açmaktaydı. Bu kapsamda Kocaeli ve Bursa vilâyetlerinde olduğu gibi Sakarya merkeze bağlı bütün kaza ve nahiyelerde çok sayıda yeni ocaklar açılmıştı. Hatta, artan talebe bağlı olarak ocak ve lokal bulunan yerlerde de yeni ocak teşkilatları oluşturulmaktaydı. DP Genel Sekreterliği, ocak ve bucakların kuruluşlarını yakından takip etmekteydi ve genel merkezden gelen müfettişler buralarda sürekli denetimlerde bulunmaktaydılar. Hususiyile yapılan denetimlerde usule aykırı bir ocak açılışı var ise; gerekli söz konusu yapı hakkında cezai işlemler uygulanır ve burası kanunlara uygun şekilde yeniden düzenlenirdi. Örneğin Adapazarı merkeze bağlı Yeni Cami Ocağı'nın açılışında ve akabinde yapılan ilk kongresinde birtakım hataların olduğu genel merkeze bildirilmiş ve bunun üzerine Sakarya'ya gelen parti temsilcisi vatandaşları dinleyerek gerekli düzeltmeleri yapmıştı (Anadolu Gazetesi, 6 Mart 1959, No:882). DP Genel Sekreterliği'nin, vilâyetlerdeki parti çalışmalarını devamlı olarak denetlemesi ve teşkilatlarla irtibat halinde olması, Vatan Cephesi'nin güçlendirilmesi açısından olumlu etkiler bıraktığı şeklinde yorumlanmaktadır.

Yukarıdaki örnekte ifade olunduğu üzere 1959 yılı başından başlamak üzere yılsonuna kadar CMP'den çok sayıda kişi partisinden ayrılarak DP saflarına ya da Vatan Cephesi ocaklarına katılmıştı. Bununla ilgili olarak Adnan Menderes'e telgraf gönderen Ferit Yıldırım, Aslan Çaylan, Cevher Çaylan, Behiye Tırgaç ve İlhan Bercek isimli şahıslar telgraflarında şu konulara temas etmişlerdi:

Bizlerden Aslan Çaylan CMP'den istifa ederek ve bizler de şimdiye kadar bu konuya muhaliftik. Ancak hakikatleri inkâr edenlerin menfi tutumları karşısında daha fazla bitaraf kalmamıza vicdanımız müsaade etmediğinden; Merkeze bağlı DP Kurtuluş ve Papuççular ocaklarına kayıt

olarak Vatan Cephesi saflarına katıldığımızı saygıyla arz ederiz (BCA, Fon Kodu: 010. 09. Yer No: 217.672.3/1748).

1959'da Vatan Cephesi ocaklarına kitleler halinde geçenler olduğu gibi tek başına kayıt olanlar da vardı. Bunlardan birisi de Dursun Ali Alaç'tır. Bu şahsın bir özelliği ise hiçbir partiye üye olmamasıydı. Yani Vatan Cephesi'ne ait ocağa partilerden istifa etmeden partisiz vatandaşlardan da iltihaklar olmaktadır. Dursun Ali Alaç isimli şahıs Adnan Menderes'e uzun bir şekilde yazdığı telgrafında, bugüne kadar hiçbir partiye üye olmadığını, ancak değişen şartlar karşısında DP saflarında bulunması gerektiğini düşünerek Vatan Cephesi'ne geçtiğini ifade etmişti (BCA, Fon Kodu: 010. 09. Yer No: 217.672.3/1608). Bu dönemlerde hem yerel basında hem de Adnan Menderes'e yollanan telgraflarda hiçbir partiye mensup olmayan onlarca vatandaşın DP'ye geçtiği anlaşılmaktadır. Vilâyet genelinde partili vatandaşlar gibi herhangi bir partiye üye olmayanların çok olması, siyasi partilerin bu kişilere yönelik çeşitli politikalar yürüttüğü anlaşılmaktadır. Bilhassa dönem itibarıyla adı geçenlerin çoğunluğunun DP'ye iltihakları, iktidar partisinin bu alanda istediği sonucu elde ettiği olarak anlaşılabilir.

Türkiye'de muhtarlık ve ihtiyar heyeti seçimleri en son 1955'te yapılmıştı. Dolayısıyla da bu tarihten itibaren 1963 yılına kadar bu alanda genel bir seçim daha yapılmamıştı. Ancak bazı vilâyetlerde çeşitli nedenlerden bazı köy ve mahallelerde muhtarlık seçimleri yapılmıştı. İfade olunduğu üzere mezkûr seçimler genel değil daha çok yerel alandaydı. Ayrıca 1950'li yıllarda milletvekili genel seçimleri, belediye meclisi seçimleri ve belediye meclisi seçimlerinde olduğu gibi muhtarlık ve ihtiyar heyeti seçimleri de doğrudan siyasi partiler tarafından yapılmaktaydı. Yani muhtar adayları aynı zamanda partilerin de namzetleriydi. Bu kapsamda 1959 yılı Mart ayı içerisinde Sakarya'da 21 yerde muhtarlık seçimleri yapılmıştı. Vilâyete bağlı 21 mahalle ve köyde 15 Mart 1959'da gerçekleştirilen seçimlerde DP 18, CHP ise sadece 3 yerde muhtarlık kazanabilmişti. Buna göre, il merkezinde bulunan Semerciler, Yenidoğan ve

Şeker mahalleri ile Kulaksız, Emirler, Tokmalı Dere, Güneşler, Doğancılar, Erenler Yukarı Kireşe, Karaman, Tuna, Dere Budaklar, Akçakamış, Muhacir, Yeniköy, Ecel Dere ve Hayrabat köylerinde DP; Kasımlar, Kızılılık ve Meşeli köylerinde ise CHP kazanmıştı (Anadolu Gazetesi, 3 Mart Şubat 1959, No:900). Muhtarlık seçimlerinin neredeyse tamamını DP'nin kazanması, söz konusu yerlerde DP ocaklarının güçlü olduğunu ve Vatan Cephesi'ne de birçok katılımların olduğuna işaret etmekteydi.

Yerel ve ulusal basın haberlerine göre, DP milletvekilleri Vatan Cephesi kurulduktan sonra her ay seçim bölgelerine giderek vatandaşlarla görüşmüşlerdi. Bu doğrultuda 25 Mart 1959'da Sakarya'da Vatan Cephesi'nin durumunu gözlemek ve vatandaşlarla görüşmek üzere Sakarya milletvekilleri, vilâyete gelmişlerdi. Adı geçen milletvekilleri arasında Baha Hun, Hamdi Başak, Nüzhet Akın ile Selami Dinçer vardı. Mebuslar, bilhassa Sakarya Valisi Nazım Üner ile Karasu ve Hendek kazalarında tetkiklerde bulunmuşlardı. Adı geçen vekiller, daha sonraları ise Adapazarı, Akyazı ve Hendek ilçelerinde vatandaşlarla görüşerek onların şikâyet ve dileklerini dinlemişti (Anadolu Gazetesi, 3 Mart Şubat 1959, No:900).

1959 yılı içerisinde Sakarya'dan DP'ye geçildiğine dair Başbakan'a gönderilenler arasında çok ilginç telgraflar da yer almaktaydı. Bunlardan birisi Rize ve Trabzon vilâyetlerinden Adapazarı'na gelerek cezaevi inşaatında çalışan işçiler tarafından yazıldı. Telgrafı yazan 8 kişi, şimdiye kadar hiçbir partiye üye olmadıklarını, ancak milletin geleceği için DP'ye geçmeye karar verdiklerini ve bu amaçla Adapazarı'nda bulunan Vatan Cephesi ocaklarına geçtiklerini bildirmişlerdi (BCA, Fon Kodu: 010. 09. Yer No: 217.672.3/2362). Söz konusu telgraf, Vatan Cephesi'nin çok geniş bir kesimde farklı insanlar arasında taraftar bulduğunu göstermesi bakımından çarpıcıdır.

Sakarya'da DP'ye katılımların olduğu ve Vatan Cephesi'ne bağlı ocaklara CHP'den istifa eden çok sayıda kişinin kayıt olduğunun iddia edildiği günlerde CHP Sakarya İl Başkanlığı, konuyla

alakalı olarak bir basın toplantısı düzenlemişti. Sakarya Postası Gazetesi'ne göre CHP İl Başkanı Avni Yurdabayrak, başkanlığa seçildiği günden beri Hendek ilçesi dışında diğer ilçe bütün bucak teşkilatları ile görüştüğünü ve DP tarafından söylendiği gibi ilçelerde DP'nin çok güçlü olmadığını ve Vatan Cephesi'ne de abartıldığı üzere çok sayıda geçişlerin bulunmadığını söylemekteydi. İl başkanı, bunun dışında bütün kazalarda CHP'nin güçlü olduğunu ve buradaki halkın CHP için çalıştığını, DP'nin partizanca faaliyetlerine itimat etmediklerini bildirmişti. Avni Yurdabayrak'a göre, halkın büyük çoğunluğu DP'den ve Vatan Cephesi ocaklarından şikâyetçiydi ve yapılacak ilk seçimlerde CHP Sakarya'da birinci parti olacaktı (Sakarya Postası Gazetesi, 22 Nisan 1959, No:1495). DP milletvekillerinin vilâyette temasta bulunmaları ve halk görüşmeleri ile CHP İl Başkanlığı'nın DP aleyhine basın toplantısı, Sakarya'daki siyasi tabloyu ve günün politik durumunu göstermesi açısından önemlidir.

Başbakanlık Arşivi verilerine göre, DP'ye katılanlar arasında bazen büyük sülaleler de yer almaktaydı. Buna 29 Ocak 1959 tarihli Karasu kazası Sinanoğlu köyünden Tiryaki sülalesinden 5 kişi gönderdiği telgraf örnek olarak verilebilir. Adı geçen bu kişiler, gönderdikleri telgraflarla bütün aile fertleriyle Vatan Cephesi saflarına geçtiklerini bildiriyorlardı. Telgrafta şu bilgiler yer almaktadır:

Beş aile reisi olarak bizler bütün aile efradımızla birlikte şimdiye kadar mensup olduğumuz muhalif partilerden istifa ederek, Karasu Sinanoğlu Vatan Cephesi Ocağı'na kaydolduk. Daha dün dahi en ufak talepleri reddeden hürriyetin ezicileri kimseler, bugün takibi imkânsız şeyleri vaat ederek DP'nin baş döndürücü çalışmasını toptan inkâr etmekle bizleri aldatmaya çalıştıklarını idrak ettiğimizden onlardan nefret ediyoruz. Memleketimiz için uğurlu ve çetin mücadelede muvaffakiyetler diler, yolunuzda olduğumuzu saygımızla arz ederiz (BCA,1959, Fon Kodu: 010. 09. Yer No: 217.672.3/2705).

Bu ailelerden birisi de Adapazarı kazasından Ölmez ailesiydi (BCA, Fon Kodu: 010. 09. Yer No: 217.672.3/5). Sakarya'da söz sahibi aile ve vilâyet ileri gelenlerinin başta CHP olmak üzere partilerinden istifa ederek kitleler halinde DP'ye iltihakları, parti teşkilatının il genelindeki gücünü arttırmış olabileceği şeklinde düşünülmektedir.

1959 yılında özellikle Mayıs ayı içerisinde Vatan Cephesi'ne CHP ve CKMP'den istifa eden çok sayıda kişi kayıt olmuştu. Örneğin adı geçen ayın hemen başlarında Adapazarı'na bağlı Tuzla mahallesinde CHP'den 24 ve CKMP'den de 1 kişi DP'ye geçmişti (Demokrat Sakarya Gazetesi, 16 Mayıs 1959, No:1512). Bu arada DP'li milletvekilleri de vilâyet genelinde halkla görüşmelerine devam etmekteydiler. Devrin basınına göre, bu iltihaklar ay sonuna kadar 250'yi geçmişti. Ayrıca mayıs ayında milletvekillerinden Baha Hun, Geyve'nin Merkez nahiyesine bağlı köylerinden başladığı ziyaretlerine Hendek kazasının Karadere nahiyesinin köylerini gezerek devam etmiş, daha sonra Karasu'nun Kocaali nahiyesinden başka Akyazı ve Sapanca'da bulunan nahiye ve köyleri gezmiş, halkın şikâyetlerini dinlemişti (Demokrat Sakarya Gazetesi, 20-22 Mayıs 1959, No:1516-1518). Demokrat Sakarya Gazetesi, milletvekillerinin bu gezileri sayesinde DP ocaklarına dolayısıyla da Vatan Cephesi'ne geçişler olmaktadır. Yani Sakarya'da mebusların temasları halk nezdinde olumlu neticeler doğurmuştu.

Bu dönemlerde DP Sakarya Vilâyet Başkanlığı tarafından DP'ye kayıt sayılarını arttırmak ve ocak bulunmayan yerlerde etkili olabilmek amacıyla yeni ocaklar açılmıştı. Örneğin 16 Mayıs 1959'da Mithatpaşa mahallesinde merasimle yeni bir DP ocak ve lokal açılışı yapılmıştı. Bunun gibi daha birçok yerde yeni ocaklar kurulmuştu (Demokrat Sakarya Gazetesi 27 Mayıs 1959, No:1523). Yeni ocakların açılmasıyla CHP'den çok sayıda istifaların olduğu ve söz konusu ocaklara kayıtların yapıldığı günlerde CHP İl Başkanlığı, istifaların yalan olduğunu ve CHP'den ayrılıkların olmadığını iddia etmekteydi. CHP'ye göre, partilerinden istifalar olmadığı gibi DP'nin icraatlarından memnun olmayan çok sayıda DP'li CHP'ye geçmekteydi (Yeni Ada Postası Gazetesi,

14 Temmuz 1959, No: 2191). Bu durum CHP ile DP arasındaki tartışmaları ve çatışmaları daha da arttırmaktaydı. Zira her iki parti de burada olduğu gibi sürekli olarak birbirileri aleyhinde davranarak mevcut sorunları problemleri daha da büyütmekteydiler. Tahmin edilebileceği üzere, devrin iktidar partisiyle muhalefet partisi arasındaki bu sorunlar 27 Mayıs 1960 İhtilali'ne kadar devam etmişti.

DP, 1959 yılında bilhassa araştırma konularımızdan olan Bursa ve Kocaeli vilâyetlerinde olduğu gibi Sakarya'da da çok sayıda yeni yatırımlar yapmıştı. Örneğin 1959 yılı Temmuz ayı içerisinde Arifiye'de Dunlop Elastik Fabrikası, il merkezinde yer alan Zirai Donatım Fabrikası yanında yeni üç adet demir fabrikası, Serdivan'da kâğıt fabrikası ile Hendek'te bir adet kontra plak fabrikası kurulması için çalışmalar yapılmış ve bu fabrikaların temel atma törenlerine başta Başbakan Adnan Menderes olmak üzere çok sayıda kişinin katılması planlanmıştı (Sakarya Postası, 17 Temmuz 1959, No: 1564). Ancak, bu fabrikaların temelleri ancak ağustos ayında atılmıştı. Bu yatırımların, binlerce kişiye iş kapısı açtığı göz önüne alındığında, partiye farklı kesimlerden insanların katılmasını kolaylaştırdığı düşünülebilir.

Başbakanlık Arşiv kayıtları, 1960 yılı Şubat ve Mart aylarında hususu olarak CHP'ye ait bucaklardan onlarca kişinin istifa ederek Vatan Cephesi saflarına dâhil oldukları anlaşılmaktadır. Örneğin CHP Söğütlü Bucağı'ndan ayrılan 15 kişi DP Söğütlü Bucağı'na iltihak etmişlerdi (BCA, Fon Kodu: 010. 09. Yer No: 217.672.3/35). Aynı şekilde Söğütlü'ye bağlı CHP Ferizli köyü ocağından da onlarca kişi istifa etmiş ve Vatan Cephesi'ne dâhil olmuşlardı (BCA, Fon Kodu: 010. 09. Yer No: 217.672.3/659). Bunun dışında aynı nahiyeye bağlı CHP Ağacık Köyü Ocağı'ndan da 5 kişi DP'ye kayıt olmuştu (BCA, Fon Kodu: 010. 09. Yer No: 217.672.3/559). Mezkûr üç telgraf, CHP'nin Söğütlü bucağı ve bağlı köylerinde zayıf duruma düştüğünü ve etkili bir parti durumundan çıktığına işaret etmekteydi. DP Teşkilatı ise bu yerlerde daha kuvvetli bir duruma gelmişti.

Sakarya'da 1959 yılında CHP Vilâyet Teşkilatı da partisini güçlendirmek ve ocaklara yeni kayıtların olmasını sağlamak amacıyla birtakım planlamalar yapmıştı. Bu amaçla ocakların yıllık kongreleri yapılarak vatandaşların bu kongrelere katılımı sağlanmakta ve ocak bulunmayan yerlerde ocaklar açılmaktaydı. Bu yolla partililerin DP'ye geçmelerinin önlenmesi amaçlanmaktaydı. Örneğin CH Sakarya Merkez Bucağı'nın kongresine büyük bir önem verilerek katılımın yüksek olması için çalışılmıştı. Bu kongrede parti ileri gelenlerinden Kasım Gülek, Turan Feyzioğlu, Kemal Satır, Esat Mahmut Karakurt, Rıza Tekeli, Nihat Sargınalp, Turan Güneş, Emin Paksüt ve Ekrem Alican da birer konuşma yapmışlardı. Sakarya Postası Gazetesi'ne göre bilhassa Ekrem Alican'ın konuşması partililer dışında partisiz vatandaşlar tarafından büyük ilgiyle dinlenmişti (Sakarya Postası Gazetesi, 27 Temmuz 1959, No:1572). CHP Sakarya İl Başkanlığı'nın mezkûr çalışmaları, DP'yi dolayısıyla da Vatan Cephesi ocaklarını etkisiz kılma amacına yönelik olduğu aşikârdı. Bu duruma rağmen, Anadolu Gazetesi'ne göre, bu çalışmalar CHP'den istifaları engelleyememekteydi ve DP'ye geçişler artarak devam etmekteydi.

Vatan Cephesi'nin kurulmasıyla DP'ye diğer parti yöneticilerinden de önemli isimler katılmıştı. Bu kişilerde birisi HP Eski Genel Kurulu Üyesi Ziya Termen'di. HP'nin tanıdık simalarından birisi olan Ziya Türmen'in DP'ye geçmesiyle onu destekleyen yüzlerce kişi de Vatan Cephesi'ne intisap etmişlerdi Yeni Ada Postası Gazetesi, 6 Temmuz 1959, No: 2185). Bilindiği üzere 1959 yılı içinde HP kendini feshetmiş ve tarih sahnesinden silinmişti. Bu tarihlerde yukarıdaki örnekte görüldüğü üzere parti ileri gelenleri de diğer partilere geçmekteydiler. Ancak yerel gazetelere göre münfesih HP'nin üyelerinin büyük çoğunluğu DP'ye intisap etmişlerdi. Bu da doğal olarak DP'nin etki alanının genişlemesine imkân vermektedir.

Malum olduğu üzere 1950'li yıllarda en etkili iletişim aracı Devlet Radyosu idi. Bu nedenle DP Genel Sekreterliği tarafından 1958 yılında olduğu gibi 1959 yılından 27 Mayıs 1960 İhtilali'nin yaşandığı güne kadar Vatan Cephesi ocak ve

bucaklarına üye olanların isimleri bilfiil radyodan ilan edilmekteydi. Bilhassa Adnan Menderes'e telgraf gönderen kişiler, genel olarak Vatan Cephesi'ne geçtiklerine dair isimlerinin radyodan ilan etmesini talep etmekteydiler. Buna örnek olarak Adapazarı Hacıköyden 18 kişi DP'ye kayıt olmasıdır. Söz konusu kişiler, telgraflarında bizzat isimlerinin radyoda ilan edilmesini ve bu yolla Vatan Cephesi'nin mensubu olduklarını duyurmak istemişlerdi (BCA, Fon Kodu: 010. 09. Yer No: 217.672.3/657). Aynı kazadan Karaağaç nahiyesine bağlı Karaağaç köyünde de CHP'den istifa ederek Vatan Cephesi ocağına üye olan 33 kişi de isimlerinin radyodan okunmasını bilhassa talep etmişlerdi (BCA, Fon Kodu: 010. 09. Yer No: 217.672.3/523). Bunun gibi birçok telgraf örneği vardı.

DP Genel Sekreterliği, 1959 yılında vilâyetlerde partiyi daha kuvvetli bir konuma getirebilmek amacıyla birtakım teşebbüslerde bulunmuştu. Bunlardan birisi de daha önceleri türlü sebeplerle partiden ayrılan ya da parti idare kurullarından disiplin suçları nedeniyle ilişiği kesilenleri partiye yeniden kazandırmaktı. Bu amaç doğrultusunda Sakarya genelinde parti ileri gelenlerinin iknaları neticesinde çok sayıda eski DP'linin yeniden DP ocaklarına kayıt olması temin edilmişti (Anadolu Gazetesi, 27 Ağustos 1959, No:1026). Bu konuyu uzunca bir süre gazetede işleyen Anadolu Gazetesi'ne göre bu yolla Sakarya'da partiden ayrılanlardan bir kısmının Vatan Cephesi ocaklarına katılmasıyla, parti içi dayanışma yeniden tesis edilmişti. Ancak başta Adapazarı Akşam Haberleri Gazetesi olmak üzere iktidara muhalif olduğu anlaşılan bazı yayın organları, bunun yalan olduğunu yazarak tam tersine DP içinde bazı idarecilerin istifa ettiğini ve bundan dolayı parti içinde büyük anlaşmazlıkların ve ayrılıkların varlığını neşretmekteydi.

DP'li mebuslar Sakarya vilâyetindeki rutin faaliyetlerini sürdürmüşlerdi. Bu amaçla vilâyet mebuslarından bir kısmı eylül ayında vilâyete gelerek kazaları gezmişler ve vatandaşlarla görüşmüşlerdi. Mebuslar arasında Nüzhet Akın, Selami Dinçer ve Nusret Kirişçioğlu vardı. Yapılan çalışmalar neticesi ilçe ve kazalardaki programlarını tamamlayan vekiller, buradaki

gözlemlerini rapor halinde Başbakan Adnan Menderes'e sunmuşlardı (Sakarya Postası Gazetesi, 29 Eylül 1959, No:1178). Haziran ayında olduğu gibi Eylül ayında da vekillerin vilâyete gelerek halkın şikâyetlerini dinlemesi, Vatan Cephesi ocaklarına yeni kayıtların olmasında olumlu etki yapmış olabileceği şeklinde düşünülebilir. Zira arşiv kayıtları, eylül ayında diğer aylara göre Vatan Cephesi ocaklarına daha fazla üye kaydı gerçekleşmişti.

1959 yılı Ekim ayında DP'ye ait yeni ocakların açıldığı görülmektedir. Bilhassa 2 Ekim 1959'da Yeni Cuma DP Bucağı'na bağlanmak suretiyle Hızırtepe Vatan Cephesi Ocağı açılmıştı. Ocağın açılışını etkili hale getirmek amacıyla açılış törenine parti kurul azaları, ilçe kurulu idare heyetleri ve diğer ocak ile bucak başkanları katılmışlardı. Burada DP Sakarya İl Başkanı Nazif Sel, ocaklarının önemine değinerek vatandaşları Vatan Cephesi saflarına katılmaya davet etmişti (Yeni Ada Postası, 3 Ekim 1959, No:2250). Bu ay içerisinde Hızırtepe'de olduğu gibi başka köy ve mahallelerde de ocaklar oluşturulmuştu. Mevzu bahis ocaklardan birisi de Hacıoğlu mahallesine bağlı Yenievler Ocağı'dır (Anadolu Gazetesi, 3 Kasım 1959, No:1081).

Bu tarihlerde Vatan Cephesi'ne dolayısıyla da DP'ye intisap edenlerin isimleri sürekli olarak radyodan duyurulmaktaydı. Hatta ekim ayında radyonun Vatan Cephesi'ne ayırdığı zamanın saatleri de arttırılmıştı. Burada mütemadiyen DP'ye geçişlerin olduğu ve partinin söz konusu katılımlarla daha da güçlendiği; diğer partilerin ise büyük bir hezimet içinde yer aldığı dile getiriliyordu. Buna karşılık, CHP de bunların çoğunun yalan olduğunu, hatta Vatan Cephesi'ne geçtiği iddia edilen kişilerden bazılarının yaşamadıklarını ve çok önceden öldüklerini iddialarını ortaya atmaktaydı. CHP'ye göre, bu tarihlerde asıl güçlenen parti kendileridir ve yapılacak ilk seçimlerde iktidara kendileri gelecekti.

Bu tarihlerde CHP Sakarya İl Başkanlığı, Vatan Cephesi ocaklarına hileli yollarla vatandaşların kayıt edildiğini söylemekteydi. CHP İl Başkanı Recep Dengin'e göre, DP İl Başkanı Nazif Sel'in Vatan Cephesi'ne kayıt etmek amacıyla vilâyette

bulunan boru fabrikasına işçi aldığı ve bu yolla söz konusu kişileri DP'ye kayıt etmekteydi. İl başkanı, daha bunun gibi bir sürü usulsüzlüğün varlığını dile getirmişti. Bunun üzerine, DP Sakarya İl Başkanı Nazif Sel ise, bunların yalan olduğunu ve parti olarak hiç kimseyi herhangi bir işe yerleştirme gibi bir çalışmalarının olmadığını ifade etmişti (Demokrat Sakarya Gazetesi, 27 Kasım 1959, No:1676). Bu şekilde 1958'de olduğu gibi 1959'da CHP ve DP arasında birbirini yalanlayan ve birbirileri aleyhine yayın ve söylemleri daha da büyüterek devam etmişti.

Yukarıda örnekleriyle açıklandığı üzere Sakarya'da açılan ocaklar genellikle DP adı ile oluşturulmaktaydı. Ancak bazen de doğrudan Vatan Cephesi adı ile ocakların teşkil edildiği de olurdu. Bunlardan birisi Alifuatpaşa Vatan Ocağıdır. Vatan Cephesi adı ile açılan ve büyük ilgi gösterilen mevzu bahis ocağa ilk anda 250 kişi üye olmuştu. Tahmin edileceği üzere mezkûr kişilerin ekserisi CHP ve diğer partilerden istifa edenlerdi (Sakarya Postası Gazetesi, 11 Aralık 1959, No:1549). DP'ye bu şekilde büyük kayıtların olduğu günlerde mebuslar dışında DP Genel Sekreterliği ileri gelenlerinden bazıları da Sakarya'ya gelerek Vatan Cephesi ile ilgili olarak temaslarda bulunmuşlardı. Bu kişilerden birisi DP Sakarya ve Kocaeli vilâyetleri Ocaklar Sorumlusu Yaşar Bir'dir. Bu kişi gibi zaman zaman başta Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes olmak üzere üst düzey idareciler de Sakarya'ya gelmişlerdi (Demokrat Sakarya Gazetesi, 17 Aralık 1959, No:1693). Bilhassa Yaşar Bir'in vilâyetteki çalışmalarından sonra Mithatpaşa ve Yenidoğan ocaklarına CHP'den istifa eden 181 kişi daha katılmıştı (Demokrat Sakarya Gazetesi, 18 Aralık 1959, No:1694). Bu durum, parti ileri gelenlerinin Sakarya'ya gelerek vatandaşlarla görüşerek onların şikâyetlerini dinlemesi, partiye yeni katılımların olmasında pozitif bir etki yaptıkları olarak yorumlanmaktadır.

Bilindiği üzere hem Kafkaslar hem de Balkanlardan çok sayıda göçmen Adapazarı ve civarına yerleştiği için kazada muhacirlere ait çok sayıda köy ve mahalle bulunmaktadır. 1950'li yıllarda bu mahalle ya da köylerin çoğu CHP'liydi

ve partiye ait ocak ya da bucaklar buralarda oldukça güçlü konumda yer almaktaydı. Ancak Vatan Cephesi'nin teşkil ettirilmesiyle söz konusu yerlerden DP'ye geniş iltihaklar olmuştu. Bu durum hem devrin yerel basınında hem de arşiv kayıtlarıyla sabittir. Konuyla ilgili olarak Adnan Menderes'e telgraf göçmenlerin ileri gelenleri, bilhassa radyodan isimleri okunurken muhacir olduklarının ilan edilmesini istiyorlardı. Örneğin Adapazarı kazasına bağlı Muhacirlere ait Yeniköy'den 16 arkadaşı adına telgraf çekerek CHP'den istifa ettiklerini ve Vatan Cephesi saflarına katıldıklarını bildiren Sıtkı Türk isimli şahıs hususiyetle bu konuyu vurgulamaktaydı (BCA, 1959, Fon Kodu: 010. 09. Yer No: 217.672.3/17). Bunun dışında 1960 yılı Mart ayında Hendek ilçesinden CHP'den ayrılan 200 kişi toplu olarak DP'ye intisap etmişlerdi. Söz konusu 200 kişi CHP'den istifa ettikten sonra Hendek'te Vatan Cephesi ismi ile bir ocak açmışlardı. Ocak başkanlığına seçilen Cemal Tarım isimli şahıs durumu ifade eden süreci Adnan Menderes'e rapor olarak yazmıştı (BCA, Fon Kodu: 010. 09. Yer No: 217.672.3/178). Böylece muhacirlerin yoğun olarak yaşadığı alanlarda DP, mevcudiyetini sağlamlaştırmıştı denilebilir.

3. Vatan Cephesi'nin 1960 Yılında Sakarya'daki Durumu

Sakarya yerel gazetelerinden Sakarya Ekspres Gazetesi'ne göre, DP Sakarya İl Başkanlığı, 1960 yılının başından itibaren Vatan Cephesi'ne katılımları artırmak ve vilâyet genelinde daha etkili bir konuma gelmek için DP ya da Vatan ocaklarının açılmasını teşvik etmişti. Bu kapsamda yeni açılan ocaklardan birisi de Yağcılar Vatan Cephesi Ocağı'dır. Mezkûr ocağın açılışının yapıldığı gün ayrıca DP Lokali de açılmıştır. Bu amaçla yapılan törende milletvekillerinden Baha Hun, DP Sakarya İl Başkanı Nazif Sel, Adapazarı Belediye Başkanı Necdet Güven ile parti ileri gelenlerinden Mahir Durukan da hazır bulunmuşlardı. Hususiyetle ocağın açılışının yapıldığı gün çok sayıda kişi yeni ocağa üye olmuştu (Sakarya Ekspres Gazetesi, 14 Ocak 1960, No:709). Söz konusu ocak ve lokalin açılışına partinin önemli isimlerinin katılması,

parti teşkilatının bu tür yapılara ne derecede önem verdiğini bir kez daha ortaya çıkarmaktadır.

1959 yılında olduğu gibi 1960'ta da Sakarya'da Vatan Cephesi'nin güçlü duruma gelmesini sağlayan genellikle büyük aileler olmuştu. Konuyla ilgili ailelerden birisi de Konakçılardır. Akyazı ilçesi Hoca köyünden Konakçılar ailesi adına Başbakan Adnan Menderes'e telgraf yollayan Şükrü Konakçı, telgrafında mensubu oldukları CHP'den ayrılarak DP Vatan Cephesi ocaklarına 55 kişilik aile efradıyla geçtiğini ifade etmişti. Aynı şekilde başka aile reisleri de DP'ye intisap etmişlerdi (BCA, Fon Kodu: 010. 09. Yer No: 217.672.3/2). Bu şekilde toplu diğer partilerden toplu istifaların olması başta CHP olmak üzere muhalefet partilerinin vilâyetteki hâkimiyetini ciddi şekilde azaltmıştır şeklinde azaltmaya devam etmiştir olarak düşünülebilir.

DP'nin yeni ocak ve bucak teşkilatlarıyla Vatan Cephesi'ni ya da DP'yi güçlendirmeye çalıştığı günlerde CHP Genel Sekreterliği de parti teşkilatını güçlendirmek için çalışmalarına devam etmekteydi. Bunlardan birisi bütün teşkilatları gezmek ve bilgilendirmek amacıyla parti tarafından gezici ekiplerin kurulmasıydı. Bu yolla hem seçim hazırlıklarının yapılması hem de partiye yeni kişilerin üye olmaları amaçlanmıştı (Adapazarı Akşam Haberleri Gazetesi, 21 Ocak 1960, No: 2563). Adapazarı Akşam Haberleri Gazetesi'ne göre, ayrıca CHP İl Başkanlığı vilâyet genelinde teşkilatlarını güçlendirmek amacıyla nahiye ve ilçe kongrelerini yaparak halka açık toplantılar yapmış ve vatandaşları CHP'ye katılmaya davet etmişti. Bu amaçla 23 Ocak 1960'ta yapılan Alifuatpaşa Bucağı kongresine başta CHP İl Başkanı Burhan Nimet Akdağ ile İl Kurul Azası Nimet Elgin, Turgut Özer, CHP Adapazarı İlçe Başkanı Dursun Başer, Akyazı İlçe Başkanı Mehmet Boztepe ile daha çok sayıda kişi iştirak etmişti. Burada katılımcılar yaptıkları konuşmalar ile halkı CHP'ye üye olmaya çağırmışlardı. Parti teşkilatına göre, bu konuşmalar halk üzerinde etkili olmuş ve bundan dolayı Geyve'de DP'den istifa eden 1.817 kişi DP'ye iltihak etmişlerdi (Adapazarı Akşam Haberleri Gazetesi, 26 Ocak 1960, No: 2567). CHP Vilâyet Başkanlığı'nın bu siyasi eylemlerle

hem Vatan Cephesi'ni etkisiz kılmak hem de partiden istifaları önlemek istediği şeklinde düşünülmektedir.

DP Sakarya İl Başkanlığı da aynı tarihlerde CHP'nin bu çalışmalarına karşı vilâyet genelinde bilhassa milletvekillerinin katılımıyla açık hava toplantıları yapmıştı. Bu toplantılarda katılımcılardan Sakarya Mebusları Baha Hun, Hamza Osman Erkan, Selami Dinçer, Hamdi Başak, Nüzhet Akın, Tacettin Barış ve İl Başkanı Nazif Sel bucak ve nahiyeleri gezerek halk ile görüşmüşler ve halkın şikâyetleriyle dertlerini dinlemişlerdi. Bu yolla yeni kişilerin de Vatan Cephesi ocaklarına geçmelerini sağlamışlardı (Sakarya Ekspres Gazetesi, 21 Ocak 1960, No: 715). Burada hususi CHP'nin iddialarının yalan olduğu bildirilmiş ve Vatan Cephesi'ne olan iltihakların tamamıyla hukuk kurallarına uygun olduğunu dile getirmişlerdi. Bunun dışına bahse konu geziler neticesi Karasu'da Denizciler köyü Muhtarı Ahmet Parmaksız başta olmak üzere CHP'den istifa eden 161 kişi DP'ye intisap etmişti. Yerel gazetelere göre bu yeni katılımların olmasında hem mebusların gezileri hem de DP Akyazı İlçe Başkanı Musa Grant'ın büyük etkisi olmuştu (Anadolu Gazetesi, 28 Ocak 1960, No: 1960). Burada açıkça görülebileceği üzere partiler, teşkilatlarını güçlü kılmak ve üye sayılarını arttırmak amacıyla birçok faaliyet ve çalışma içerisinde yer almışlardı.

Sakarya'da Vatan Cephesi ocaklarına yüzlerce yeni iltihakların olduğu 1960 yılı Şubat ayı içerisinde CHP Sakarya İl Teşkilatı yeniden, DP'nin gittikçe zayıfladığını ve DP'den ayrılan çok sayıda üyenin CHP'ye geçtiklerini bildiriyordu. CHP'ye göre, radyonun Vatan Cephesi'ne iltihaklar devam ediyor şeklindeki neşriyatı hakikati ifade etmiyordu. Partinin il teşkilatı bunu kanıtlamak amacıyla DP Şeker Ocağı'ndan istifa ederek CHP'ye geçtiği iddia edilen Sabri Kurtuldu, Nazife Kurtuldu, Gülüzar Bölükbaşı, Hüseyin Bölükbaşı, Nazife Meriç, İsa Meriç, Fatma Kurtuldu ve Abdurrahman Kurtuldu isimli şahısların isimlerini yayınlamıştı (Adapazarı Akşam Haberleri Gazetesi, 4 Şubat 1960, No: 257). İl teşkilatı, adı geçen neşriyatta DP'ye geçtiği ilan edilen bu kişilerin CHP'den

ayrılmadıkları ve parti teşkilatına üyeliklerinin sürdüğünü belirtmişti.

Akşam Haberleri Gazetesi şekilde CHP'nin iddialarını desteklemek amacıyla birtakım neşriyatlar da yapmaktaydı. Gazeteye göre, Devlet Radyosu'nun CHP'den istifalar artıyor ve bu istifa edenler CHP'ye geçiyor şeklindeki haberleri gerçeği yansıtmamaktaydı. Gazete konuyla ilgili şu örneği vermişti:

Radyonun 24 Ocak 1960 Pazar günü saat 14.00'te CHP Karasu Parti Teşkilatı'ndan istifa ettiğini bildirdiği Haydar Avcı ve aile efradı bu yalanlara hedef olan vatandaşlar arasında yer almaktadır. CHP Karasu İlçe İdare Kurulu üyesi olan Haydar Avcı ve ailesi radyonun neşriyatını kahkaha ile karşılayıp; Halk Partisi'nden gerek kendisinin gerekse ailesinin istifalarının iftira olduğunu beyan etmektedir.

Ayrıca aynı gazete, DP'den istifaların devam ettiğini ve şubat ayının hemen başlarında Akyazı'ya bağlı DP Yeniköy Ocağı'ndan istifa eden 17 kişinin CHP'ye iltica ettiğini yazmaktaydı (Adapazarı Akşam Haberleri Gazetesi, 10 Şubat 1960, No: 2580).

CHP'nin bu iddialarına karşı DP İl Teşkilatı ise, yeni Vatan Cephesi ocak ve lokalleri açarak güçlü olduklarını ve üye sayıları sürekli arttığı için mevcut ocakların yetersiz kaldığını ve yeni ocaklar açmak zorunda olduklarını gösteriyordu. Örneğin DP tarafından 13 Şubat 1960'ta Semerciler mahallesinde hem ocak hem de lokal açılmıştı. DP'ye göre CHP'nin etkili olduğu Semercilerde ocağın teşekkülü ile CHP'nin buradaki etkinliği azalmış ve DP güçlü bir konuma gelmişti (Sakarya Ekspres Gazetesi, 15 Şubat 1960, No: 758). Yerel gazete ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi verileri, adı geçen ocağın açılması ile CHP'den istifa eden ve partisiz vatandaşlardan çok sayıda kişi DP'ye dolayısıyla da Vatan Cephesi ocaklarına iltihak ettiği anlaşılmaktadır.

1959 yılında bazı ilçelerde muhtarlık seçimleri yapıldığı gibi 9 Şubat 1960'ta da vilâyette yeniden muhtarlık ve ihtiyar heyeti seçimleri yapılmıştı. Ancak söz konusu seçimler sadece Geyve'nin 14

ilçesinde icra edilmişti. Seçimler sonucunda CHP 1; DP ise 13 adet muhtarlık kazanmıştı. DP İl Başkanı Nazif Sel, bu durumu DP'nin bir zaferi olarak nitelendirmişti. Ona göre, bu durum DP'nin vilâyet genelinde ne kadar etkili olduğunu bir kez daha ifşa etmekteydi (Anadolu Gazetesi, 13 Şubat 1960, No: 1169). Burada üzerinde durulması gereken şey, DP'nin bu yıllarda yerel alanda olsa da yapılan seçimleri halen büyük ölçüde kazanabilmesiydi.

1960 yılı Şubat ayından itibaren DP Sakarya milletvekilleri tarafından vilâyet genelinde halk ile görüşülüp, vatandaşların şikâyet ve dileklerinin dinlenmesine devam edilmişti. Bunun gibi DP Sakarya İl Başkanı Nazif Sel ve yönetimi de il merkeziyle ilçelere sürekli geziler düzenleyerek açık hava toplantıları yapmaktaydı. İl başkanı son olarak Şubat ayı ortalarında Adaapzarı, Geyve, Pamukova ve Alifuatpaşa'yı kapsayan geniş bir parti programı tertip etmişti. Yerel gazetelere göre, bu toplantılarda sadece halkın şikâyetleri dinlenmemiş; CHP'nin Vatan Cephesi ocakları hakkında söylediklerinin gerçek olmadığı delilleriyle gösterilmişti (Anadolu Gazetesi, 20 Şubat 1960, No: 1175). Bu arada münfesiş HP'den de DP'ye geçişler de devam etmekteydi. Bilhassa ülke genelinde olduğu gibi 1960 yılında Sakarya'dan yüzlerce HP'li Vatan Cephesi ocaklarına kayıt olmuştu (Sakarya Ekspres Gazetesi, 20 Şubat 1960, No: 761). Bu tarihlerde CHP İl Başkanlığı da parti teşkilatını güçlü kılmak amacıyla çalışmalarını aralıksız olarak sürdürmüştü. Bu amaçla yapılan il kongresine büyük ilgi gösterilmiş ve kongreye binlerce vatandaş katılmıştı. Yerel gazetelere göre, kongrede konuşan hatiplerden Kemal Satır, Avni Yurdalan ve Kemali Beyazıt DP'yi ve Vatan Cephesi ocaklarını sert bir biçimde eleştirmişlerdi (Sakarya Ekspres Gazetesi, 23 Şubat 1960, No:733). Bu durum, CHP ve DP arasındaki mücadelenin ne derecede devam ettiğinin açık bir delili niteliğindedeydi. Zira bu mücadele, 27 Mayıs 1960 İhtilali'ne kadar bütün illerde olduğu gibi Sakarya vilâyetinde de aralıksız olarak sürmüştü.

DP Vilâyet Teşkilatı, CHP kadar güçlü olmadıklarını düşündükleri Hendek ilçesinde Vatan Cephesi ocaklarının yani DP'nin etkili

olması için planlamalar yapmışlardı. Bu amaçla DP Sakarya Mebuslarından başta Baha Hun olmak üzere, Hendek'e ilçesine gitmiş, burada halk çeşitli temaslarda bulunmuş ve açık hava toplantıları yapmıştı. Mebuslar, bilhassa günlerce ilçeye bağlı köylerde vatandaşlarla görüşerek onların ihtiyaçlarını tespit etmişti (Sakarya Ekspres Gazetesi, 9 Mart 1960, No:74). Zaman Gazetesi'ne göre, halkın dertlerini sorunlarını dinleyen mebuslar, bu yolla vatandaşlar üzerinde önemli bir etki bırakmışlardı (Zaman Gazetesi, 10 Mart 1960, No:1072).

1960 yılı Mart ayı içinde de Sakarya genelinde 33 köy ve mahallede muhtarlık ve ihtiyar heyeti seçimleri yapılmıştı. Seçimler neticesinde 28 yerde DP, 4 yerde CHP ve 1 yerde ise müstakil adaylar kazanmıştı. Vatan Cephesi ocaklarının etkili olduğu düşünülen köylerden olan Abalı, Akgöl, Ağacık, Aralık, Aşağıdere, Ahmediye, Adliye, Akarca, Büyüktersiye, Büyükhatıklı, Türkçaybaşı, Çarkasamiye, Damlık, Fındıklı, Göktepe, İkizel, Müslüm, İnamiye, Kamışlı, Kurudil, Koyunağılı, Kuruçeşme, Kayrancık, Karadere, Maksudiye, Rüstemler, Teberik, Tepelik ve Taşkısığı'nda DP adına yarışan muhtar ve ihtiyar heyeti azaları kazanmıştı. Bunun dışında Eceldere, Ferizli, Molaköy ve Mahmudiye'de CHP; Şahköy'de ise bağımsız aday başarılı olmuştu (Sakarya Ekspres Gazetesi, 15 Mart 1960, No:748).

Yerel basına göre Sakarya'da DP Kadın Kolları Başkanlığı ve DP Gençlik Kolları Başkanlığı parti idare teşkilatlarını kuvvetli duruma getirmek amacıyla yoğun çalışmalar içerisinde yer almaktaydı. Bilhassa Genç Demokratlar, partiye dolayısıyla da Vatan Cephesi ocaklarına yüzlerce yeni kişinin geçmesini sağlamışlardı. Aynı şekilde Kadınlar Kolu Başkanlığı da il genelinde çeşitli toplantılar yaparak kadınların ihtiyaçlarını belirleyerek onlara çeşitli yardımlarda bulunmuştu. Bunun dışında başkanlık tarafından bayramlarda fakir çocuklar giydirilir ve maddi durumu iyi olmayan vatandaşlara yardımlar yapılırdı. Cemiyet Gazetesi, Kadınlar Kolu Başkanı Hatice Daskır'ın bu konuda yapılan çalışmaları yakından takip ettiğini bildirmekteydi (Cemiyet Gazetesi, 24 Mart 1960, No:710).

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi verilerine göre 27 Mayıs 1960 İhtilali'nden önce Sakarya'dan Adnan Menderes'e gönderilen son telgraf Koza ailesine aittir. Adapazarlı Koza ailesi adına Nurettin Koza isimli şahıs telgrafında şu konulara temas etmişti:

Uzun senelerden beri CHP saflarında çalışmaktaydım. Fakat bugünkü inkârcı tutumlarını tasvip etmediğimden CHP'den bütün aile efradıyla birlikte istifa ederek DP'ye kaydımı yaptırdım. Kabulünü rica eder, daima memleketimiz için çalışan DP iktidarını başımızdan eksik etmemesi için Allah'a niyaz eder, hürmetlerimi bildiririm (BCA, 1960, Fon Kodu: 010. 09. Yer No: 217.672.3/324).

Nurettin Koza, telgrafında ayrıca kendisinin ve tüm ailesinin isimlerinin radyodan duyurulmasını da istemişti. Böylece CHP, Adapazarı'nda üyelerinden bir ailenin daha istifa etmesini önleyememişti.

Sonuç

1957'den itibaren iktidar partisi DP ile muhalefet partileri arasında çeşitli sebeplerden kaynaklanan büyük çatışmalar olmuştu. Özellikle DP'nin yapılan bütün seçimlerde birinci parti olması ve iktidarda bulunmasından dolayı muhalefet partilerinden CHP, CMP ve KP, DP'ye karşı bir güç oluşturmak amacıyla Güç Birliği cephesini kurmuşlardı. Bu yapının başlarda etkili olduğu ve vatandaşlar arasında taraftar bulduğu anlaşılmaktadır. Bu durumdan dolayı da Başbakan Adnan Menderes söz konusu teşkilata karşı DP'yi güçlü kılmak amacıyla Vatan Cephesi'ni kurmuştu. Hususiyle Vatan Cephesi'nin teşekkülüyle Türkiye genelinde Vatan Cephesi'ne muhalefet partilerinden istifa eden binlerce kişi iltihak etmişti.

1950'li yıllarda Sakarya yerel basımına göre, vilâyet genelinde Vatan Cephesi'ne kurulduğu ilk günden itibaren büyük destek verilmiş ve DP'ye ait birçok yeni ocak ve bucak teşkilatları kurulmuştu. Böylece hem söz konusu yeni ocaklara hem de önceden mevcut olanlara bilhassa CHP'den istifa eden çok sayıda kişi katılmıştı. Bunun dışında 1958 yılı sonlarından başlamak

üzere Sakarya merkez ve bağlı kazalardan Vatan Cephesi'ne geçildiğine dair Adnan Menderes'e çok sayıda telgraflar gönderilmiştir. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi verilerine göre, Adnan Menderes de bu durumdan memnun olarak Vatan Cephesi'ne katılanlara teşekkür mesajları yollamıştı.

Yerel gazetelerden Sakarya Demokrat, Yeni Ada Postası, Sakarya Ekspres, Zaman, Cemiyet, Anadolu ve Ada Postası gazetelerine göre Sakarya'da bilhassa CHP'li üst düzey yetkili kişiler, önemli aileler ile büyük esnaf grupları, bağlı oldukları partilerinden istifa ederek Vatan Cephesi saflarına katılmışlardı. Bu da Vatan Cephesi'ne olan ilginin büyümesi anlamına gelmekteydi. Bunun dışında Vatan Cephesi ocaklarına dolayısıyla da DP'ye katılan kişilerin isimleri her gün belirli saatler diliminde radyoda ilan edilmekteydi. Radyo haberlerine göre, Sakarya'dan Vatan Cephesi'ne çok sayıda intisaplar olmaktadır.

Yukarıda da ifade olunduğu üzere, Vatan Cephesi'ne geçen kişiler kitleler halinde Başbakan Adnan Menderes'e telgraflar göndermişlerdi. Mezkûr telgraflara göre, DP'ye iltihak edenlerin partilerinden ayrılmasının nedeni, DP'nin ülkeye daha iyi hizmet ettiğini ve bağlı oldukları partilerin ülkede yıkıcı faaliyetler içerisinde bulunduğunu düşünmeleriydi. Aynı şekilde Demokrat Sakarya Gazetesi'ne göre, muhalefet partilerinin aralarında birleşme çabaları partililer arasında kırgınlıkları arttırmış ve bu durum birçok kişinin DP'ye geçmesine ortam hazırlamıştı. Buna karşılık DP'nin çalışmalarından memnun olmayan kişilerin bir kısmı da partisinden istifa ederek CHP'ye ya da diğer partilere intisap etmişlerdi. Netice itibarıyla Vatan Cephesi'nin varlığı, DP ile başta CHP olmak üzere muhalefet partileri arasındaki mevcut sorunları daha da arttırmış ve DP iktidarının bitmesine yol açan 27 Mayıs 1960 İhtilali'nin yaşanmasında önemli bir sebep olmuştu.

Kaynakça

Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü)

BCA, Fon Kodu: 010. 09. Yer No: 217.672.3/2497

BCA, Fon Kodu: 010. 09. Yer No: 217.672.3/161
BCA, Fon Kodu: 010. 09. Yer No: 217.672.3/1079
BCA, Fon Kodu: 010. 09. Yer No: 217.672.3/365
BCA, Fon Kodu: 010. 09. Yer No: 217.672.3/1601
BCA, Fon Kodu: 010. 09. Yer No: 217.672.3/1634
BCA, Fon Kodu: 010. 09. Yer No: 217.672.3/1748
BCA, Fon Kodu: 010. 09. Yer No: 217.672.3/1608
BCA, Fon Kodu: 010. 09. Yer No: 217.672.3/2362
BCA, Fon Kodu: 010. 09. Yer No: 217.672.3/2705
BCA, Fon Kodu: 010. 09. Yer No: 217.672.3/5
BCA, Fon Kodu: 010. 09. Yer No: 217.672.3/35
BCA, Fon Kodu: 010. 09. Yer No: 217.672.3/659
BCA, Fon Kodu: 010. 09. Yer No: 217.672.3/559
BCA, Fon Kodu: 010. 09. Yer No: 217.672.3/657
BCA, Fon Kodu: 010. 09. Yer No: 217.672.3/523
BCA, Fon Kodu: 010. 09. Yer No: 217.672.3/177
BCA, Fon Kodu: 010. 09. Yer No: 217.672.3/178
BCA, Fon Kodu: 010. 09. Yer No: 217.672.3/2
BCA, Fon Kodu: 010. 09. Yer No: 217.672.3/325
BCA, Fon Kodu: 010. 09. Yer No: 217.672.3/326
BCA, Fon Kodu: 010. 09. Yer No: 217.672.3/32
BCA, Fon Kodu: 010. 09. Yer No: 217.672.3/3248
Adapazarı Akşam Haberleri Gazetesi (Sakarya, 1959-1960), İstanbul: Beyazıt Kütüphanesi.
Anadolu Gazetesi (Sakarya, 1959-1960), İstanbul: Beyazıt Kütüphanesi.

Bulut, S. (2009). Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960):Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu. *Akademik Bakış Dergisi*, 2(4), 125-145.

Cemiyet Gazetesi (Sakarya, 1959-1960), İstanbul: Beyazıt Kütüphanesi.

Demokrat Sakarya Gazetesi (Sakarya, 1959-1960), İstanbul: Beyazıt Kütüphanesi.

Özçelik, F. (2016). Kocaeli'nde Vatan Cephesi. Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu. Kocaeli, c. III., 2057-2068.

Sakarya Ekspres Gazetesi (Sakarya, 1959-1960) İstanbul: Beyazıt Kütüphanesi.

Sakarya Postası Gazetesi (Sakarya, 1959-1960), İstanbul: Beyazıt Kütüphanesi.

Şahin, E. ve Tunç, B. Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreci ve DP-CHP Siyasi Mücadelesi (1945-1947). *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*. 1(2), 31-69.

Tunç, B. (2015). Kocaeli'nde Vatan Cephesi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 8(2), 33-750.

Uyar, H. (2001). *Vatan Cephesi Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Bir Örnek*, İstanbul: Boyut Yayıncılık.

Vural, E. (2010). *Demokrat Parti Döneminde CHP'nin İzmir Örgütlenmesi ve Seçimler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yeni Ada Postası Gazetesi (Sakarya, 1959-1960), İstanbul: Beyazıt Kütüphanesi.

Zaman Gazetesi (Sakarya, 1959-1960), İstanbul: Beyazıt Kütüphanesi.